

Àmics de l'Art Vell

MEMÒRIA

de l'obra realitzada des de la seva fundació

1929-1935

BARCELONA M.CM.XXXV

18-9-8

15
p. 143

A. M. Hovey

AMICS DE L'ART VELL

ELS SIS PRIMERS ANYS

1929-1935

MEMÒRIA

*DE L'OBRA REALITZADA PER L'ENTITAT
DES DE LA SEVA FUNDACIÓ FINS AVUI*

PER

CÈSAR MARTINELL

SECRETARI GENERAL

BARCELONA, M. CM. XXXV

AMICS DE L'ART VELL

FUNDACIÓ D'AMICS DE L'ART VELL

L'entitat AMICS DE L'ART VELL tingué un origen eminentment popular. Abans de constituir-se, ja feia temps que alguns entusiastes de la idea, patrocinada pel senyor Feliu Elias, treballaven per tal de donar forma i portar a terme l'empresa. El «Círcol Artístic», l'«Ateneu Barcelonès», el «Centre Excursionista de Catalunya» i el «Foment de les Arts Decoratives», eficaçment representats pels seus presidents: Alexandre Cardunets, Pere Corominas, Francesc Maspons i Anglasell i Jaume Marco, es feren portaveu d'aquells entusiasmes i empengueren la tasca de fundar i d'impulsar la nova Entitat.

Presentats al Govern Civil els Estatuts, redactats pel senyor Pere Corominas, pels que havia de regir-se l'Entitat, foren aprovats el 16 de gener de 1929. Amb aquest tràmit oficial era clos el període preparatori de més de tres anys, durant el qual hom havia maldat per l'organització d'aquesta Entitat, amb articles periodístics, consultes prèvies i reunions dels elements organitzadors.

Les quatre entitats esmentades presentaren AMICS DE L'ART VELL al públic, mitjançant una al·locució on eren esboçats els propòsits i la tasca que hom es proposava de realitzar.

El dia 8 de març, convocats pel senyor President de l'«Ateneu Barcelonès», es reuniren en aquell estatge el senyor Feliu Elias i Bracons, com a soci de l'Ateneu; el senyor Ramon Puig Gairalt, delegat del «Círcol Artístic», el senyor Josep Danés i Torras, delegat del «Centre Excursionista de Catalunya», i el senyor Albert Bernis i Comas, que ho era del «Foment de les Arts Decoratives», el senyor Pere Bosch i Gimpera, el senyor Manuel Trenç, prev., el senyor Jeroni Martorell i Tarrats i el senyor Cèsar Martinell i Brunet. En aquesta reunió, el senyor Pere Corominas, que la presidia, donà compte als presents dels treballs realitzats, de l'esperit de l'empresa i els encomanà, en nom dels organit-

zadors, de constituir el Comitè de Direcció de la nova Entitat, de treballar pel seu engrandiment i de vetllar per l'Art Vell de Catalunya.

El Comitè de Direcció quedà constituït en la forma següent:

President, senyor Pere Bosch i Gimpera; Tresorer, senyor Albert Bernis i Comas; Comptador, senyor Jeroni Martorell i Tarrats; Vocals, Rnd. Manuel Trens, prev., senyor Feliu Elias i Bracons, senyor Ramon Puig i Gairalt, senyor Josep Danés i Torras i el senyor Cèsar Martinell i Brunet, com a Secretari General.

Fou acordat de fixar la residència social a l'estatge del «Centre Excursionista de Catalunya» (Paradís, 10), la qual entitat l'havia ofert espontàniament amb aquest fi.

El 28 de març fou presentada al Govern Civil l'acta de constitució i, seguidament, foren complerts els tràmits que prescriu la Llei sobre el registre de llibres i demés detalls.

Calia, abans que tot, complir algunes prescripcions estatutàries que foren les primeres a resoldre pel Consell de Direcció.

Amb aquest fi, després de les consultes i deliberacions prèvies, fou elegit el Consell Consultiu de l'Entitat, previst en l'article cinquè, d'entre els senyors que havien intervingut en l'organització de l'Entitat i d'altres personalitats que per llur significació hom va creure indicades. L'esmentat Consell quedà constituït, doncs, pels senyors: Francesc Cambó, Alexandre Cardunets, Pere Corominas, Agustí Duran i Sampere, Mossèn Josep Gudiol, Santiago Marco, Francesc Martorell, Francesc Maspons i Anglasesell, Lluís Nicolau d'Olwer, Rafael Patxot, Lluís Plandiura, Eduard Toda i Ferrran Valls i Taberner.

D'acord amb l'article tercer dels Estatuts, fou assenyalada la quota mínima d'una pesseta mensual pels individus adherits, i la de cinc pessetes per a les Entitats i Corporacions.

ORGANITZACIÓ

En començar la seva tasca, el Comitè de Direcció, es trobà amb un organisme ple d'idealitat i d'esperances a realitzar, però sense els elements necessaris per posar en acció els desitjos de tots. Calia formar el cos que recollís i precisés la vida d'aquell esperit naixent. Aquesta part material de l'Entitat havia de formar-la l'aplec de tots aquells que volguessin contribuir a salvar les glorioses restes del nostre Art Vell amb llur adhesió moral i llur contribució pecuniària, sense cap més compensació que el goig inefable de col·laborar en una tasca tan honorable.

Aquest període d'organització fou feixuc; sense una quantitat inicial per les despeses indispensables, calgué anar-les acompanyant d'acord amb l'ingrés dels primers socis i així poder atendre la retribució del personal i l'adquisició d'impresos, llibres, segells i demés material necessari.

Tot seguit, foren cursades les al·locucions i butlletins d'adhesió i, sortosament, els primers adherits no van fer-se esperar. Això ja permetia un bon auguri sobre la vida futura de l'entitat.

Aquells primers temps foren d'una màxima cura per a poder reeixir en la nostra tasca. Teníem a les mans un nou nat que exigia gran atenció per a fer-lo viure, i aquest fou el nostre principal capteniment: organització, propaganda, adaptació del nostre programa al medi ambient mitjançant conferències, de les quals foren donades les més importants a l'Ateneu Barcelonès; i sols com a mostra, per tal que Catalunya ens conegués per les obres tant com per les prometes, férem l'esforç de consolidar Sant Ponç de Corbera, quan encara l'entitat cobria just les despeses del seu sosteniment.

Vistes les nostres primeres obres, començà a canviar la situació econòmica de l'entitat. Els socis adherits donaren un augment de quotació; les corporacions públiques, amb la caiguda de la primera dictadura, prestaren major atenció als interessos espirituals del nostre poble, ço que feu que les obres es poguessin emprendre damunt d'una base de responsabilitat econòmica i sense recórrer al crèdit o a l'entusiasme dels industrials, com havíem de fer als primers temps.

Des d'aquest moment la vida d'AMICS DE L'ART VELL podia donar-se per consolidada, sobre tot amb la publicació de la Memòria de l'any 1931 on hi era recensionada la tasca meritíssima que l'entitat pogué realitzar a la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols i a l'església romànica de Coll de Nargó.

Els iniciadors d'AMICS DE L'ART VELL havien concebut l'entitat regida directament per un Secretari General amb atribucions administratives i tècnico-arqueològiques, la tasca del qual, amb remuneració adient, seria sotmesa i orientada pel Comitè de Direcció; un oficial de secretaria, i el personal d'oficina que les circumstàncies fessin necessari, a les ordres del Secretari General.

La forma com es desenvolupà econòmicament l'entitat en els seus primers temps, no permeté estructurar aquesta organització amb l'amplitud anhelada, sinó com les possibilitats permeteren. Des de bon començament, fou posat l'oficial de secretaria amb la retribució mensual de 100 pessetes sota les ordres del Secretari General que començà a percebre la retribució de 200 pessetes mensuals pel mes de desembre de 1929, que fou quan l'entitat tingué el remanent necessari en la seva comptabilitat.

L'entusiasme cultural i patriòtic amb què en el nostre país sovint hom ha de suplir la manca d'una justa retribució econòmica, feren imperceptible la justesa de mitjans amb què l'entitat es movia. Munió de consultes, les restauracions realitzades, conferències, viatges, assessoraments, tot fou generosament prestat pels components del Comitè de Direcció o per aquells facultatius als quals el Comitè recorregué.

Ben aviat, però, el Comitè de Direcció remarcà que aquesta obra de dignificació arqueològica que AMICS DE L'ART VELL portava a cap amb aplaudiment general era realitzada sense els mitjans d'organització que li caldrien i el Comitè no deixà ni un moment de captenir-se'n a mesura que les seves possibilitats li ho permetien.

L'entitat es regeix per un Comitè de Direcció que es reuneix mensualment i una Assemblea General de socis que reglamentàriament deu reunir-se una vegada a l'any durant els mesos d'abril, maig o juny. El Secretari General, d'acord amb el President, és qui té cura de resoldre els assumptes de tràmit, dels quals són sotmesos al Comitè de Direcció aquells la importància dels quals ho reclama. Com es pot veure, l'organització especial de la nostra entitat pels mateixos fins que es proposa, no té altre contacte regular amb els seus associats que el de la quotació voluntària amb què ajuden a sufragar les despeses i les assemblees anuals. Els primers tres anys no tingué un lloc social propi que convidés a reunions de companyonia; ni un arxiu iconogràfic de la nostra

arqueologia; ni res que representés una compensació tangible de la despesa realitzada pels socis. En aquells moments sols ens unia l'entusiasme comú pel nostre patrimoni artístic; la generositat amb què tots hi contribuïem i l'interès amb què, a través de les notes dels diaris, esguardàvem la tasca laboriosa que es realitzava.

El «Centre Excursionista de Catalunya», malgrat l'entusiasme que des d'un principi sentí per AMICS DE L'ART VELL, no podia facilitar una dependència adient per al treball d'oficines regular i continu, i si sols el lloc per a les assemblees generals. Era un armari insuficient que el Centre podia prestar-nos i el domicili del Secretari, ço que constituïa tot l'utilatge burocràtic.

Aquesta organització rudimentària que podrà ésser disculpable i àdhuc justificada en els començos, va deixant d'ésser-ho a mida que el temps passa i creix el prestigi de l'Entitat i, malgrat la situació econòmica no sigui tot el pròspera que hom voldria, en arribar l'any 1932 el Comitè de Direcció creu arribat el moment d'escometre el problema d'una més àmplia organització d'oficina que permeti major llibertat de moviments i prestar la deguda atenció a la propaganda per a totes les empreses que han de refiar-se d'una col·laboració pública.

Els socis d'AMICS DE L'ART VELL són completament espontanis. Hi manquen tots aquells que per simpatia i possibilitats en podrien ésser, però que viuen absorts en altres dèries, o que no coneixen prou la nostra tasca i els beneficis que reporta, o que simplement, per apatia necessiten l'anunci repetit gradualment deu vegades consecutives, de la propaganda americana, per a sentir la pruija de decidir-se. El Comitè de Direcció cregué arribat el moment de cridar a tots llur atenció per tal de demanar-los el seu ajut econòmic i escalf moral.

Per a donar aquest primer pas es feia necessari un major espai del que disposàvem i per això el Comitè es captingué curosament de cercar una solució que fos viable i no gravés els fons de l'Entitat. Havia estat trobada una forma de convivència amb altra entitat, a base de pagar un petit lloguer; però el Comitè de Direcció cregué que una agrupació com la nostra, mentre durés aquest període en què la vida econòmica no es salda amb escreix, havia de trobar lloc en alguna corporació pública o entitat simpatitzant, sense que el seu alberg li irrogués una despesa. En aquest sentit foren fetes repetides gestions, algunes de les quals consten en el llibre d'actes del Comitè i altres que no hi consten per haver quedat reduïdes a informacions sense cap resultat ulterior.

Recordem les temptatives prop de l'Arxiu Històric de la Ciutat; prop de les noves dependències de l'Institut d'Estudis Catalans, en obra a la

Casa de la Convalescència; a la Universitat; als Museus de la Ciutadella; al Círcol Artístic; a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i encara en altres, sense que, malgrat la bona disposició dels dirigents i la simpatia que mostraren per AMICS DE L'ART VELL fos possible arribar a un acord, per escassetat de local en la quasi totalitat dels casos. Fou en acudir a la Federació de Turisme de Catalunya i Balears que tinguérem la sort de trobar reunides la possibilitat material i l'interès que del primer moment mostrà el digne president i consoci nostre senyor Maspons i Anglasesell, que procurà fer viable la solució anhelada, solució que al seu dia, amb un gran esperit de comprensió, que devem agrair, fou ratificada pel llavors Conseller de la Generalitat i també distingit consoci senyor Pere Mias.

Fetes les petites obres d'arranjament i compra del mobiliari imprescindible que comportava l'habilitació de l'oficina, pogué començar a utilitzar-se pel mes de març de l'any 1933. En aquesta oficina, encara que reduïda, poguérem endegar, amb més llibertat de moviments, la nostra vida col·lectiva, de difusió cultural per tot Catalunya.

Fou degut al noble gest del Conseller En Pere Mias i de la Federació de Turisme de Catalunya i Balears, que la nostra Entitat pogué emprendre més folgadamente la segona etapa de les seves activitats.

VIDA INTERNA DE L'ENTITAT

El Comitè, simultàniament amb la tasca externa que constitueix l'objectiu d'AMICS DE L'ART VELL, realitza les tasques reglamentàries i tràmits que poden donar impuls a la vida creixent de l'Entitat.

Comitès delegats. — En la sessió del dia 13 d'agost de 1929 foren aprovades les bases per al funcionament de Comitès Delegats a les poblacions de Catalunya que comptessin amb nombre de socis suficient i que amb el temps haurien d'ésser els guàrdies amatents que AMICS DE L'ART VELL tingués escampats per a salvaguardar l'arqueologia de la nostra terra.

Fou fundat el primer de tots a Girona pel maig del 1930 i seguiren els de Santes Creus i Sant Feliu de Guíxols aquell mateix any, als quals seguiren els d'Igualada l'any 1933, Figueres, Manresa, L'Escala i Arenys de Mar, l'any 1934, Seu d'Urgell, Sitges i Vilanova l'any 1935.

L'Entitat compta també amb un soci delegat a Esterri d'Aneu des de l'any 1932, un altre a Santa Coloma d'Andorra des de 1933, i un altre a Tremp i comarca des de 1934.

Renovació del Comitè de Direcció. — En la Junta general celebrada el 21 de juny de l'any 1931 foren renovats la meitat dels càrrecs del Comitè de Direcció. Com que l'article 5.º dels Estatuts, que és on s'estableix aquesta renovació, no preveia quins eren els càrrecs que haurien de cessar per primera vegada, i que, per tant, establirien en el successiu l'ordre de renovació, el Comitè de Direcció, en la seva junta de 4 de maig, acordà proposar a la pròxima assemblea que no cessessin al mateix temps el President i Secretari i el Tresorer i Comptador, deixant la prioritat de renovació d'uns o altres a determini de l'Assemblea. Reunida aquesta, acceptà la proposta del Comitè i cregué que els càrrecs que podien cessar i, per tant, elegir-se novament, eren els de Tresorer, que ocupava el senyor Bernis; vocals mossèn Trens, dimissionari de feia algun temps, i senyor Danés, i el secretari que n'era el que sotassina.

Foren elegits, per substituir-los, el senyor Joaquim Vilaseca, com a Tresorer; els senyors Josep de C. Serra i Ràfols i Joan Vila, com a vocals, i reelegit el secretari. En prendre possessió en el dia 14 de juliol els nous individus del Comitè, aquest va fer constar en acta el greu que li sabia el que la renovació reglamentària el privés de la col·laboració dels companys sortints i, complint gustosament un deure de justícia, els atorgà un vot de gràcies per la col·laboració que havien prestat a l'obra dels AMICS DE L'ART VELL.

Demanda de subvencions. — Així com els primers moments que fou coneguda la nostra actuació obtinguerem subvencions d'alguna vàlua de les corporacions públiques, els anys 1931 i 32 forem poc sortosos en aquest aspecte.

En les variacions de pressupostos amb el canvi de règim, les subvencions consignades en anys anteriors, sofriren una suspensió que perdurà fins l'any 1934 malgrat la bona acollida que l'Entitat trobà sempre entre els dirigents de la cosa pública.

Ultra la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona, que foren les corporacions on amb més insistència ens dirigírem, el Comitè de Direcció va veure algunes possibilitats d'èxit en adreçar una demanda de subvenció a l'Estat i així ho va fer el mes de febrer de 1932, amb un enraonat memorial, on era exposat l'objecte i organització de l'Entitat. Aquesta demanda tampoc no assolí l'èxit que desitjàvem.

No per això el Comitè ha deixat un moment d'instar les subvencions que ha cregut oportunes. Es satisfactori recordar les obtingudes de la Comissió de Monuments de Tarragona, i els darrers anys de l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya.

Assemblea agitada. — La vida interna de l'Entitat durant l'exercici dels anys 1932-33 transcorregué amb la normalitat de sempre, excepció feta que el Secretari General, amb l'anuència del Comitè de Direcció, hagué d'acomiarar l'oficial de secretaria que prestava servei a l'Entitat, per faltes en el mateix. Arribat el 18 de juny de 1933, data de la Junta General reglamentària — que aquell any, cabalment, es celebrava per primera i única vegada al nou estatge — alguns socis, la majoria novament ingressats, addictes o influenciats per l'ex-oficial de secretaria, es produïren en forma que semblava posar en entredit la confiança que la comunitat de socis tenia en el Comitè de Direcció. Aviat, però, quedà esvaït aquest pesombre en la continuació de la mateixa Junta, que tingué lloc el dia 2 de juliol a la sala del Foment del Treball Nacional, amb el

vot de confiança que s'atorgà al Comitè, proposat per 47 signants, i acordat per aclamació dels 134 presents i 16 adhesions escrites. Prova d'aquest vot de confiança fou la reelecció per aclamació de la meitat dels càrrecs del Comitè de Direcció, que reglamentàriament havien d'ésser renovats en aquesta Assemblea General.

Reorganització de l'oficina. — Conseqüència d'aquells incidents, el Secretari per tal com la seva actuació havia estat la més discutida, el mateix mes de juliol de 1933 va presentar la dimissió del seu càrrec de Secretari del Comitè de Direcció oferint-se, però, a exercir-lo mentre i tant no li fos trobat un substitut. Pel mes d'octubre, el Comitè de Direcció pregava al Secretari que seguís en el seu càrrec donant-li àmplies facultats per a organitzar la secretaria com cregués convenient. Aquesta fou reorganitzada amb personal idoni i millor retribuit que abans, ço que es pogué fer sense minva dels cabals de l'entitat, degut a la renúncia a benefici de la mateixa que el Secretari feu, des del mes de juliol, de la retribució que li era assignada.

Propaganda. — Normalitzada la situació del personal de secretaria, aquesta prosseguí l'acció de propaganda, ja de temps acordada, per procurar un augment de socis adherits. Aquests treballs consistiren en la tramesa de lletres de convit i Memòries d'anys anteriors a aquells senyors que per referències obtingudes anteriorment, podíem considerar com a probables.

Reforma d'Estatuts. — El mes de desembre de 1933 es procedí als treballs preparatoris per a la reforma dels Estatuts, acordada en sessió General del dia 2 de juliol. El Comitè de Direcció, en sessió del dia 2 de desembre, nomenà els senyors Pere Bosch i Gimpera, Albert Bernis, Francesc Maspons i Anglasell i Pere Ricart per a integrar la Ponència, que amb gran zel i encert estudià i redactà el projecte de reforma d'Estatuts, que fou repartit a tots els socis. La reforma fou discutida i aprovada en reunió general expressament convocada el dia 25 de març de 1934 i registrada a la Comissaria de Policia el dia 24 de maig.

Renovació del Consell Consultiu. — En la Junta General de socis de l'any 1934, fou elegit el nou Consell Consultiu per haver de cessar reglamentàriament l'anterior. Per unanimitat foren nomenats els senyors Albert Bernis, Francesc Cambó, Alexandre Cardunets, Marius Gifreda, Ventura Gassol, Santiago Marco, Francesc Maspons i Anglasell, Lluís

Nicolau d'Olwer, Rafael Patxot i Jubert, Josep Puig i Cadafalch i mossèn Manuel Trens, Prev.

Avantatges pels adherits a AMICS DE L'ART VELL. — Complint l'acord del Comitè de Direcció de 12 de maig de 1934, es feren gestions prop de la Junta de Museus per tal d'assolir passi lliure per als socis d'AMICS DE L'ART VELL als Museus que depenen de l'esmentada Junta. Aquesta, en atenta comunicació, va accedir a la petició. Iguals gestions es feren prop dels Patronats de Poblet, Santes Creus i Empúries, complint un acord de l'Assemblea General de socis celebrada el 17 de juny del mateix any, les quals així mateix donaren per resultat el dret de lliure entrada en aquells monestirs i excavacions. Posteriorment, s'ha assolit passi lliure per al Museu Diocesà de Tarragona.

Comissió d'Iniciativa i Propaganda. — Per tal d'intensificar i divulgar la tasca de l'entitat, a proposta del Secretari General, el dia 22 de gener de 1934, el Comitè de Direcció instituïa una «Comissió d'Iniciativa i Propaganda», que presideix el senyor President d'AMICS DE L'ART VELL i en formen part els senyors Manuel Bassa i Armengol, Pere Sunyer i Julià, Florenci Bassa i Francesc de P. Quintana, residents a Barcelona, i els senyors Narcís Giró, de Sabadell, Pere Borràs i Estruch, d'Igualada, Lluís Pujol i Massaguer, de L'Escala, mossèn Valentí Santamaria, de Manresa, Josep M. Pons i Guri, d'Arenys de Mar i mossèn Llàmbert Font, de Sant Feliu de Guíxols, en representació dels respectius Comitès Delegats. La nova Comissió ja ha començat a donar el seu fruit en l'exposició a les Galeries Laietanes i en la sèrie de conferències radiades, de què parlem en altre lloc de la present Memòria. En sessió tinguda pel Comitè de Direcció el dia 26 de juny d'enguany, es va acordar ampliar aquesta Comissió, essent nomenats els senyors Isidre Magrinyà i Francesc Gómez i Baró, i variar el seu nom en «Comissió d'Iniciativa i Divulgació».

MOVIMENT DE SOCIS

L'any 1929, el primer de constituïda la nostra Entitat, hi hagué un ingrés de 202 socis inscrits a comptar del mes de maig, que fou quan quedà oberta l'admissió.

L'any 1930 les altes foren 110 i les baixes 20. El següent de 1931, 75 altes i 32 baixes.

Els anys 1932 i 1933 foren els que donaren un mínim increment de socis a l'Entitat, ço que, entre altres causes, motivà el canvi de personal d'oficina a què ens referim en altre lloc. L'any 32 hi ha 38 altes i 37 baixes i el següent són 113 les altes i 80 les baixes.

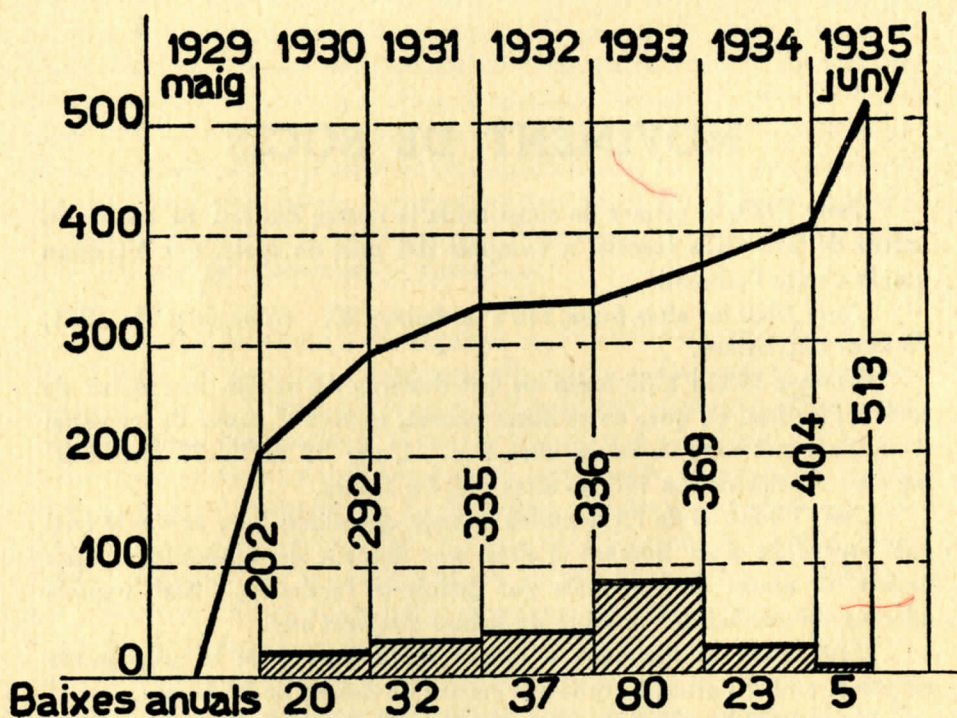
L'any 33 fou el de l'Assemblea agitada que abans hem anotat la qual anà precedida d'un nombre d'altes que després de l'assemblea foren baixes, el motiu de les quals pot deduir-se fàcilment. Això explica ademés el considerable nombre de baixes d'aquest any.

L'any 1934 es comença a deixar sentir l'acció de la propaganda empresa, amb 58 altes, havent-nos encara de doldre de 23 baixes.

L'any 1935 l'acció de la propaganda i difusió de l'obra que realitza l'Entitat repercuteix en el nombre de socis de manera encoratjadora, puix que fins el dia 16 de juny en què és tancada aquesta memòria, ja són 109 les altes i sols 5 les baixes, ço que dóna un total de 513 socis, quantitat apreciable, però petita encara per la tasca restauradora i de divulgació cultural que es proposa l'Entitat.

Entre les baixes dissortadament algunes han estat causades per defunció d'estimadíssims socis adherits. Foren els senyors Alfred Perenya, Joan Alandi, Josep Gudiol, prev., Lluís Moncunill, Josep Pagès i Roca, Faustí Rodríguez, Amadeu Vives, Josep Rogent, Joan Ruiz i Porta, Rafael Sallent, Gaspar Esmatges, Sebastià Ferrer i Valls, Artur Parés i Macià i Rafael Massó i Valentí, per la bona memòria dels quals demanem un record pietós.

Els diagrames que segueixen resumeixen d'una manera gràfica ço que acabem d'indicar en el text.

NOTA.—En el moment d'entrar en premsa aquesta plana, el número de Socis és de 735.

22

OBRA DE RELACIÓ I CULTURAL

En la vida de la nostra entitat, entre la tasca merament administrativa i la que constitueix la veritable finalitat de la mateixa hi ha altres activitats que neixen a l'escalf de determinades circumstàncies o que dins la seva categoria de tràmit burocràtic tenen una tònica especial, com les que en aquest capítol en diem *Obra de relació i cultural*.

Hem vist que AMICS DE L'ART VELL no descurà crear Comitès Delegats en diversos llocs de Catalunya, per tal d'establir una relació directa amb les necessitats arqueològiques més vives. Per semblant motiu, de bell començament es posà en relació amb les Comissions de Monuments de Catalunya i Mallorca, per tal de coordinar la tasca a realitzar; s'adherí al IV Congrés Internacional d'Arqueologia, celebrat a Barcelona el mes de setembre de 1929; feu seu el prec d'altres entitats artístiques, demanant a la Direcció de l'Exposició de Barcelona, que fossin publicats els dibuixos del senyor Alexandre Cardunets sobre temes del «Poble Espanyol» i assistí a l'aplec que el dia 11 de maig de 1930 es celebrà a Sant Ponç de Corbera, amb motiu de la restauració feta per AMICS DE L'ART VELL, i al qual aplec havia estat convidada amablement la nostra Entitat pel senyor rector de Corbera, Rnd. Josep Arnella.

A més d'aquestes funcions de relació, ben aviat se'n presentaren d'altres de caràcter cultural que tampoc no foren negligides pel Comitè. Ens referim al curs de conferències professat al saló d'actes de l'Ateneu Barcelonès, l'interès del qual pot deduir-se dels noms dels conferenciants i els temes tractats. El 28 de novembre de 1929 el Director de l'Arxiu Històric de la Ciutat, senyor Agustí Duran i Sampere, dissertà sobre «El retaule dels Pellaires». El 21 de gener de 1930 el President de la nostra entitat, senyor Bosch i Gimpera, parlà sobre «Salvament dels monuments d'art i arqueologia de la prehistòria i l'antiguitat». El 4 de març el senyor Jeroni Martorell, arquitecte, desenrotllà el tema «La protecció dels nostres monuments artístics». El 2 d'abril, el senyor Josep de C. Serra i Ràfols, explicà «El pas de l'època ibèrica a la romana, vist a través de

l'Arqueologia». I el 22 de maig el senyor Carles Rahola evocà les «Bel·leses i suggestions dels temples romànics gironins».

Ultra d'aquestes conferències, realitzades per iniciativa de l'Entitat, cal registrar-ne dues més, sol·licitades per d'altres entitats.

Una d'elles, fou la repetició de la que havia donat el senyor Bosch Gimpera, el dia 21 de gener, sol·licitada pel «Centre Excursionista de Catalunya», la qual fou desenrotllada novament en aquest mateix local. L'altra fou sol·licitada pel «Prado Suburense» de Sitges, sobre el tema concret de «El Monestir de Poblet». Fou delegat per a donar-la el Secretari que sotscriu, el qual el dia 16 de maig es traslladà a Sitges, en companyia del senyor Feliu Elias, en qualitat de vice-president.

Aquesta tasca fou acomplerta durant el primer exercici de la vida de nostra Entitat.

En els següents, foren tramesos al Rnd. Pasqual Galindo, de Saragossa, a petició seva, els impresos i forma com estava organitzada la nostra entitat per a l'estudi d'una similar a la capital aragonesa.

Fou nomenat Soci Honorari el senyor Santiago Rossinyol, en virtut de la tasca realitzada per ell per la dignificació del nostre art vell.

Foren trameses felicitacions a l'Excm. senyor Eduard Toda, individu del Comitè Consultiu, pel seu nomenament d'Acadèmic de la de Bones Lletres d'aquesta; i al senyor Joan Pich i Pon per haver subvencionat la restauració de la capella de Santa Cecília, de Montserrat, sota la direcció de l'arquitecte i soci de l'entitat senyor Josep Puig i Cadafalch.

Pel mes de gener de 1930, la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat ens convidà a l'aplec-romiatge que es proposava realitzar a Sant Ponç de Corbera, restaurat per AMICS DE L'ART VELL. El Comitè ho agrai i delegà la representació al soci adherit senyor R. Sunyer. Suggerí a la Lliga Espiritual esmentada que les obres que en successiu restauri AMICS DE L'ART VELL podrien ésser honorades amb romiatges com l'esmentat.

Pel mes d'abril de l'any 1931 fou saludat el senyor Francesc Macià, elevat a la presidència de la Generalitat de Catalunya; i foren cursats oficis de felicitació als socis adherits senyor Lluís Nicolau d'Olwer, per haver estat nomenat Ministre d'Economia de la República espanyola, i al senyor Jaume Aguadé i Miró, pel seu enlairament a l'Alcaldia de Barcelona.

El Comitè de Direcció prengué amb interès la indicació de la senyora Maria Baldó de Torres, sobre una possible acció difusiva a exercir a les escoles per al millor coneixement dels monuments d'art antic.

Les conferències que amb tant d'èxit l'Entitat organitzà el curs

1929-30 foren seguides en el següent, si bé la intensa labor que en la restauració d'obres ja realitzava l'Entitat, feu que les conferències no fossin tan nombroses.

El President, senyor Bosch i Gimpera, dissertà el dia 10 de desembre de 1930 sobre el tema «Les descobertes arqueològiques de Tunis i Algèria», davant de nombrosa i selecta concurrència que emplenava la sala de l'Ateneu Barcelonès. Il·lustrà la seva disertació amb gran nombre de projeccions que augmentaren el viu interès que el tema desvetllà entre l'auditori.

I la senyora Baldó de Torras, el dia 15 de juny de 1931, desenrotllà el tema «Infants i Art», per tal de fer veure com podria beneficiar l'educació del poble i l'increment d'AMICS DE L'ART VELL una actuació conjunta en aquest sentit, exercida a les escoles.

Pel mes de setembre del 1931 fou elevat a la Generalitat un document promogut per una proposició del senyor Bassa i Armengol, en l'Assemblea General d'aquell any el qual tenia per objecte recabar de l'Estat la propietat i lliure disposició per part de Catalunya de tot allò que constitueix el seu patrimoni artístic, bibliogràfic i documental que es trobi en territori català o a la resta d'Espanya.

Pel gener del 1932 el President redactà una exposició-súplica que fou elevada al Ministre d'Instrucció Pública recordant la conveniència d'atendre certs extrems en la nova llei, que s'estava estudiant, sobre la conservació del tresor artístic nacional.

Amb motiu del traspàs de Rossinyol i la deixa del Cau Ferrat a la ciutat de Sitges, el mes d'abril del 1932 fou demanada la intervenció de la nostra entitat junt amb altres, en el Patronat que s'estava formant per a regentar aquell museu.

Fou adreçada encoratjadora felicitació a l'Ajuntament de Sabadell per haver patrocinat la formació d'un museu local.

Fou acceptada la invitació a la inauguració oficial de la restauració de la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols, la qual festa s'hagué de suspendre per circumstàncies alienes a la voluntat del Comitè Delegat d'AMICS DE L'ART VELL en aquella ciutat, que organitzava l'acte pel mes de setembre de 1931.

La nova entitat Federació Catalano-Balear de Turisme demanà l'adhesió de la nostra Entitat. Gustosament ens adherírem, donada la finalitat de la nova Federació que en molts aspectes pot ésser coadjuvant de la nostra entitat.

Ens adreçarem al Patronat de les esglésies romàniques de Terrassa, suggerint la conveniència de tenir a la venda en lloc visible i pròxim a

dites esglésies, gràfics i monografies que puguin orientar artísticament al visitant que ho desitgi.

El dia 24 de febrer del 1933 el senyor Bosch Gimpera i el senyor Jeroni Martorell donaren sengles conferències a l'Ateneu Barcelonès, sobre les descobertes fetes al monestir de Sant Cugat. El senyor Bosch explicà minuciosament el procés de les excavacions, la seva significació arqueològica i relació amb les dades històriques des de l'època romana fins a la medieval. El senyor Martorell disertà sobre l'arquitectura medieval i la consolidació feta al claustre.

El Liceum Club sol·licità del senyor Bosch una conferència per al cicle que estava portant a cap, la qual versà sobre Prehistòria.

El mateix Liceum Club organitzà una nova conferència que versà sobre el mateix interessant tema anterior i anà seguida d'una visita col·lectiva a Sant Cugat organitzada conjuntament per als socis d'AMICS DE L'ART VELL i per als de Liceum Club. La visita fou dirigida pel propi conferenciant.

El dia 8 de març el senyor Jeroni Martorell donà al Centre Excursionista de Catalunya una conferència sobre el claustre romànic de Breda i la seva restauració, feta per AMICS DE L'ART VELL.

El Centre Catòlic d'Igualada, amb motiu del segon centenari d'haver-se fundat l'Escola Pia en aquella ciutat, demanà al Secretari que sotscriu una conferència sobre el magnífic retaule major que posseeix i que representa un dels monuments més interessants del barroquisme a Catalunya, la qual conferència fou donada el dia 2 d'abril del mateix any 1933.

Ens adherirem a l'homenatge que la «Federació d'Entitats Excursionistes» féu al senyor Tomàs Ragué a la vila de Ripoll el mes de juliol de 1933.

S'adreça a la Junta de l'Exposició de Turisme demanant-li que, amb motiu de la mateixa, s'interessés per la dignificació d'alguns indrets de Barcelona o de fora, que en fossin dignes per llur importància arqueològica. En aquests monuments s'hi comprenien: el poblat ibèric de la Rovira, el parc municipal del Guinardó; les muralles i temple romans; la part exterior de Sant Pau del Camp; les excavacions de la Plaça del Rei; l'acabament del muntatge de la casa Padellàs; l'urbanització de la Plaça del Rei; l'urbanització de la Plaça Berenguer el Gran; la valorització i fàcil accés a les Drassanes; urgent restauració del claustre gòtic del que fou Hospital de Santa Creu; restauració de la font gòtica de davant de Santa Maria del Mar; supressió de les barraques de memorialistes de la Virreina i dels anuncis monumentals que li fan costat; supressió d'aparadors i elements extemporanis a les Cases Gremials;

urbanització de les places del Pi, Beat Oriol, Nova i altres llocs interessants.

En crear-se l'entitat «Amics d'Empúries», destinada a vetllar per la dignificació d'aquelles ruïnes, es va acordar d'intervenir-hi nomenant un Delegat perquè formés part de l'entitat, i demés s'oferí cooperar-hi en la mida de les seves possibilitats.

A darrers d'aquell any 1933, l'entitat protestà davant l'Ajuntament de Barcelona per l'erecció de columnes anunciadores prop d'edificis artístics, i per una edificació de fusta aixecada enfront de la façana posterior de Llotja.

Ens fou demanada i el Comitè acordà de conformitat, l'adhesió d'AMICS DE L'ART VELL a l'homenatge al gran violoncel·lista Pau Casals, iniciat per l'«Associació de Música de Càmera»,

AMICS DE L'ART VELL ha proporcionat als qui les han demanades, tota mena d'informacions històriques i arqueològiques dels nostres monuments. Així que començà a funcionar la nova oficina, alguns socis hi acudiren en recerca d'informacions. Entre aquestes, destaquen una sobre l'antic monestir de Breda, demanada pel senyor Castillo, la qual fou redactada pel soci i cap d'oficina mossèn Josep Palomer; altra, demanada per l'Oficina de Turisme, sobre la riquesa arqueològica de les poblacions de Catalunya, fou redactada pel que sotasigna; i la demanada per la mateixa Oficina de Turisme sobre castells de Catalunya, fou feta amb abundoses dades facilitades la major part d'elles pel soci senyor Manuel Bassa.

L'entitat «Atracció de Forasters», concedí a AMICS DE L'ART VELL un diploma de Mèrit per la tasca que realitza malgrat els reduïts mitjans econòmics de què disposa.

Per motiu d'haver-se inaugurat el Passeig Arqueològic de Tarragona, AMICS DE L'ART VELL felicità l'alcade d'aquella ciutat, el senyor Ricard de Orueta, Director General de Belles Arts, i l'arquitecte director senyor Jeroni Martorell.

Pels lamentables enderrocaments d'artístiques creus de terme a Santa Coloma de Queralt, a Boldú i a Miralles, es feren protestes davant la Generalitat i davant els alcaldes de les esmentades poblacions el dia 6 de febrer de 1934.

En representació de l'entitat, el senyor President va assistir a l'inauguració del curs de l'«Ateneu Barcelonès» on va donar una conferència el President i soci d'AMICS DE L'ART VELL senyor Lluís Nicolau d'Olwer.

Havent començat a enderrocar-se la muralla del Palau de Moia, situat

a la Rambla, i tenint-se notícia del futur enderrocament de la *loggia* que hi ha al jardí de l'esmentat Palau, s'elevà una protesta al Conseller de Cultura de la Generalitat. En breu termini, ens fou comunicada l'incoació de l'oportú expedient per declarar-lo Monument Artístic.

S'acudí al Director de Correus, el qual va respondre favorablement, demanant-li que no es *matessin* per la part il·lustrada les targes postals, que tenen un valor artístic i arqueològic.

El soci senyor Narcís Ricart ens adreçà el prec d'adherir-nos a la petició de les entitats turístiques catalanes per tal que fossin reconeguts i utilitzats els mèrits dels fotògrafs de la nostra terra amb preferència als estrangers. AMICS DE L'ART VELL s'adherí al prec del nostre consoci per acord del dia 10 d'Abril del 1934.

Per a prendre part a l'elecció de dos representants de les entitats artístiques que han de formar part per la Junta de Museus, invitats per aquesta, AMICS DE L'ART VELL nomenà representants seus els membres del Comitè de Direcció senyors Jeroni Martorell i Josep de C. Serra i Ràfols.

Durant l'exercici de 1933-34, tres socis de l'entitat foren distingits amb càrrecs representatius i honorífics. El President doctor Bosch i Gimpera, fou elegit i nomenat Rector de l'Universitat Autònoma; el canonge de Tarragona, doctor Manuel Borràs, fou elevat a Bisbe Auxiliar d'aquella Diòcesi; i el senyor Josep Puig i Cadafalch, fou creat «Doctor Honoris Causa» de la nostra Universitat Autònoma, en mèrits de la seva tasca arqueològica i de les seves publicacions científiques. El Comitè de Direcció manifestà en nom d'AMICS DE L'ART VELL, la satisfacció que aquestes merescudes distincions, recaients en socis de l'entitat, havien de representar per a tots.

El Comitè de Direcció, aprofitant l'oferta que li va fer el senyor Director de l'Oficina de Turisme d'uns *stands* gratuïts a la Setena Fira de Barcelona, en la reunió celebrada el dia 12 de maig de 1934 per tal de coadjuvar a l'acció de propaganda que l'entitat tenia en estudi, acordà concórrer a la dita Fira i nomenà a l'efecte una comissió encarregada de la instal·lació en dit *stand* de fotografies i objectes que fessin patent l'obra que realitza AMICS DE L'ART VELL. Dita comissió realitzà el seu comès en el breu termini de què disposà donant lloc a què els visitants es formessin una idea de la importància de l'obra que AMICS DE L'ART VELL portava realitzada.

Requerida la nostra entitat per a prendre part a la Fira de Toulouse, celebrada del 2 al 20 d'octubre de l'any 1934, acceptà l'oferiment i hi contribuí amb l'aportació d'ampliacions fotogràfiques de l'obra realitzada

per AMICS DE L'ART VELL i amb la maqueta de l'església de Coll de Nargó.

El Secretari de l'entitat, delegat pel Comitè, va assistir a l'entrega del retaule d'Ortoneda a la Seu de Tarragona, feta pel restaurador senyor Sutrà, el dia 15 d'agost de 1934.

La Comissió d'Iniciativa i Propaganda ha començat les seves tasques amb entusiasme i encert. La primera manifestació ha estat l'Exposició, que del 1 al 20 de juny del present any 1935 estigué oberta a les Galeries Laietanes, de l'obra realitzada per AMICS DE L'ART VELL des de la seva fundació. Com anexe a aquesta Exposició, ha estat obtingut de Ràdio Associació de Catalunya la radiació de conferències curtes referents a obres realitzades per AMICS DE L'ART VELL; i, per al successiu, la radiació de notícies referents a les activitats de la nostra entitat.

Les conferències radiades, han estat: el dia 1 de juny, amb motiu de la inauguració de l'Exposició, el President doctor Bosch i Gimpera va parlar sobre els *Inicis i desenvolupament de l'entitat*; el dia 3 el senyor César Martinell, sobre *L'Església de Coll de Nargó*; el dia 5, el senyor Feliu Elies, sobre la *Tasca a fer*; el dia 7, el senyor Serra i Ràfols, sobre *El Sepulcre romà de Boades*; el dia 10, el senyor Jeroni Martorell, sobre *La Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols*; el dia 12, el senyor César Martinell, sobre *L'Església i Campanar de Santa Coloma d'Andorra*; el dia 14, el senyor Joaquim Vilaseca, sobre el *Castell i Col·legiata de Mur*; el dia 17, el senyor Serra i Ràfols, sobre *Les excavacions del Clos de la Torre a Badalona*; i el dia 19, el doctor Bosch i Gimpera, sobre *L'obra de conjunt de l'entitat*.

Han estat trameses circulars a persones simpatitzants amb la nostra obra i que encara no figuraven com a socis d'AMICS DE L'ART VELL, a fi d'estimular el seu ingrés.

L'entitat va prendre part a l'Exposició fotogràfica de la Catalunya actual, celebrada a Montjuïc des del 14 d'abril al primer de maig i organitzada per *El Día Gráfico*.

RESTAURACIONS REALITZADES

Restauració de l'església romànica de Sant Ponç de Corbera

1929-30

L'Entitat, tal com hem insinuat més amunt, no esperà la normalització de la seva vida econòmica, sinó que emprengué, des del primer moment, la prestació dels serveis per als quals havia estat fundada; en uns casos per iniciativa del mateix Comitè de Direcció i en d'altres a requeriment de diversos particulars.

Entre els primers, destaca, com més important, la consolidació de l'església romànica de Sant Ponç de Corbera, valuós exemplar de la nostra arquitectura del segle XIe Aquesta obra fou considerada com la més avinent per a iniciar la tasca, tant per l'urgència que exigia, com per les poques despeses que implicava. La direcció tècnica fou confiada a l'arquitecte, membre del Comitè, senyor Jeroni Martorell, i, durant les obres de consolidació, foren visitades pels altres membres del Comitè, doctor Trens, Feliu Elias i el Secretari, que sotscriu.

El mal estat de l'església consistia en una grossa esquerda que partia la volta del transepte dret i s'extenia cap avall dels dos murs laterals d'aquest transepte, deixant passar al seu través la llum i les aigües de la pluja. Això havia produït un pronunciat desplaçament de les peces de la coberta, que permetia també el pas de l'aigua. Semblava, primerament, que la consolidació podia limitar-se a aquestes parts malmeses, però, examinats els fonaments, hom veié que era d'ací d'on venia el mal i que eren els fonaments ço que calia atendre amb tota cura. Sota l'encertada direcció del senyor Martorell, el mestre de cases de Corbera, senyor Rigol, féu una re fonamentació perfecta; deixà les esquerdes invisibles del tot i repassà no solament la teulada de l'esmentat transepte, sinó totes les altres de l'edifici, que en tenien necessitat. Aquesta restauració ha estat feta seguint un criteri d'adaptació a la resta de l'obra, talment que avui és difícil de destriar la part restaurada. L'obra de

paleta costà 1.668'12 pessetes, que junt amb les 70'95 pessetes de despeses de viatge i sense comptar els honoraris de direcció, que el senyor Martorell tingué la gentilesa de cedir a l'entitat, suma un total de 1.739'07 pessetes.

Església de Sant Climent, de Coll de Nargó

1930-31

La primera obra important que emprengué AMICS DE L'ART VELL fou la restauració de l'església romànica de Sant Climent, de Coll de Nargó, pertanyent a les primeries del segle XIe i el campanar preromànic únic en el seu gènere a Catalunya. L'obra que s'anava a emprendre fou confiada al Secretari que sotasigna, en qualitat d'arquitecte.

L'estat de solidesa d'aquest temple era en extrem precari. La coberta de lloses, sobre terra i sense morter, permetia el pas d'humitats a la volta; les herbes i un arbre corpulent amb les arrels esberlant les parets; i el campanar, de dues èpoques, amb característics finestrals, uns mig cegats i altres desmoronant-se. Ultra això, diverses esquerdes desunien els murs i una d'elles es prolongava al llarg de la volta.

Si en el seu aspecte constructiu la conservació era deficient, no ho era menys en el caire utilitari. Era l'església del cementiri de Coll de Nargó i llavors estava destinada a dipòsit de cadàvers, amb dues sepultures que aquests darrers anys s'havien adossat al seu frontis. La terra, augmentada de volum a tot vol, deixava l'església mig enclotada.

Creguérem que consolidar les parts deficientes i deixar les coses de la mateixa manera, era tant com tornar a deixar en estat d'indefensió l'obra que es fes. Per tal motiu hom recabà els necessaris acords de l'Ajuntament de Coll de Nargó i del senyor Bisbe de la Seu d'Urgell, a fi que fos tret el dipòsit de cadàvers, retornat al culte l'antic temple i traslladades les dues sepultures que enlletgien el davanter.

En les cates que es feren per a revisar els fonaments foren descobertes les primeres filades d'un altre temple del segle XIe que hi hagué adossat i d'un pòrtic comú als dos. Com que aquest temple que descobrírem, del qual es veu tota la planta, era interceptat per una de les parets del cementiri, el Comitè de Direcció, davant l'interessant del cas, cregué necessari adquirir una parcel·la pròxima del terreny, que ensems serviria per a facilitar el moviment de terra, que per la seva qualitat de sagrada no permetia extreure's del cementiri.

La coberta fou totalment renovada i assegurades les humitats; les

esquerdes, refetes i consolidades; els paraments, escatats dels arrebossats barroers que tenia, i rejuntats; el campanar, consolidat i tornats els finestrals a les seves línies arquitectòniques primitives; oberta la porta lateral, característica d'algunes esglésies romàniques; tornat el paviment interior al seu nivell primitiu i netejades d'arrebossats aquelles parts dels paraments interiors que mostraven vestigis d'haver-ho estat primitivament. Els restes de l'església adjacents, el mateix que els del pòrtic, foren descoberts i protegits d'una nova destrucció, deixant l'àrea ocupada per aquestes construccions antigues sense enterraments i com una zona d'urbanització que dona major valor al temple que resta en peu.

Aquestes obres foren empreses per compte exclusiu d'AMICS DE L'ART VELL, però, com queda dit, trobaren l'estímul i l'ajut material de la Diputació de Lleida, que contribuï amb 1.000 pessetes, el senyor Bisbe d'Urgell amb 500 pessetes i el poble de Coll de Nargó que contribuï amb la quantitat de 392'50 pessetes, procedents de subscripció voluntària entre els veïns. Cal remarcar l'interès amb què el senyor rector mossèn Josep M. Prió tingué cura de l'administració de l'obra en representació d'AMICS DE L'ART VELL i el de l'Ajuntament que construí un altre dipòsit de cadàvers per tal de poder mantenir més dignificat el temple una vegada llesta la restauració. La quantitat total aportada per AMICS DE L'ART VELL, fou de 7.719'60 pessetes.

Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols

1931

En constituir-se el Comitè delegat a Girona, pel maig de l'any 1930, ja va ésser assenyalada aquesta obra com una de les restauracions de realització més urgent.

Pel novembre del 1930 era constituït un altre Comitè Delegat al mateix Sant Feliu i amb major motiu era reprès aquest projecte, que els guixolencs havien intentat inútilment diverses vegades, ja des de l'any 1896 en què la clara visió dels senyors Emili Grahit i Manuel Almeda planejaren aquesta qüestió en el seu aspecte tècnic. Finalment es pogué veure realitzada tal positiva millora arqueològica degut a l'entusiasme dels senyors que constitueixen el Comitè local, la bona disposició de la Junta de l'Obra parroquial, i a la força moral i solvència tècnica de la nostra entitat que patrocinà la idea.

El dia primer de desembre de l'any 1930, el senyor Feliu Elies i el Secretari que sotasigna, en representació del Comitè de Direcció, visita-

ren l'obra per tal d'estudiar i donar informe sobre aquest projecte de restauració.

Juntament amb el senyor rector i Comitè Delegat, pogueren fer-se càrrec del gran interès arqueològic d'aquestes restes del nostre art preromànic i del lamentable abandó en què havien estat tinguts, gairebé invisibles, entre altres construccions d'èpoques diferents i alguns temps lliurats a una destinació indigna, informant, per tant, favorablement a l'expressada restauració.

Aquest monument és notable per l'antiguitat i la filiació artística. Es tracta d'una obra alçada, el més tard, a començaments del segle XIe, la qual presenta formes arquitectòniques, que revelen una declarada influència musulmana, la més septentrional, amb la que ofereix Sant Pere de Roda, de l'art del Califat a Espanya; els arcs de ferradura de pedra picada, que componen les arcades del porxo, plens de caràcter i vigoria, són únics a la nostra terra. El Monestir de Sant Feliu de Guíxols existia, segons documents, el 968, en la qual data el rei Lotari confirma possessions i privilegis. El porxo esmentat és la part més antiga del conjunt monàstic, continuat en els períodes de l'art romànic i gòtic i acabat en temps del barroquisme.

Ja d'anys, el primitiu porxo de l'església del monestir, estava en situació deplorable. Una de les arcades inferiors havia estat separada de les altres, per les parets d'una mena de corredor, que conduïa a la porta de l'església; els altres arcs eren tancats dins d'un pati, amb les bases i la meitat de les columnes soterrades; les arcades de la galeria alta foren aparedades amb embans, per la part exterior. Era impossible fer-se càrrec del monument, sinó fragmentàriament i per parts.

Amb la restauració feta per AMICS DE L'ART VELL, el porxo apareix net de construccions adherides i en les seves completes proporcions. Fou destruït tot allò que amagava el monument, el qual es pot contemplar en tota integritat. Foren reparades les mutilacions dels murs del porxo i reconstruït l'embigat del sostre inferior, endegats els murs laterals i la façana de l'església.

La porta d'entrada a l'església, en el porxo, fou revestida de planxes de ferro, per mantenir amb fonament el nom tradicional. Per separar el petit espai lliure, immediat al porxo, de la gran plaça del Monestir, es construí una banquetta de pedra picada, amb un senzill reixat sobreposat.

AMICS DE L'ART VELL portà la direcció tècnica, encomanada al membre del Consell Directiu, l'arquitecte senyor Jeroni Martorell, amb la col·laboració del senyor Joan Bordàs, arquitecte resident a Sant Feliu. Constantment intervingueren també en els treballs els senyors mossèn Lambert

Font, Casas i Palahí, membres del Comitè d'AMICS DE L'ART VELL delegat a la població. Les despeses dels treballs executats han anat a compte de l'Obra Parroquial. AMICS DE L'ART VELL hi aportà la quantitat de 329 pessetes i la direcció tècnica.

Restauració i neteja del retaule del Roser de Mataró

1930 - 31

Aquest Comitè tingué notícia que hom intentava aquesta obra i algú sentia temença que fos feta sense les degudes garanties. Aixó motivà una comunicació a l'Arxiprest de Mataró, Rvd. Josep Samsó, oferint els serveis de l'entitat, els quals foren acceptats confiant al Comitè la direcció de l'obra. El Comitè delegà en qualitat de tècnic el Secretari que sotscriu per a anar a estudiar la qüestió sobre el terreny i donar el corresponent informe, que fou favorable a la restauració, puix que es tracta d'un magnífic retaule del segle XVII, que es trobava completament ennegrit en les seves parts policromades i trencats alguns fragments, ultra els encrostonats del daurat en les parts baixes i llocs assequibles. Fou completat l'informe, afegint que havia de substituir-se el paviment de ciment portland que existia a la capella, per un altre, d'acord amb el gust de l'època del retaule.

La direcció d'aquesta obra fou confiada pel Comitè al mateix informant, el qual redactà les condicions tècnico-arqueològiques a les quals s'havia d'ajustar la restauració i que foren sotmeses pel Rvd. senyor Arxiprest a la superior aprovació de la Cúria de Barcelona.

Prenent com a base les esmentades condicions, fou contractada l'execució amb la casa Florencia Veciana, d'aquesta ciutat, la qual ha portat a terme aquesta delicada obra amb gran escurpulositat i coneixement artístic. El paviment en mosaic romà, de marbres de colors, l'ha executat el senyor Josep M.ª Casas, de Mataró. Amb la il·luminació convenient, el mosaic esmentat, unes portes laterals de la capella que han estat refetes i la supressió d'alguns mobles que no responien a un pla de conjunt, ha quedat altament ennoblida aquesta obra que l'any 1701 l'escultor mataroní Joan Riera, juntament amb el seu fill, deixà col·locada com una mostra magnífica de les nostres arts sumptuàries. El cost total de l'obra fou de 15024'10 pessetes, que sufragà l'administració de la Confraria del Roser.

Font de Sant Bernat a Santes Creus

1932

Suscitada la qüestió pel soci senyor Lleó Bergadà i Girona hom estudià la restauració de la Font de Sant Bernat del Monestir de Santes Creus. Amb aquesta finalitat fou elegit el Comitè delegat d'aquest lloc, que havia de tenir cura d'aquestes obres.

En aquesta restauració es plantejava la qüestió prèvia de si havia de refer-se tota la imatge, bastant malmesa en la seva part posterior, o sols el cap, que era la part més visible que li faltava. Per raons d'ordre econòmic i de màxim respecte arqueològic, fou decidit limitar la restauració a la part estrictament necessària.

Hom contractà l'obra amb la casa Arana, de Tarragona, la qual tingué l'encert de confiar l'execució de la part artística a l'escultor senyor Martorell, que reeixí amb èxit de la seva comesa. Ensems es repassaren algunes parts que les inclemències del temps i dels homes havien deixat confoses; una d'elles el cistell amb raïms que el Sant abat porta a la mà dreta, abans completament invisible, atribut que recorda un dels miracles del Sant i acabà de provar que es tractava de Sant Bernat Calvó, abat que havia estat d'aquest monestir i no del fundador de l'Orde, Sant Bernat de Claravall, com algú podia creure. Una tal identificació havia estat ja feta, degut a la indumentària de la imatge i a un gravat antic on se'l representa amb mitra, que és tal com ara s'ha refet.

Han estat també reforçades amb argolles de ferro, posades en llocs invisibles, les peces del pedestal que presentaven esberles perilloses.

El Comitè de Direcció confia aquesta obra al Secretari que sotasigna, en qualitat d'arquitecte.

La seva realització haurà estat poc gravosa per AMICS DE L'ART VELL, puix, en bona part ha estat sufragada per subscripció entre els veïns i estiuejants de Santes Creus. La reforma costà a AMICS DE L'ART VELL 546 pessetes sense comptar l'import de la subscripció local.

Obertura del portal de l'antiga muralla de Cambrils

1932

Pel mes de desembre de 1931, «Palestra» demanà els serveis de la nostra Entitat per tal de dirigir l'obertura d'uns dels antics portals de Cambrils, on l'any 1640 foren penjats per les tropes castellanques els patrio-

tes catalans que defensaren heroicament aquella vila. El Comitè acordà atorgar els dits serveis, encarregant dels mateixos al Secretari que sotscriu en qualitat d'arquitecte.

Personat a Cambrils, vegé que l'obra necessària, a més de l'obertura i la col·locació d'una làpida que hom projectava, havia de comprendre alguns treballs complementaris d'urbanització i col·locació de marlets damunt del portal. La làpida commemorativa que figurava en projecte traçat per AMICS DE L'ART VELL fou encarregada a l'escultor senyor Rafel Solanich. El cost de l'obra fou sufragat per l'entitat «Palestra».

Consolidació de l'església romànica de Castellfullit de Riubregós

Pel setembre de l'any 1931, el Secretari sotasignat en qualitat d'arquitecte delegat pel Comitè, visità l'església romànica de Castellfullit de Riubregós, l'estat avançat de ruïna de la qual ens havia estat denunciat. En efecte: Les interessants arcuacions de l'absis estaven en pèssimes condicions de seguretat; i molt més, encara, la part oposada on el parament de pedra picada, mal adherit a la fàbrica, més basta, de l'interior, presentava una clofa molt extensa, amb desploms de més de 20 centímetres. Era tan imminent aquest estat de ruïna, que en posar-s'hi a treballar els paletes es despreguè una bona part de l'esmentat parament. Per sort no s'hagué de lamentar cap desgràcia personal i, al cap de poc, el pany de paret estava refet amb pedra de la mateixa pedrera. El succeït al davanter ens serví de previsió per a l'absis, on també el mal era més greu del que semblava. El més lleu incident: una pluja forta, una intervenció forçada del paleta, sense les precaucions degudes, podien enrunar aquests elements decoratius, uns dels més rics a Catalunya en aquest període. Per sort, hi arribàrem a temps; degudament apuntalades foren tornades al seu lloc totes les pedres, una per una i substituïdes les mutilades sense llevarles-hi res de la seva forma ni del seu caràcter primitius. L'absis es restaurà tot ell; fou obert un finestral d'època que estava tapiat i, tapat un d'obert barroerament; fou reforçada no sols la part més ruïnosa, sinó, també la que no ho semblava tant, però que durant les obres es vegé que era temerari deixar-ho sense consolidar. La causa de ruïna era la mateixa del davanter: tot el parament exterior, de pedra picada, que es desprenia en bloc de la resta del mur. En el parament interior dels tres murs absidals ha estat tret l'arrebossat i deixada al descobert la pedra picada. Completàrem aquesta restauració desmontant una construcció postissa que en un dels angles del creuer feia invisible exteriorment l'estructura d'aquest.

Com totes les obres on predomina la part de consolidació a la de restauració, en aquesta de Castellfullit, es fa poc visible la tasca que hi hem realitzat. En guarir el mal, amb el màxim respecte per les formes antigues, tenim com a norma, amb categoria d'ideal, que les mans del restaurador no hi deixin rastre. No obstant, podem estar convençuts que la tasca d'AMICS DE L'ART VELL en aquest cas, ostensiva o no, fou d'una gran oportunitat i eficàcia.

Cal fer constar amb agraïment les facilitats i atencions que donà per al nostre objecte el senyor Rector de Castellfullit, Mn. Francesc Bover. Les obres de restauració costaren a AMICS DE L'ART VELL 2.302 pessetes.

Pel mes de desembre de 1933 s'assabentà aquesta secretaria que s'estava construint un grup de nínxols al cementiri de Castellfullit de Riubregós, a un metre de distància i davant mateix de l'absis romànic de Santa Maria que l'any 1931 havia estat restaurat per AMICS DE L'ART VELL. L'enèrgica actuació empresa per nosaltres prop de les Autoritats, juntament amb la intervenció del senyor Rector Rnd. Francesc Bover, pogueren aturar l'obra al seu començament. Més tard, una nova edificació de nínxols prop del mateix conjunt arquitectònic, motivà pel mes de juny de 1934, una visita d'inspecció del que sotscriu i la corresponent comunicació al Conseller de Cultura de la Generalitat, per tal que fos evitada la possibilitat de semblants profanacions arqueològiques. Malgrat les repetides instàncies i gestions particulars no pogué evitar-se la construcció d'aquests nínxols que enlletgeixen el conjunt arqueològic que AMICS DE L'ART VELL va tenir tanta cura a salvar de la ruïna.

Claustre de Breda

1932

Pel febrer de l'any 1931 el soci adherit senyor Manuel de Genovart, demanava l'atenció de l'entitat per tal de fer possible la consolidació del claustre romànic de l'antic monestir de Breda.

Per la importància del mèrit artístic, com pel perillós estat de ruïna en què es trobava aquest claustre, el Comitè de direcció prengué amb el major interès la proposició del senyor Genovart.

Obra romànica del segle XII, formava part del monestir, fundat pels vescomtes de Cabrera, en les vessants del Montseny. Particularitat essencial d'aquest claustre és la proporció afinada de les columnes, que comprenen, en l'alçada, un nombre de diàmetres superior a cap altre

claustre de Catalunya; el capitell és d'una gran simplicitat decorativa, constituït per una forma floral senzillíssima, de gran bellesa.

El què en l'actualitat queda del claustre, és una sola de les quatre galeries que el constituïren; les altres galeries foren desfetes anys enrera. La galeria existent estava en un estat d'equilibri deficient; de cada parell de columnes que sostenen les arcades se n'havia tret una. El lloc s'utilitzava per a dipòsit de carros, llenya i femer.

Entrevistat l'arquitecte delegat, que fou el senyor Jeroni Martorell, amb el propietari del claustre, senyor Ricard Rebassa i Puig, obtinguérem les facilitats convenients per acabar amb tan deplorable situació i procedir a la reparació del monument. De les vuit columnes que mancaven, cinc, el mateix propietari les oferí recollides temps ha a Santa Coloma de Farnés on havien estat traslladades; les altres tres s'hagueren de fer noves. Refeta la banqueta o socolada, quasi destruïda, les columnes tornen a ésser al seu lloc propi i la galeria s'aguanta sòlidament.

També foren retornats al claustre, interessants elements antics que formaren part d'ell o del monestir; dos escuts abacials, un sarcòfag sencer i fragments d'altre.

La restauració del claustre fou completada situant la teulada, abans fora de lloc, on li correspon i amb l'endegament de les parets de tanca de l'actual clos del claustre. En aquesta obra invertí la nostra entitat, la quantitat de 3.699'75 pessetes

Restauració de l'església romànica de Palma d'Ebre

1932 i 1934

En la sessió del Comitè del dia 22 de desembre de 1931, es donà compte d'un comunicat de la Comissió de Monuments de Tarragona demanant la intervenció d'AMICS DE L'ART VELL en la restauració d'una església romànica existent a Palma d'Ebre. Com que les notícies que teníem d'aquest monument, gairebé incognit, eren de què valia la pena de salvar-lo, el Comitè acordà d'encarregar-se de la direcció tècnica, la qual fou encomanada al Secretari que sotscriu, i de la meitat del presupost de l'obra.

Aquesta església, del segle XII-XIII, es trobava greument transformada per addicions barroeres i subdivisions que havien transformat les diferents parts en jutjats, escoles i escorxador. La major part de la nau i absis, que no havia tingut cap de les dites aplicacions, eren utilitzades com a soplug de rodamons. Entraven per un gros esvoranc que tenia l'absis, i àdhuc

sembla que les nits d'hivern encenien dins grosses fogueres, el fum de les quals sortia per altre forat que tenia la volta. Durant els anys d'abandó fou sostret un capitell esculturat, parió d'altre que encara hi ha.

Actualment l'església té tot un altre aspecte. Foren enderrocades les parets que la subdividien, el chor, del segle XVIII, que la desnaturalitzava; tapats tots els forats, alguns dels qual posaven en perill la seva estabilitat, i oberta la porta principal que estava tapiada. Pel maig de l'any 1932 quedà feta la part més important de la restauració que assegurà l'estabilitat del monument i permeté el seu estudi i contemplació integral.

Pel mes de març del 1934, ajudats per una nova subvenció de mil pessetes de la Comissió de Monuments de Tarragona, afegida a altra d'igual quantia que ja n'havia fet al mateix objecte, pogué ésser represa i activada aquesta obra.

Fou totalment i eficaçment protegida l'obra de coberta; completat el doble finestral de la façana seguint rigurosament les restes que ens quedaven, i refetes les parts destruïdes del davanter; ha estat destapat un finestral antic de l'absis i alguns elements constructius en estat ruïnós; s'ha netejat l'interior d'alguns arrebossats en guix i fumats que tenia a causa dels foguerals que en molts anys d'abandó hi encengueren els gitanos i vagabunds que durant temps es soplujaren dins d'aquesta interessant església de darrers del segle XII o primers del següent, que serva la tradició del primer romànic executada amb la tècnica perfecta del romànic monumental.

Amb les reformes fetes resta assegurada per temps l'estabilitat del temple i el seu còmode estudi arqueològic.

El cost d'aquesta obra, fou d'unes 3.371'65 pessetes, sense comptar despeses de viatge i direcció tècnica.

Han estat de molta vàlua per a les visites a Palma d'Ebre les facilitats donades al delegat d'AMICS DE L'ART VELL per l'enginyer director de l'Electro-Química de Flix. Consti el nostre agraïment per totes les atencions rebudes i la nostra admiració per la constància i encert amb què la senyora Müller adherida a l'Entitat, recull tot allò que pugui tenir un interès per a l'art o la història de la comarca de Flix.

Sepulcre i restes romanes de Boades

1932 - 33

En la seva reunió del 23 de Juny de l'any 1932, el Comitè de Direcció a proposta del senyor Serra i Ràfols i davant el perill que fos destruït aquest sepulcre, acordà adreçar-se al Governador perquè influís prop de l'alcalde de Castellgalí per tal de que fos salvat dit sepulcre romà enclavat al terme municipal de Castellgalí, no lluny de Manresa. Com que aquest es trobava en propietat d'un particular, el qual pensava fer-hi obres de caràcter utilitari que haurien impossibilitat un ulterior estudi i dignificació, el Comitè cregué que el més eficaç, per al nostre objecte era adquirir-ne l'usdefruit, la qual cosa, després dels canvis d'impresions necessaris, fou acordada en la reunió del 26 de juliol; i en la del 1.er de setembre el senyor Serra donava compte d'haver-se realitzat la compra al propietari senyor Vall de Vilaremo, per la qual havia estat delegat conjuntament amb el senyor President i el senyor comptador, pel preu de 800 pessetes.

Ben aviat es pogué comprovar un major interès d'aquest sepulcre per l'existència de sitges ibèriques que es troben en el subsol i que foren estudiades pels senyors Bosch Gimpera i Serra i Ràfols. Les obres d'excavació, consolidació i restauració el Comitè les encomanà al segon d'aquests senyors. No hem d'oblidar la col·laboració prestada pels socis de Manresa presidits per Mn. Valentí Santamaria.

Aquesta classe de monuments són escasos no sols a Catalunya, sinó arreu del món romà. A casa nostra els que es coneixen no arriben a deu, incloent en aquest nombre alguns exemplars totalment malmesos dels que es pot dir que sols en resten vestigis.

El de Boades conservava prou elements per a poder-lo restaurar amb tota fidelitat, però el seu estat exigia una ràpida intervenció, sense comptar que estava amenaçat de destrucció total per part del propietari de la terra en que s'aixeca. Aquesta darrera circumstància fou la que féu necessària la compra de l'usdefruit del monument per part dels Amics, cas excepcional amb el que no havíem topat fins llavors, ni s'ha repetit fins al present.

El sepulcre de Boades és un edifici de planta quadrangular cobert amb volta. Exteriorment amida 5'10 per 5'60 m. i interiorment 3'90 per 3'60 m., corresponent la mida menor externa a la major interna, degut a què les dues parts del N. i del S. que han de rebre l'empenta de la volta són molt més gruixudes. La coberta està formada per una volta grassa, la

part exterior de la qual forma doble vessant. L'aparell de tot l'edifici és la pedra menuda tallada poc pulidament i barrejada amb molt de morter usat com fou en la construcció el procediment de les empostades, excepte una socolada de grosses pedres tallades i quatre carreus situats en la part inferior dels angles. Exteriorment i interior totes les parets havien estat enlluïdes. Una triple filada de rajols, de la que quedaven prou restes per a poder-la restituir, acusava les línies arquitectòniques principals: pendents de la solera i cornisa en tot el contorn.

En quant a l'estat de conservació, a la volta hi havia un gran esvoranc i al damunt havia estat acumulada una quantitat enorme de terra i pedres que juntament amb moltes filades superposades a les parets en desfiguraven totalment l'aspecte; un dels angles era poc sòlid i en les dues parets de l'E. i de l'O. havien estat fets grossos esvorancs, un d'ells grollerament tapat i l'altre convertit en porta al donar al vell recinte una utilització molt altra que la primitiva. A més, l'interior, destinat a pallissa, resulta impracticable. De manera que el monument, per una banda, oferia un evident perill de destrucció i per l'altra no podia ésser degudament estudiat sense excavar-lo.

En fer-ho, a la recerca d'una possible resta que indiqués el nivell de l'antic paviment, sota d'una gran quantitat de terra i pedres foren descobertes, amb sorpresa, quatre sitges de factura completament ibèrica i una fossa allargada, cavada igualment en la terra compacta que forma el sòl natural. Les sitges capriciosament distribuïdes, eren anteriors a l'erecció del monument romà posat que una d'elles quedava en part sota els fonaments. La fossa tampoc corresponia al monument, doncs no sols no n'ocupava el centre sinó que venia esviada i també es ficava sota els fonaments. De totes maneres era posterior a les sitges, una de les quals tallava. La fossa era buida, les sitges havien estat buidades almenys dues vegades, la primera de segur en fer el sepulcre, data en la qual ja degué desaparèixer el material que solen tenir aquestes cavitats quan estan destinades a sepultura (cendres i testos); l'altra vegada, en temps medievals com ho testimoniava la presència de terrissa d'aquella època en el seu interior (juntament amb alguns fragments de tègula romana). A pocs metres del sepulcre, foren excavades dues sitges més, igualment buidades i de les quals, junt amb terra i pedres, sols en sortiren uns testos romans.

Tenim, doncs, un lloc ocupat primitivament per una necròpolis ibèrica de sitges, tipus sepulcral molt comú i força ben conegut a Catalunya. Al venir la romanització es degué seguir fent-se-hi enterraments; la fossa allargada n'és una mostra. En un cert moment un ric romà (o millor dit indígena romanitzat) es féu erigir la grossa sepultura que ha arribat fins a

nosaltres. A la cara O. del monument és probable hi hagués l'entrada que per dissort ha estat desfeta per un dels esvorancs que hem esmentat. En el frontó d'aquesta façana O. es veu encara un rebaix quadrangular on devia haver-hi la làpida o el bronze amb la dedicatòria del monument.

Per la planta i talls que publiquem es pot veure que existia un arc del qual sols en queden les arrencades i que tenia per objecte aguantar un envigat que dividia l'edifici en dues cambres, superior i inferior respectivament. És molt dubtós que aquest arc correspongui a la primitiva construcció. Els seus materials difereixen dels que formen la resta de l'edifici, ultra que està fet de pedres ben tallades però unides únicament amb fang, a diferència de les pedres mal tallades i el fort morter que són els materials bàsics de la construcció.

Aquesta obra d'AMICS DE L'ART VELL tingué un altre resultat i fou l'excavació per part de l'Institut d'Estudis Catalans i del Centre Excursionista Montserrat ajudat per l'Ajuntament de Manresa, d'un conjunt de restes romanes situades a menys de cent metres del sepulcre, corresponents, de segur, a una vila o caseriu relacionat amb la construcció funerària i que han posat al descobert un conjunt molt interessant de la cultura romana a Catalunya.

El cost de l'obra fou de 2.461'50 ptes.

Salvament de pintures romàniques a Tredós

1932

L'any 1930 havia estat comunicat pels socis adherits senyor Felicià Pujol i senyor Joan A. Maragall, el perill de destrucció en què es trobaven unes pintures romàniques, que existien a l'absis de l'església de Tredós a la Vall d'Aran, i de les quals donàvem compte en la Memòria de l'any 1931. El Comitè acordà adreçar-se al senyor rector en demanda d'informes, que no vingueren fins després d'haver recorregut al bisbat de la Seu d'Urgell, d'on depèn aquella parròquia. Quan es tingué el convenciment de què l'obra era addient per a realitzar-la per part d'AMICS DE L'ART VELL, aprofitant els mesos d'estiu, únics en què el pas de la Bonaigua és transitable, el secretari que sotasigna, per acord del Comitè es traslladà a l'esmentat poble aranès i pogué veure com, en realitat, unes interessants pintures romàniques del segle XII, germanes de les que guarden els museus de Barcelona, estaven greument amenaçades de destrucció a causa del mal estat de la coberta que permetia el pas de l'aigua de pluja. En la reunió del 26 de juliol, després d'escollit l'informe del que sotscriu, el Comitè de

Direcció acordà que l'entitat sufragués la refecció de la teulada de l'esmentada església en aquelles parts necessàries per a la conservació de les pintures, l'absis i presbiteri.

Abans de l'hivern quedaren refetes aquestes parts de la teulada, amb la qual cosa s'ha evitat que la destrucció de les esmentades pintures avanci. Cal agrair l'interès que mostrà per aquesta obra el senyor Rector Mossèn Ferran Farré i el veïnat, que contribuï en part, facilitant la vigueria de fusta que es necessità. El nostre soci adherit, resident a Esterri d'Aneu, senyor Antoni Morelló i Cases, prestà també bons serveis a l'Entitat, actuant de delegat seu pel que respecta a aquesta reparació.

El salvament d'aquestes pintures, costaren a la nostra entitat 1.532'65 pessetes.

Castell i Claustre de la Col·legiata de Santa Maria, a Mur 1932 - 35

El senyor Castells havia escrit demanant l'intervenció dels AMICS DE L'ART VELL en pro d'aquest monument i oferint per la seva part totes les facilitats que li fossin possibles. El rigor del fred en aquelles terres retrassà uns mesos l'intervenció d'AMICS DE L'ART VELL, fins que pel Juliol de 1932 el membre del Comitè, senyor Joaquim Vilaseca, en qualitat d'arquitecte, anà a visitar aquella Col·legiata i donà el seu informe al Comitè.

Les construccions existents a Mur estan situades en un alterós puig, estribació de la serralada del Montsec.

En un costat del puig, hi ha les restes del solitari i gegantí castell, i a unes dues centes passes i formant un altre conjunt, l'església romànica de Santa Maria, unida al Monestir que fou dels canonges regulars de Sant Agustí, regits per un Paborde, fundat a la segona meitat del segle XI pels primers comtes de Pallars. Aquest conjunt de construccions es trobava antigament dintre un extens recinte murallat, del qual hi han encara vestigis.

A Mur existeixen moltes coses a consolidar i refer si es vol que no es perdin definitivament les seves interessants construccions de mitjans del segle XII. Tenint això en compte, el Comitè acordà procedir a la realització de les obres més indispensables en relació als cabals disponibles.

En el Castell es consolidà l'arc de la porta d'entrada que tenia la clau despresa, i va fer-se un estrep de pedra per a trencar una esquadra de la muralla.

En el Monestir, com a primera tasca, s'enderrocà un mur aixecat entre les columnetes fetes malbé d'un dels costats del claustre, substituint-les per altres noves i es refé la coberta.

Les condicions de treball en aquell punt allunyat i el fred extraordinari dels hiverns, junt amb el delicat de la feina, han fet que aquesta es trobi encara en curs d'execució, puix s'ha hagut d'anar realitzant per etapes.

La segona d'aquestes etapes fou la consolidació i restauració d'una altra nau del claustre o sigui una de les llargues, composta de vuit arcuacions i nou columnes.

Tingué de substituïr-se una bona part de la pedra fluixa feta malbé de les columnes i arcuacions; ha estat construïda la teulada substituïnt moltes vigues i l'entaulonat, arranjat el paviment i desguassos, i finalment han estat reconstruïdes dues terceres parts del mur de fons de l'ala del claustre, assegurant amb això el monument contra una possible caiguda per l'indret que dóna al precipici.

Com a complement d'aquestes obres fou tret a la paret que omplia els intercolumnis de la nau de claustre adjacent al tester de l'església, deixant l'obra en situació de continuar-la, cosa que recentment ha estat ja acordat per l'Entitat i per al seu compliment han estat tramesos ordres a Tremp.

Les obres al cim de la muntanya de Mur són costoses econòmicament i materialment, ja que tots els elements constructius tenen de transportar-se per carretera de Tremp a Santa Llúcia de Mur, i d'aquest poblet, a bast fins al cim. No obstant totes les dificultats han estat sempre vençudes gràcies a les ordres encertades de l'arquitecte director senyor Vilaseca i a l'entusiasme del consoci senyor Castells resident a Vilamol de Mur, el qual té cura de l'organització i control dels treballs.

Fins a l'actualitat aquestes obres costen la quantitat de 3.397'85 pessetes que han sufragat AMICS DE L'ART VELL.

Terrissa prehistòrica de Sant Feliu de Guíxols

1933

En vista de l'estat fragmentari en què es trobaven les restes de ceràmica ibèrica que es guardaven al museu de Sant Feliu, ço que impossibilitava el seu estudi i exhibició, AMICS DE L'ART VELL proposà i oferí la seva restauració i classificació, la qual fou acceptada per l'Ajuntament d'aquella ciutat. Aquesta tasca fou confiada al Museu d'Arqueologia de Barcelona.

Després de triats i classificats els abundosos fragments que foren tramesos, pogueren ésser reconstruïts una important quantitat d'exemplars de terrissa ibèrica i hel·lenística del segle III abans de Jesu-Crist, la primera negra amb vernís lluent i la segona sense pintar, del tipus propi de la costa catalana en aquella època.

Excavació i restauració de la muralla de la Colònia Romana d'Empúries 1933 - 34

En la sessió del Comitè de Direcció del dia 13 de juliol del 1933, els «Amics d'Empúries» sol·licitaren l'ajut econòmic de la nostra entitat per prosseguir treballs arqueològicament interessants, que, de moment, no tenien consignació. Acordat aquest ajut, després d'una visita del president senyor Bosch i Gimpera i del membre de Comitè senyor Serra i Ràfols, els quals donaren el seu valuós informe, a primers de març i sota la direcció del consoci senyor Albert del Castillo, començaren les obres de sondeig per l'exterior de la part de la muralla romana, que, a mà dreta de la porta, s'estén per la part de mar. El resultat de les excavacions ha estat deixar al descobert uns 60 metres d'extensió de muralla, en la qual ha aparegut un cos basamental de 2'40 metres d'alçària, que comprèn cinc filades de carreus de pedra grollerament treballats, imitant l'encoixinat clàssic romà; i una part superior de formigó, buida en el seu interior, de 2'60 metres d'alçària.

Aquest conjunt de 5 metres d'alçària i 60 de llargària s'ha posat en valor amb l'obertura d'una vall de 3'50 metres de fons per 4 metres d'amplària que permet la seva contemplació. Durant l'excavació, aparegueren grans blocs de formigó procedents, segons sembla, de desprendiments de la barana que formaria el camí de ronda. Aquests blocs, de 1'50 metres de gruix i algun de 8 metres de llarg, resulten interessants com a element arquitectònic, motiu pel qual han estat conservats els més característics. Ha estat descobert en un carreu del muntant de la porta un *falus* esculpit, símbol de fecunditat i prosperitat de la ciutat. Ultra aquestes troballes, aparegueren nombrosos fragments de ceràmica llisa romana, sigil·lata amb relleus i llisa, fragments de vidre, objectes d'os, de ferro, de bronze i monedes. Fou descobert també, vora la porta, un mur de carreus petits i ben treballats amb restes d'estuc, que ha quedat al descobert.

D'altra part d'aquesta muralla, sols ha pogut ésser descoberta la part

superior de formigó, per mancar-hi el basament de pedra i resultar excessivament dispendiós l'apuntalament. Han estat fets dos sondeigs i estudis a la part interior que proven una estructura de muralla igual a la descrita i que les edificacions arribaven fins a la muralla mateixa.

Amb l'obra feta, resta aquesta muralla de la colònia de Juli Cèsar com un dels atractius d'Empúries, tot i ésser sols una part de l'interessantíssima i grandiosa muralla existent.

L'import d'aquestes obres sufragades per A. A. V. ha estat de 2358'80 pessetes.

Excavacions romanes a Badalona

1933 - 1935

Pel mes de maig de l'any 1933 el Comitè de Direcció assabentà que a Badalona es projectava l'obertura de nous carrers al lloc conegut per «Clos de la Torra», i significà a l'Ajuntament d'aquella ciutat que davant la possibilitat de descobertes arqueològiques de l'època romana, aquestes haurien d'ésser convenientment catalogades i salvades. A tal fi AMICS DE L'ART VELL oferí els serveis necessaris, ultra els que pogué oferir l'organisme corresponent de la Generalitat.

Al cap d'un any, altre cop aquest indret, tan pròdig en troballes romanes, requerí l'atenció del Comitè a conseqüència d'unes condicions entre el propietari i l'Ajuntament de Badalona que es proposa urbanitzar-los, les quals condicions pràcticament dificultaven les possibilitats d'estudis. Per tal d'evitar-ho ens adreçarem a aquell Ajuntament, proposant solucions d'harmonia que crèiem viables, i al Sr. Conseller de Cultura exposant el cas.

Pel setembre de l'any 1933 el Sr. Serra i Ràfols va donar compte de què en aquest lloc es realitzaven excavacions per elements badalonins i el Comitè de Direcció acordà donar ajut a les mateixes. Suspeses les excavacions per dificultats d'ordre econòmic, durant el mes d'abril de 1934 es reprengueren novament, i l'esmentat Sr. Serra i Ràfols fou l'encarregat d'intervenir-hi en nom d'AMICS DE L'ART VELL.

Sota la direcció del senyor Serra i Ràfols, han continuat les excavacions de construccions romanes que es realitzen a l'esmentat lloc, havent-se assolit que la Generalitat donés una subvenció de dues mil pessetes per a les mateixes. En aquestes excavacions han estat trobats objectes molt interessants de l'època romana.

Retaule d'Ortoneda a Tarragona

1933 - 34

AMICS DE L'ART VELL s'havia interessat més d'una vegada per la bona conservació dels retaules gòtics pintats, que es guardaven al Museu Diocesà de Tarragona, afectat d'humitat en alguns llocs. Posteriorment el Capítol Catedral, amb molt d'encert, manà traslladar aquests retaules a les capelles de la nostra Seu primada, on la humitat no els pot perjudicar, i AMICS DE L'ART VELL per tal de coadjuvar a aquesta tasca acordà emprendre la restauració del retaule procedent de Solivella, degut al pinzell del pintor quatrecentista Mateu Ortoneda.

La restauració fou confiada al Sr. Joan Sutrà, utilitzant la generosa oferta que tenia feta de restaurar aquesta classe d'obres que cregués oportuna l'entitat, deixant a benefici de la mateixa els seus honoraris; i la tasca fou acomplerta amb tota cura, consolidant i netejant tota la pintura i cobrint les parts destruïdes d'un to neutre que, tot respectant la fidelitat arqueològica, ajudi l'harmonia del conjunt.

Un cop llesta aquesta restauració, el retaule ha estat dignament instal·lat en una de les capelles de la Catedral Tarragonina, obeint al pla de dignificació arqueològica que de fa algun temps porta a cap la nostra Catedral Primada.

La restauració ha costat a l'entitat 1022'40 pessetes.

Consolidació del Campanar

i restauració de l'església de Santa Coloma d'Andorra

1934

Pel mes de setembre de 1933, el soci Francesc X. Pla, arquitecte, natural de la veïna república pirinenca, comunicava a l'entitat la conveniència que aquesta aportés els seus serveis tècnics i un petit ajut econòmic, amb els quals, juntament amb un fons que existia a la parròquia d'Andorra la Vella, podria ésser consolidat l'interessant campanar i totalment consolidada i deslliurada d'additaments posteriors l'església adjacent.

El Comitè de Direcció, el dia 2 de desembre, acordà destinar a aquesta obra la quantitat de mil pessetes i la direcció tècnica, per a la

qual fou designat l'esmentat soci Sr. Xavier Pla i el que subscriu, ambdós en qualitat d'arquitectes.

El primer que es féu fou consolidar el campanar que es trobava en estat de ruïna avançadíssim, destapar els finestrals geminats que ho requerien, i substituir algunes columnes centrals a punt de caure. Ha estat resseguida i consolidada una grossa esquerdada i arranjada la teulada. A l'església, també s'ha refet tota la teulada de llosa sostinguda sobre fusta; han estat resseguides esquerdes i arrebossats els panys de paret que ho necessitaven; s'han substituït algunes fustes podrides que hi havia a l'atri lateral que té aquest temple; s'ha fet paviment en aquest mateix atri i s'han deixat al descobert alguns ingenus elements decoratius en pedra que ornaven l'arc de la porta i que restaven del tot amagats sota capes d'arrebossats. Han estat destapades i tornades a la seva forma primitiva totes les antigues lluernes, i netejats d'emblanquinats els paraments de pedra.

A l'interior ha estat refet el sostre de fusta i suprimit el cor, també de fusta, que hi havia al peu de l'església, additament del segle XVII o XVIII, i un arc massís de mamposteria d'aquesta mateixa època que, al presbiteri, cobricel·lava un altar barroc i tapava el primitiu arc triomfal en forma de ferradura. Tot això ha estat tret i ha quedat visible des del temple l'arc triomfal i l'antic absis de planta rectangular i cobert amb volta, on tornarà l'altar amb l'ara antiga i una Verge també romànica que es conserven.

Descoberta i consolidació de pintures romàniques al mateix lloc

Mereix capítol a part la troballa d'uns fragments de pintura mural, que existeixen al frontis de l'arc triomfal, pintures germanes de les que fins no fa molt tenim entès que hi hagué a la volta de l'absis.

Aquestes pintures, originàries del segle XII, representen l'*Agnus Dei* dins d'un cercle al centre i fragments d'àngels als costats, tot tancat dins de sanefes, també fragmentades, que limiten el pany de paret i ressegueixen part de l'arc de ferradura. Donada l'indole especial d'aquell detall artístic, fou encomanda la seva consolidació al nostre consoci, especialista en la matèria, Sr. Artur Cividini, el qual netejà i consolidà aquestes pintures, que si bé són escasses quantitativament, tenen el gran interès de trobar-se en el seu lloc d'origen i ésser una mostra de les que fins no fa molts anys decoraren l'absis que li és adjacent.

En aquestes obres han estat despeses unes sis mil pessetes, de les quals han estat aportades per AMICS DE L'ART VELL, 1461'45 pessetes.

Absis romànic d'Organyà

1934

Amb motiu de les visites que havia de realitzar a Andorra, el que subscriu visità l'absis del segle XI de l'antiga col·legiata d'Organyà i veié que el seu lamentable estat d'abandó i ruïna progressiva podien ésser arranjats amb relativament poques despeses, aprofitant l'avinentesa dels viatges que faltaven fer en aquelles comarques allunyades. Proposada la millora al Comitè de Direcció, fou aprovada per aquest, el dia 12 de maig de 1934.

Aquest absis, que està tapat en part per construccions de la mateixa església, estava malmès en la seva cornisa, formada per arcuacions lombardes i una faixa amb pedres col·locades a dents de serra que s'estava desmoronant. Les bandes verticals, que havien d'arribar fins a terra, interrompudes també a mig aire pel fregadís dels carros i per un arranament mal entès; i algunes de les finestres amb dovelles i carreus destruïts. Ultra això, un gros sustentacle elèctric amb les xicres i filferros corresponents, treia al conjunt arqueològic la poca dignitat que encara servava.

Tot fou curosament arranjat, tenint compte d'emprar pedra tosca de la mateixa qualitat i en els llocs de major visualitat, carreus vells, que tinguérem la sort de trobar amb la pàtina que l'agermanava més amb els altres. Actualment aquest absis està consolidat i refet en les seves línies primitives, ço que ha estat possible amb tota fidelitat, degut als elements que encara quedaven. S'hi han esmerçat 206'50 pessetes.

Rosetó de l'església de Sant Joan de Valls

1934

Aquest rosetó, que adorna la façana principal d'aquesta església, tenia alguns elements de vidrieria destruïts que convenia arranjar. Així ho entengueren les autoritats eclesiàstiques corresponents; el nostre destacat consoci Il·ltre. Dr. Manuel Borràs, bisbe auxiliar de Tarragona, en autoritzar l'obra tingué la gentilesa d'indicar al Sr. Arxiprest de Valls que encarregués la direcció tècnica al que subscriu. Entenent que això podia constituir una tasca d'AMICS DE L'ART VELL, prèvies les consultes corresponents, va ésser presentat al Comitè de Direcció, el qual a 4

d'octubre acordà patrocinar la direcció tècnica. La execució de l'obra fou confiada a la casa Pelegrí, la qual la dugué a terme amb tota perfecció. Les despeses foren sufragades amb fons parroquials i AMICS DE L'ART VELL aportà la direcció tècnica.

Església i Campanar de Sant Joan de Caselles, a Canillo (Andorra)

1934 - 35

Aquesta església, amb el seu campanar del segle XII i un atri lateral de fusta amb característiques del XIV necessitava un arranjament general. El Sr. Rector ens demanà la intervenció tècnica i ajud econòmic per tal d'evitar les goteres que perjudicaven el retaule major i consolidar el campanar. Els dos foren atorgats el 2 de desembre de 1933 amb la condició d'ésser pagades les despeses per meitat entre la parròquia de Canillo i AMICS DE L'ART VELL i que la nostra subvenció no ultrapassaria de 600 pessetes. Amb aquestes condicions fou arranjada la coberta de l'absis, que era el més interessant per al nostre objecte, puix ella protegeix l'esmentat retaule. Aquest és pintat sobre fusta i d'una fortíssima tradició gòtica, malgrat pertànyer cronològicament al segle XVI. Les goteres havien destruït part de la pintura, i amb la reforma ha quedat evitat aquest dany.

El campanar també fou consolidat en les parts que ho necessitaven; destapats alguns finestrals cegats i restaurats mainells i arcuacions que el temps havia destruït.

El dia 4 d'octubre de 1934, a instància del Sr. Rector de Canillo fou ampliada la subvenció en 250 pessetes a fi de poguer consolidar i repassar l'atri, que, com hem dit serva la seva estructura del XIV i és un dels elements més característics d'aquest temple. L'obra en conjunt va costar 997 pessetes de les quals en va satisfer l'entitat 498'50 pessetes.

Portal gòtic de L'Escala

1935

El dia 12 de març del present any el soci de L'Escala Sr. Pujol i Massaguer, escrivia al Comitè de Direcció exposant la conveniència de consolidar i restaurar un portal gòtic d'aquella contrada, que si no s'hi acudia a temps podia enrunar-se; i proposava, al mateix temps, que

d'aquesta tasca se n'encarregués aquell Comitè Delegat. El Comitè de Direcció trobà raonada la proposició del Sr. Pujol i acordà encomanar a aquell Comitè la dita tasca.

El dia 22 d'abril fou visitada l'obra pel Dr. Bosch el qual pogué apreciar la forma acurada amb què s'havia realitzat.

Capella romànica de Pobla de Lillet

1935

Altra de les obres que ja teníem en projecte d'anys passats és la restauració de la interessantíssima capella romànica, de planta circular, que existeix a Pobla de Lillet. Delegat pel Comitè de Direcció anà el secretari que sotscriu a visitar aquesta capella el dia 10 d'abril d'enguany i pogué apreciar l'estat de ruïna molt avançat en què es trobava i la conveniència d'acudir-hi com més aviat millor, puix que actualment encara es conserven prou elements de judici per a retornar al seu estat primitiu aquest exemplar dels pocs que en el seu gènere queden a Catalunya. Comunicat aquest informe al Comitè de Direcció acordà emprendre l'obra tot seguit i encarregà la seva direcció a l'arquitecte Sr. Jeroni Martorell, el qual ja ha donat les ordres oportunes per a la reconstrucció, essent possible que a hores d'ara ja s'hi estigui treballant.

ATENCIÓ PRESTADA A ALTRES MONUMENTS

ANY 1929

Casa del carrer dels Arcs. — Foren denunciades a AMICS DE L'ART VELL les obres d'una casa del carrer dels Arcs en la qual malmetien uns esgrafiats interessants de la façana. El Comitè delegà el Sr. Puig Gairalt, per tal d'intervenir amistosament prop de l'amo de la finca. La resistència del propietari féu infructuoses les nostres gestions.

Pintures en una casa del carrer de la Mercè. — Cridada l'atenció sobre les pintures murals d'una casa particular del carrer de la Mercè, foren visitades per una representació del Comitè i, donat el corresponent informe, resultà que aquestes pintures no tenien una importància que aconsellés la intervenció de l'Entitat.

Campanar romànic de Cervelló. — La Srta. Lola Anglada, denuncià l'estat ruïnós del campanar de Santa Maria de Cervelló. El secretari que subscriu, en qualitat d'arquitecte delegat pel Comitè, es traslladà a inspeccionar-lo, i recomanà al Sr. Rector i a l'Ajuntament de Cervelló la conservació del temple per no creure necessària una restauració urgent.

Castell de Vulpellach. — Fou cursada una comunicació al Director General de Belles Arts, i foren demanats informes a personalitats de Girona, per tal d'evitar l'amenaça d'expoliació del Castell de Vulpellach.

Sant Feliu de Boada, Belcaire i Sant Miquel de Fluvià. — El senyor Pujol i Massaguer, de La Escala, ens escriví cridant l'atenció sobre unes deficiències a Sant Feliu de Boada, església de Belcaire, i a Sant Miquel de Fluvià, totes les quals mereixeren l'atenció deguda del Comitè.

Mercat de Girona. — Foren tramesos telegrams de protesta als ministres de Foment i d'Instrucció Pública pel projecte de construcció del mercat de Girona sobre el riu Onyar, avui definitivament suspès.

Sant Pere de Roda. — El mes d'agost fou adreçada una carta al Marquès d'Aitona, actual propietari del Monestir de Sant Pere de Roda, recomanant-li que fossin evitades les substraccions d'elements, de les quals es tenia notícia. El mes de desembre AMICS DE L'ART VELL s'adreçava, en el mateix sentit, al Director General de Belles Arts, i sol·licità, a més, la protecció de l'Estat, tot posant-se en contacte amb la Comissió pro Sant Pere de Roda, creada a les comarques gironines.

Església de Torra de Claramunt. — El Sr. A. Samsó denuncià unes obres a l'enllosat de l'església de Torra de Claramunt, atemptatòries a la dignitat arqueològica d'aquell temple i, per tal d'evitar-les, hom cridà l'atenció sobre aquest fet al senyor Rector d'aquella parròquia.

El «Mèdol». — En el mes d'octubre de 1929, davant els rumors de canvi de propietari, i destrucció de la pedrera romana de Tarragona, coneguda pel «Mèdol», l'Entitat es posà en comunicació amb la Comissió de Monuments d'aquella província per veure si podia aconseguir una eficaç garantia de conservació.

La Comissió de Monuments de Tarragona, fou amatent al nostre prec i el Comitè d'AMICS DE L'ART VELL es complagué a felicitar i estimular la dita Comissió pel seu interès.

Església d'Alcover. — En el comunicat anterior, cridava l'atenció a la dita Comissió i demanava que activés tot allò que calgués fer en defensa de l'església romànica d'Alcover, sobre l'estat de la qual el Comitè havia rebut denúncia.

Cor de la Catedral de Barcelona. — El mes d'octubre de 1929, interessà l'opinió d'arqueòlegs i liturgistes el projecte de trasllat de dit cor. El Comitè, havent tractat detingudament aquesta qüestió, fou partidari del no trasllat, i comunicà el seu criteri al Sr. Bisbe, oferint-li els serveis de l'Entitat.

L'opinió diversa que sostingué sobre aquest punt el reverend Manuel Trens, fou la causa que el docte clergue presentés la seva dimissió de membre del Comitè, la qual no li fou acceptada, confiant que

l'actitud de Mn. Trens no seria irrevocable i podríem seguir comptant amb la seva valuosa cooperació.

Casa del segle XVIII a Valls. — Els «Amics de l'Art i de la Història», de Valls, sol·licitaren la intervenció de la nostra Entitat prop la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, per tal que no fos enderrocada la façana de la casa que el Monestir de Santes Creus havia posseït a Valls, i que ara pertany a l'esmentada Caixa de Pensions. Fou cursada la petició corresponent al Sr. Director de la Caixa, la qual petició donà per resultat la reconstrucció de dita façana.

Casa Padellàs. — El mes de desembre fou tramès un ofici al senyor Alcalde de Barcelona, demanant-li la consolidació de la Casa Padellàs, del carrer de Mercaders.

ANY 1930

Mosaic de Tossa de Mar. — El Rnd. Josep Solé de Morell, de Tossa de Mar, ens comunicà el perill de destrucció del mosaic romà d'aquesta població. Foren fetes gestions per tal d'entrar en relació amb el propietari del terreny que conté el mosaic. El Comitè, a fi d'obrar d'acord en aquest punt, es posà en relació amb l'Institut d'Estudis Catalans, que anys enrera, havia començat els treballs de salvació del mosaic. El mosaic fou protegit.

Castell de Torroella de Montgrí. — Fou rebuda una denúncia sobre l'estat ruïnós del castell de Torroella de Montgrí, que motivà una informació prop del Sr. Rector de Torroella, Rnd. Narcís Camps, el qual comunicà que les temences de ruïna eren infundades.

El «Mèdol» i sitges prop de Tamarit. — El Sr. A. Klaebisck cridà l'atenció sobre l'intent d'explotació del «Mèdol», de Tarragona, del qual ja s'havia captingut el Comitè, i sobre l'existència d'unes sitges, prop de Tamarit, amb possibles restes ibèrics. Passà a informe del Sr. President Dr. Bosch i Gimpera.

Monestir de Pobla de Lillet. — Són demanats i servits informes sobre el claustre antic del Monestir de Pobla de Lillet.

Reforma de Barcelona. — Fou acordat redactar un dictamen sobre el projecte de reforma de Barcelona, llavors exposat a la Casa de la Ciutat, el qual fou tramès a la Comissió Municipal. Molts dels punts de vista exposats en el dictamen foren tinguts en compte en el nou estudi que es féu del dit pla de reforma.

Palau de la Generalitat. — Fou rebut un ofici de la Diputació de Barcelona, demanant que l'Entitat nomenés un representant per a formar part de la Comissió, que havia d'estudiar les obres fetes al Palau de la Generalitat, en temps de la Dictadura. La designació recaigué a favor del senyor Feliu Elias.

Claustre de Sant Cugat del Vallès. — Repetides denúncies sobre l'existència d'una dependència inadequada vora l'entrada de dit claustre, produïren les corresponents instàncies a l'alcaldia d'aquella vila, fins que per l'agost de l'any 1930, rebérem comunicació de l'alcalde d'haver estat atesos els nostres desigs.

Pous ibèrics a Moja del Penedès. — Pel mes de Juliol, el President i Vice-president de l'Entitat, senyors Bosch i Gimpera i Feliu Elias, es traslladaren a Moja del Penedès per a informar sobre uns suposats pous ibèrics allí existents, els quals foren degudament estudiats.

Monestir de Sant Pere de Camprodon. — El senyor Pere Casas i Abarca, pel mes d'Octubre, demanava que l'Entitat s'interessés per la conservació de dit monestir, i malgrat que el senyor J. Martorell, com arquitecte d'aquesta zona arqueològica havia demanat al Govern la declaració de monument arquitectònic artístic i d'haver fet diverses gestions de tràmit, pel mes de març de 1931, en vista que l'Estat no empenia les esmentades obres, AMICS DE L'ART VELL es dirigí a la Direcció General de Belles Arts, recomanant llur urgència.

Respecte al mateix Camprodon, informà sobre l'oportunitat de la construcció de la casa rectoral tocant a l'absis de la parròquia.

Altar de Sant Francesc Xavier de Valls. — Amb motiu d'haver-se ocupat la premsa, en el mes d'octubre de 1930, de reformes inadequades fetes en dit altar de l'església de Sant Joan de Valls, hom féu les gestions necessàries prop de la Junta Diocesana d'Art Sagrat de Tarragona, de la qual depèn dita reforma, per si era possible una esmena de l'obra realitzada.

Retaule de Sant Sebastià i Santa Tecla, del Claustre de la Catedral. — Pel mes de novembre fou tramesa una comunicació al Capítol Catedral d'aquesta Seu per tal que fos degudament atesa la conservació del retaule esmentat, en el qual s'observaven escrostonaments alarmants. La nostra comunicació motivà que el membre del Consell Consultiu, senyor Duran i Sampere intervingués prop de Capítol i que aquest oferís ocupar-se de l'obra quan disposés de cabals. En vista que seguia en igual estat, l'any 1932 insistírem novament, oferint al Capítol gestionar de la Junta de Museus que facilités el personal tècnic que té a les seves ordres. Ben aviat el Capítol confià la restauració d'aquest retaule al senyor Joan Sutrà qui en breu termini la realitzà amb la cura en ell acostumada.

Església de Santa Agata. — Així mateix i en igual temps, ens dirigírem a l'Ajuntament de Barcelona demanant que fos retornada al culte l'esmentada església, en evitació d'una destinació inapropiada, segons rumors d'ésser cedida al cos de la noblesa. L'alcalde de la ciutat contestà en forma satisfactòria que esvaí els esmentats rumors.

Tresor d'una Catedral catalana. — Pel mes de desembre, foren rebuts informes reservats, sobre vendes d'objectes del tresor d'una Catedral catalana, unes consumades i altres en projecte. Estudiada la qüestió des del punt de mira legal, es veié que sols era possible impedir l'expatriació d'aquestes obres d'art, però no la venda. No obstant AMICS DE L'ART VELL posà la seva actuació oficiosa a disposició de l'amatent informador, per si creia oportú d'utilitzar-la.

Actuació d'«Amics del Carrer de Montcada». — Pel mateix desembre els «Amics del Carrer de Montcada», sota la presidència de la senyoreta Isabel Llorach, a la qual oferí AMICS DE L'ART VELL la seva col·laboració, exterioritzaren la seva actuació. Pel febrer de 1931, demanaren que ens uníssim a la demanda que feia a l'Ajuntament instant l'establiment d'una ordinació addient al caràcter de l'esmentat carrer i la declaració de monument artístic pel que fa referència al seu conjunt, a la qual cosa AMICS DE L'ART VELL s'adherí.

ANY 1931

Interès prestat a Guissona, Tirvia i Isona. — Pel mes de gener de l'any 1931, el soci adherit senyor Jaume Utrillo, s'interessà pel tresor

artístic de Guissona i pel tipisme d'algunes poblacions com Tirvia i Isona. Fou acollida amb interès la proposta del senyor Utrillo, acordant el Comitè estudiar sobre el terreny ço que fa referència a Guissona. Pel que respecta al tipisme d'altres poblacions el Comitè de Direcció cregué que era cosa pròpia d'organismes de caràcter turístic. Pel mes de Juliol del mateix any el president senyor Bosch i el vocal senyor Serra estudiaren a la mateixa població l'estat de les làpides romanes, les quals no ofereixen cap perill. Respecte del museu del senyor Camps, comprovaren que és fàcilment visible i estimaren suficientment garantida la seva conservació.

Església de Sant Domènec de Manresa. — Fou dirigida una comunicació a l'Ajuntament de Manresa demanant que fes desaparèixer unes barraques que enlletgien l'absis de l'esmentada església.

Capella d'Artés. — Una carta del Rnd. Josep Calobardes excitant a la reconstrucció de l'absis romànic d'una capella d'Artés, determinà la corresponent informació, de la qual es desprengué que la seva importància relativa no aconsellava una actuació preferent per part d'AMICS DE L'ART VELL.

Reforma de la Gran via C. — A instàncies de l'associació de veïns afectats per dita reforma, fou adreçada a l'Ajuntament de Barcelona una comunicació demanant que fossin donats a conèixer els informes presents en el període d'exposició del projecte de Reforma d'aquesta part de la ciutat.

El «Mèdol». — Encara nous rumors alarmants sobre la bona conservació de la pedrera romana, «El Mèdol», de Tarragona, feren dirigir-nos a la Comissió de Monuments d'aquesta ciutat, la qual respongué que eren infundades les temences.

Muralls de la Vila Vella de Tossa de Mar. — Una carta del Rnd. Josep Soler de Morell, de Tossa de Mar, ens assabentà de l'estat precari de conservació en què es trobaven dites muralls, malgrat haver-hi 8.000 pessetes consignades a la seva restauració per l'Estat. AMICS DE L'ART VELL estava disposat a encarregar-se d'aquesta consolidació, quan tingué notícia de què l'Estat anava a fer efectiu el lliurament de la referida quantitat, amb la qual pogué conjurar-se el perill tan oportunament denunciat per Mn. Soler.

Dolmen de Roses. — Assabentat el Comitè pel seu president Doctor Bosch, de l'existència d'un dolmen en perill de destrucció a la població empordanesa de Roses, foren fetes prop de les personalitats i corporacions d'aquella comarca les gestions oportunes per a salvar del perill aquell monument prehistòric.

Excavacions ibèriques a Tivissa. — A conseqüència d'una comunicació del soci adherit senyor Benet Martí, l'entitat s'adreçà oficialment i particular al Ministre d'Instrucció Pública en demanda de les màximes garanties perquè poguessin proseguir-se normalment les excavacions de restes ibèriques que s'estaven realitzant a Tivissa, amenaçades d'interrupció per causa de les dificultats que oposava algun dels propietaris del terreny.

Defensa de l'Hospital de la Santa Creu. — En la sessió del Comitè del mes de juliol, el senyor Joaquim Vilaseca feia avinent del perill en què es trobava l'antic Hospital de Santa Creu, en estat de restauració, on s'hi reunien els «sin trabajo». Aquestes reunions, no solament allunyaven als turistes i visitants, sinó que produïen actes de revolta, acompanyats de trets algunes vegades. L'Entitat elevà un prec a la Generalitat i a l'Ajuntament per tal que fossin evitats tals perills.

La torre Gironella de Girona. — AMICS DE L'ART VELL desitjós de restaurar i urbanitzar els entorns de la torre Gironella de la muralla romana de Girona, va fer gestions prop l'Ajuntament i la delegació de la Generalitat en aquella ciutat. La falta d'assistència per part de les corporacions gironines aconsellà de desistir en el nostre desig.

Pintures romàniques al Pirineu. — El senyor Benet Martí comunicà l'existència de pintures romàniques desconegudes, al Pirineu. Foren fetes algunes gestions, que de moment no donaren cap resultat, però que més endavant permeteren inventariar-les, per tal que dites pintures no siguin malmeses ni expatriades.

Poblat ibèric a Ullastrell. — El senyor Pujol i Messeguer, de l'Escala, ens assabentà de l'existència d'importants restes d'un poblat ibèric en aquella comarca. El senyor Serra i Ràfols, delegat pel Comitè anà a estudiar-les i informà que probablement es tractava d'un dels poblats ibèrics més important de Catalunya, entre els estudiats fins ara, amb abundoses restes de terrissa grega. Com fos que l'Institut d'Estudis Catalans

s'interessava també per aquestes restes, foren fetes gestions perquè dita corporació tingués cura de les romanalles del poblat ibèric.

Casa del Conestable, de Granollers. — A proposta de «La Casa del Vallès», la nostra entitat es vegé gustosament obligada a estudiar la manera d'evitar enèrgicament que fossin sustrets de la Casa del Conestable, de Granollers, alguns elements artístics.

Retaules gòtics del Museu diocesà de Tarragona. — Una denúncia sobre el mal estat de conservació dels retaules gòtics que havien estat, un de Santes Creus i l'altre de Solivella, ens feu adreçar-nos a l'autoritat eclesiàstica i al Conservador del Museu, cridant respectuosament l'atenció, sobre el perjudici que aquest estat representava pel nostre patrimoni artístic.

Més endavant foren evitats els perills denunciats, com queda dit en parlar del Retaule d'Ortoneda, al capítol d'obres realitzades.

Creus d'Almenar i Selva de Mar. — Amb ocasió de les notícies de destrucció d'aquestes dues creus de terme, publicades per la premsa, foren fetes les oportunes gestions prop de les autoritats de Catalunya per tal d'evitar la repetició d'actes semblants i procurar que les restes de les esmentades obres d'art antic fossin dignament conservades.

Campanar de Molló. — El senyor Casas i Abarca ens comunicà la necessitat d'acudir a consolidar el campanar romànic de l'església de Molló. Assabentat el Comitè de què l'Estat tenia cura de la seva conservació acordà no fer gestions en tal sentit.

ANY 1932

Catedral vella de Lleida. — Pel mes d'abril foren fetes gestions prop de les autoritats militars de Lleida per tal d'estudiar la manera que el més aviat possible sigui alliberada aquella catedral de la servitud casernària a què està sotmesa des dels dies ignominiosos de Felip V.

Protecció general del patrimoni artístic. — El 26 de juliol el Comitè de Direcció acordà d'estudiar en línies generals ço que hauria d'ésser la protecció del Patrimoni arqueològic-artístic de la Catalunya autònoma. Posteriorment rebé la consulta del Consell de Cultura sobre el mateix

punt, ço que motivà un doble interès en l'estudi acordat. El Comitè celebrà algunes sessions dedicades gairebé exclusivament a aquest objecte i després de detingudes discussions fou redactat un *Informe per a la protecció del Patrimoni arqueològic-artístic de Catalunya*, que amb data de 21 de novembre fou elevat al President de la Generalitat i tramès al Consell de Cultura que ens l'havia sol·licitat. Aquest informe fou imprès i repartit a tots els adherits a AMICS DE L'ART VELL, als diputats al Parlament català i a les personalitats tècniques i polítiques que hom cregué oportú.

Col·lecció Plandiura. — Intervingué prop de la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona per tal de fer constar el seu parer favorable a que fos adquirida amb destí als museus de la ciutat, la col·lecció Plandiura.

Llotja Tortosa. — En tenir notícia dels propòsits de l'Ajuntament de Tortosa, d'enderrocar l'antiga Llotja, foren tramesos un Memorial a aquell Ajuntament i notes a la premsa, fent veure la conveniència de què aquesta mena de monuments siguin degudament dignificats i conservats en el seu lloc originari, que és on poden servir la seva màxima significació històrica. No fou assolit totalment el nostre propòsit. La Llotja fou traslladada, amb la qual cosa l'edifici ha perdut part del seu caient peculiar, vora del riu on fou bastida.

Museu de Manresa. — En virtut de la petició feta per la Federació de de Turisme de Catalunya i Balears, s'acordà trametre a l'Ajuntament de Manresa una comunicació adherint-nos a la petició que havia estat feta per l'expressada federació de Turisme, en el sentit de que fos constituït en aquella ciutat un Museu d'Art.

Retaule de Sant Jordi a Vilafranca. — Una denúncia feta sobre la precària conservació d'aquest retaule gòtic donà lloc a una informació, qual resultat no aconsellà una intervenció immediata.

Urbanització dels voltants de la Catedral vella de Lleida i de la Porta ferrada de Sant Feliu. — El Comitè tingué notícia, respecte la primera, d'un projecte d'urbanització inadequat; i respecte la segona, que hi havia prop d'ella dipòsits de pedres que enlletgien els encontorns. En ambdós casos foren fetes les necessàries indagacions i posats en pràctica els mitjans per a donar les solucions més convenients. Pel que fa a la catedral de Lleida, no hi havia els motius d'alarma que en un principi semblava.

Conservació de Santa Maria de la Mar. — La Junta d'Obra d'aquest temple s'adreçà a la nostra entitat per tal que interposéssim la nostra influència a fi que fos mantinguda als pressupostos de l'Ajuntament la quantitat de 9000 pessetes que rebia dita Junta en compensació dels lloguers de les barraques que anys passats foren tretes dels murs exteriors del temple. No cal dir que fou acordat recolzar aquesta justa pretensió, que l'Ajuntament atengué.

Monestir de Sant Cugat. — En dos aspectes meresqué l'atenció d'AMICS DE L'ART VELL aquest monestir: Un que feia referència a la urbanització de les proximitats de l'absis romànic que l'Ajuntament volgué menar d'acord amb les suggerències de la nostra Entitat. I l'altre les excavacions que s'estaven fent dins el recinte del monestir i que donaren lloc a descobertes d'un gran interès per a la nostra arqueologia pre-romànica. Aquestes excavacions es realitzaren per compte de l'Institut d'Estudis Catalans i sota la direcció del nostre president Doctor Bosch i Gimpera. El Comitè del dia 3 de gener, acordà visitar dites excavacions la qual cosa feren el dia 9 del mateix mes, ultra el senyor President que il·lustrà la visita amb les seves explicacions, els senyors Elias, Martorell, Vilaseca i el que sotscriu. Fou unànimement apreciat el gran interès històric i arqueològic d'aquestes descobertes i així es féu constar amb un escrit de felicitació a l'Institut d'Estudis Catalans. Més endavant s'organitzà una excursió entre tots els socis, conjuntament amb l'entitat Liceum Club.

Castell de Montsoriu. — El soci senyor Manuel de Genovart ens comunicà la conveniència d'atendre la conservació dels murs de l'antic castell de Montsoriu, els quals es trobaven amenaçats per l'exhuberant vegetació que se n'havia apoderat. Cridàrem l'atenció sobre aquest particular al seu propietari, el senyor J. de Ribot, el qual amb diligència digna de lloança atengué la conservació interessada, malgrat les dificultats que porta en sí una obra d'aquesta faisó.

Església romànica de Llimiana. — El senyor Antoni Gallardo cridà l'atenció d'AMICS DE L'ART VELL a causa de què l'absis de dita església queda amagat per algunes construccions, i per veure si es podia posar en valor. El Comitè, informat pel senyor Martorell, cregué que, per tal com l'obra no corria cap perill, AMICS DE L'ART VELL no devia intervenir en les construccions extemporànies a l'absis i si solament recolzar la iniciativa que pogués tenir algun altre organisme.

Dignificació d'indrets arqueològics urbans. — Pel mes de novembre davant la proximitat d'una anunciada exposició de Turisme, el Comitè estudià les formes de dignificació de conjunts urbans d'interès arqueològic, i evitar l'enlletgiment de llocs propers a monuments artístics o que pel seu tipisme mereixin respecte.

En semblant sentit el Comitè s'ocupà de l'estat de ruïna en què es troben algunes de les típiques cases del segle XVII del carrer de Les Caputxes i estudià la manera de què no hagin de desaparèixer. També s'ocupà d'unes obres inadequades al recinte arqueològic de Pedralbes, denunciades pel grup excursionista de l'Orfeó Gracienc.

ANY 1933

Pintures rupestres de Cogul. — La premsa publicà notícies sobre un hipotètic trasllat de les pintures en pedra al sostre de la cova de Cogul, vora de Lleida. El Comitè estimà equivocat aquest projecte i en tal sentit es comunicà amb personalitats i organismes de Lleida. Malgrat i que les notes de premsa persistiren, aquests rumors no tenien cap base que fes témer per la seva realització.

Itineraris arqueològics pel turisme. — A petició de la Federació de Turisme de Catalunya i Balears, s'estudià una relació de totes les poblacions de Catalunya on hi ha monuments interessants arqueològics. Aquestes poblacions, degudament classificades en categories, en estils, i geogràficament, acompanyades d'una sucinta informació, poden ésser d'una gran comoditat per als gustadors de les nostres bel·leses i ajudar a la difusió dels coneixements bàsics del nostre art vell. Aquesta relació, redactada pel secretari que sotasigna, fou tramesa a la susdita Federació de Turisme.

Retaule barroc a Tiana. — El mes de maig una amable comunicació de l'Agrupació Excursionista de Badalona ens assabentà de l'existència d'un petit retaule barroc a Tiana, en mal estat de conservació. El no tractar-se d'una ruïna progressiva ni d'una obra capdal, junt amb l'existència d'atencions més urgents en què es trobava l'Entitat, feren que aquesta, de moment, no prenguéss la iniciativa d'aquesta restauració, oferint no obstant, el seu ajut moral.

Terrissa i forns romans a Vilacolum. — El senyor Lluís Pujol, de L'Escala, ens comunicà la troballa de forns en perfecte estat de conservació i abundosos i interessants fragments ceràmics a Vilacolum. El Comitè en vista de l'interès preferentment científic d'aquesta comunicació, acordà gestionar del Patronat del Museu d'Arqueologia, que té cura de les excavacions d'Empúries, a qual regió pertany Vilacolum, volgués encarregar-se de llur estudi i protecció.

Excavacions al Clos de la Torra. — Altre cop aquest indret, tan pròdig en troballes romanes, requerí l'atenció del Comitè a conseqüència d'unes condicions entre el propietari del terreny i l'Ajuntament de Badalona que es proposava urbanitzar-lo, les quals condicions pràcticament dificultaven tota possibilitat d'estudis. Per tal d'evitar-ho ens adreçarem a aquell Ajuntament, proposant solucions d'harmonia que creiem viables, i al senyor Conseller de Cultura exposant el cas.

Museu d'Empúries. — Ens referim al que està sota la custòdia del servei d'enginyers de «Montes», el qual sovint es troben impossibilitats de visitar els estudiosos. Es feren les gestions necessàries per tal que no es pugui donar aquesta anomalia.

Poblat ibèric de Valls. — Pel mes de setembre el senyor Serra i Ràfols i el que sotscriu visitaren les restes de les civilitzacions ibèrica i romana que es troben a la propietat que el senyor Josep Magrinyà té a Valls, prop del lloc on anys passats fóren trobats interessants restes amb motiu de remocions de terra. Posteriorment el senyor Magrinyà ens comunicà haver trobat altres restes i una gran construcció soterrada que fa pensar en una possible muralla del poblat ibèric que degué existir en aquell lloc. Caldrà estudiar aquest assumpte amb la deguda atenció.

Església romànica a Tona. — El senyor Jeroni Martorell donà compte al Comitè de Direcció de l'existència d'una església romànica a Tona, la qual sembla de fàcil restauració. Es feren gestions prop d'alguns elements de la localitat que podrien donar ajut, sense assolir cap resultat que facilités la restauració.

Església de Sant Miquel de Fluvià i pintures de Ullastret. — Es prengué en consideració l'interès que el soci senyor Lluís Pujol, de La Escala, mostrà per la dignificació de l'església romànica de Sant Miquel de

Fluvià i defensa d'unes pintures a Ullastret. Més tart es facultà al senyor Pujol perquè es posés d'acord amb el restaurador senyor Sutrà, de Figueres, per al salvament d'aquelles pintures.

Obres de Sant Cugat del Vallès. — L'Ajuntament d'aquella població se'ns adreçà demanant que fossin tapats uns sots pròxims al Monestir. Fetes les averiguacions del cas, noticiàrem a dit Ajuntament que devia adreçar-se a la Generalitat, de la qual depenen les excavacions causants de dits sots.

Mosaic romà a Bell-lloc. — Arribà al Comitè la notícia d'haver estat restaurat a Bell-lloc l'interessant mosaic romà de les carreres de Circ, a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Comissaria de la Generalitat de la província de Girona, sota la direcció del senyor J. de C. Serra i Ràfols. Es va acordar felicitar aquella Comissaria i també donar les gràcies al propietari del mosaic, senyor Jeroni Fabrès, per les facilitats donades al públic per a visitar-lo.

ANY 1934

Pintures murals a Sant Iscle de les Feixes. — El «Club Excursionista» de Gràcia, ens comunicà de la troballa feta a l'església de Sant Iscle de les Feixes, prop de Sardanyola, d'unes pintures murals romàniques representant l'adoració dels Reis. L'entitat s'oferí al «Club Excursionista» per tot el que fos necessari per a la conservació i defensa de les pintures.

Capella de Sant Jaume a Castellvell i Vilar. — El soci senyor Manuel Bassa i Armengol ens assabentà de la seva intervenció de valoritzar la interessant arquitectura d'aquesta capella romànica, la portalada de la qual, en arc de ferradura tapada exteriorment per una façana moderna, li dóna, major interès. Lliurà a l'entitat una planta d'aquesta esglésiola i una nota d'altres detalls que mereixeren l'atenció del Comitè de Direcció per la possibilitat de què es tractés d'un exemplar interessant per a la nostra arqueologia.

Vila romana a Igualada. — Anys enrera, un periòdic s'havia ocupat d'una vil·la romana existent ben a prop d'Igualada. El soci senyor Pere Borràs i Estruch, president del Comitè delegat d'aquella ciutat, ens assabentà i demanà l'atenció sobre aquella vil·la romana, i el Comitè de

Direcció nomenà el senyor J. de C. Serra i Ràfols perquè estudiés aquest assumpte.

Mosaic romà a Sabadell. — La Junta de Museus de Sabadell, en unes excavacions fetes a l'antic poblat d'Arraona, prop del Santuari de la Salut, va trobar un mosaic romà representant un assumpte mitològic. En assabentar-nos de la troballa, ens adreçarem a l'esmentada Junta oferint-li la nostra cooperació i felicitant-la per llurs activitats arqueològiques.

Llotja de Tortosa. — Malgrat el dictamen emès per AMICS DE L'ART VELL que aquest monument romangués al seu lloc d'origen, com sia que el trasllat es portà a terme en forma satisfactòria, el Comitè de Direcció acordà felicitar aquell Ajuntament per la cura esmersada en aquesta tasca.

Retaule d'Alfou. — El soci senyor Carles Pericas, de Cardedeu, cridà l'atenció d'AMICS DE L'ART VELL sobre la possible destrucció d'un retaule barroc existent a l'església d'Alfou. S'acordà prestar-hi l'atenció necessària per tal que s'obrés com millor convingués al mèrit de l'esmentat retaule.

Castell de la Roca. — El mateix senyor Pericas, s'interessà també per l'històric Castell de la Roca, del qual sols en resten algunes llenques de muralla i els soterranis. Es va acordar estudiar la manera d'arranjar, si es podia, aquell Castell.

Església Moçaràbiga de Boada i Retaule de Canapost. — El mes de maig el soci de l'Èscala, senyor Joan Massanet, exposà a AMICS DE L'ART VELL l'estat lamentable d'aquella esglesieta, un dels més rars exemplars del seu estil a la nostra terra, i també del perill que corre el retaule de Canapost. S'acordà intervenir en el salvament d'aquelles obres artístiques.

Esglesieta Pre-romànica de Sant Mori. — El propi senyor Massanet ens assabentà del descobriment fet per ell d'una altra esglesieta pre-romànica en una masia aprop de Sant Mori, la qual corre el perill d'ésser enderrocada pel seu propietari. Fou encarregat el senyor Jeroni Martorell de visitar aquesta església per tal de defensar-la del projectat enderrocament.

Casa Juvinyà, de Sant Joan de les fonts. — A instàncies del soci senyor Francesc Caula, es feren gestions per tal de consolidar i restaurar aquesta casa romànica, del segle XII, propietat del senyor Trinxeria.

Santa Pau. — L'arquitecte senyor Vilaseca, notificà que dintre el conjunt arqueològic d'aquesta població hi ha algunes edificacions en perill. S'ha acudit a la Generalitat per tal que hi prestés el seu ajut.

Sarcòfags pagans de Sant Feliu, de Girona. — Per tal de veure si eren esculturades, les testeres embotrades dels dos sarcòfags, que hi ha al mur del presbiteri de Sant Feliu, es feren les cates necessàries que donaren un resultat negatiu.

Casa gòtica de Solsona. — El senyor Martorell notificà el perill d'una casa gòtica de Solsona, puix que el seu propietari volia enderrocar-la per construir-ne una altra en el seu lloc. Ens adreçarem a l'Ajuntament d'aquella ciutat, el qual respongué satisfactòriament.

Retaule de Bell-lloc, d'Aro. — El senyor Rector d'aquella parròquia va donar compte del mal estat en què es troba un retaule artístic. Es va encarregar al Comitè Delegat de Sant Feliu de Guíxols que mirés el què cal fer.

Pintures de Joan Carles Panyó a l'Armentera. — El soci senyor Jaume Causa s'interessà per la restauració d'unes pintures al fresc del mestre Panyó, existents a l'església de l'Armentera. El Secretari que sotscriu les anà a visitar informant a favor de la seva restauració encara que no creient-les en perill imminent. Per aquesta raó i per la importància de les despeses s'acordà ajornar aquesta tasca.

ANY 1935

Estàtues monumentals de l'Exposició del 1888. — A proposta del senyor Feliu Elies el mes de març ens adreçarem a l'Ajuntament demanant que tinguí cura de moltes estàtues monumentals especialment les de la cascata del Parc de la Ciutadella que es malmeten degut a la mala qualitat de la pedra. El President de la Comissió de Foment, el dia 8 de juny, notificà que havia estat nomenada una Ponència per a portar a terme la restauració d'aquelles estàtues.

Casa Carles, de Girona. — El Comitè de Direcció tingué notícies que anaven a malmetre aquesta casa amb motiu d'instal·lar-hi les oficines de la Cúria Eclesiàstica. Fetes averiguacions es traslladà a Girona el senyor Martorell, i després de parlar amb el prelat, vegé que no hi havia cap intenció de malmetre l'edifici, i obtingué autorització per a fer un inventari fotogràfic de l'edifici, mobiliari i objectes artístics.

Castells de Navata i Pontós. — El soci de Lladó senyor Vayreda s'interessà per la restauració d'aquest Castell. Presa en consideració la proposta s'encarregà al Comitè Delegat de Figueres una investigació per veure si es creïa oportú realitzar-la.

Església de Sant Quirce de Culera. — El mateix senyor Vayreda s'interessà per la restauració de l'esmentada església. S'encarregà una investigació al dit Comitè Delegat de Figueres.

Altar de les Animes, de Mataró. — El senyor Antoni Marfà, de Mataró, demanà que AMICS DE L'ART VELL s'interessessin per tal que en la restauració de dit altar de la basílica de Santa Maria, abrandat durant els esdeveniments del 6 d'Octubre, es seguís l'estil del conjunt del temple i es refés amb les restes del que fou destruït. S'han fet les gestions necessàries per tal que el nou altar no desentoni dels demés i es refaci amb les restes de l'anterior.

Retaule de Santa Paulina d'Ascó — El soci senyor Margalef cridà l'atenció d'AMICS DE L'ART VELL demanant una inspecció tècnica per tal d'orientar en la restauració del retaule barroc de Santa Paulina. S'acordà visitar-lo aprofitant l'avinentsa d'un viatge en aquella comarca.

Castell d'Ascó. — Ens parlà el mateix senyor Margalef d'un castell en ruïnes en aquella població, del qual en foren trets alguns capitells portant-los a una casa particular. Proposà dit senyor que es fessin gestions per restituir-los al seu lloc. Tot i oferir això dificultats d'ordre legal, es va prendre l'acord d'estudiar l'assumpte i fer, en el seu cas, les gestions necessàries.

Excavacions de la Vall d'Hebron. — El soci senyor Martino assabentà el Comitè de Direcció d'unes excavacions que es realitzaven en dita Vall a Horta, i demanà la intervenció d'AMICS DE L'ART VELL. Com sia que aquelles excavacions es feien sota la cura de l'Arxiu històric es féu avinent

al comunicant que l'assumpte es troba en bones mans i que en aquell monument no procedeix l'intervenció de la nostra entitat.

Església de Llimiana. — El soci senyor Gallardo s'interessà novament per tal d'estudiar una possible restauració d'aquesta església. Per bé que aquest assumpte l'any 1933 ja havia estat objecte d'estudi per AMICS DE L'ART VELL, es va prendre l'acord de què, aprofitant un viatge del senyor Vilaseca a Mur, la visiti i miri què fora possible fer en l'estat actual de l'església.

Església de Sant Pere de la Seu d'Urgell. — El Secretari que sotasigna va donar compte, en la reunió del 25 d'Abril, de la constitució d'un Comitè Delegat a aquella població i dels seus projectes. Entre ells el d'arranjament de l'antigua església de Sant Pere, exemplar del segle XI, del qual encara es conserven l'absis i el creuer. Relatà una visita que féu a aquella església, la qual creu deu consolidar-se, com sia que aquell Comitè proposa utilitzar-la després com a museu artístic de la ciutat. Es va acordar autoritzar el Comitè Delegat de la Seu d'Urgell per a emprendre l'obra.

OBRES EN PROJECTE

Ermita de La Sala, a Jorba — Promogut pel Comitè Delegat d'Igualada, hi ha l'acord de restaurar i dignificar l'ermita de la Sala, interessant exemplar romànic, cobert amb volta i absis cilíndric. Té un portal bellament ornamentat, i al seu interior s'hi troben additaments de diverses èpoques que desnaturalitzen la puresa estilística.

Presbiteri i retaule de Rubió. — El mateix Comitè igualadí proposà de restaurar aquest conjunt artístic. El Comitè de Direcció acordà encarregar-se de la direcció tècnica per tal de dignificar el presbiteri del segle XIV i de restaurar el retaule que conté una obra pictòrica molt important d'aquesta mateixa època. El mateix Comitè d'Igualada té en projecte la restauració d'aquest monument, per a la qual no s'ha presentat avinentesa.

Continuació de les obres a Pobla de Lillet. — Per bé que esmentada entre les obres en curs devem també anotar-la entre els projectes, car la seva major actuació haurà de formar part de l'exercici que seguirà a la redacció de la present memòria.

Continuació d'obres al Claustre de Mur. — També aquesta obra, una de les més impressionants i útils que haurà portat a terme AMICS DE L'ART VELL forma part del programa a realitzar en exercicis successius.

Retaule de Sant Silvestre a Sant Sebastià de Montmajor. (Sabadell). — En l'assemblea general de socis de l'any 1934 el soci senyor Antoni Martí i Baster cridà l'atenció sobre el mèrit d'aquest retaule i la necessitat de restaurar-lo. En una carta del 7 de febrer del 1935 el mateix senyor insistí en dita conveniència i el Comitè de Direcció delegà al soci senyor Artur Cividini per tal que visités dita obra i donés el seu informe. Aquest fou favorable al mèrit artístic i arqueològic del retaule el qual serà promptament restaurat per dit senyor Cividini, que ha ofert prestar els seus serveis en forma desinteressada.

Església romànica de Covet. — La senyora Isolina Viladot, adherida a l'Entitat, en carta de 15 de maig ens ha demanat la direcció tècnica per a la restauració d'aquesta església, la qual fou concedida pel Comitè de Direcció en data 16 de maig i confiada a l'arquitecte, membre del Comitè, senyor Vilaseca.

Església de Sant Romà d'Abella. — La mateixa senyora Viladot, en nom dels veïns d'aquesta població demanà l'assessorament tècnic a l'Entitat abans d'emprendre obres de restauració que hi ha intenció de realitzar en aquella església. Fou acordat que el senyor Vilaseca, aprofitant un dels seus viatges a Mur, visiti l'església de Sant Romà, d'Abella, per tal d'assessorar i dirigir, si cal, la restauració.

Església romànica de Sant Adjutori. — A instància del senyor Serra i Ràfols es prengué l'acord de restaurar, quan hi hagi ocasió, aquesta esglesieta que es troba en estat ruïnós a la Vall de Sant Medí darrera el Tibidabo.

Campanar romànic de Breda. — El President, senyor Bosch i Gimpera proposà la consolidació del campanar romànic de Breda, i es va acordar portar-la a terme quan les possibilitats econòmiques de l'Entitat ho permetin.

* * *

Tal es, a grans trets, la principal tasca que, malgrat l'escassetat de mitjans i el gran esforç d'organització que ha estat necessari, ha pogut realitzar l'entitat AMICS DE L'ART VELL durant els primers sis anys de la seva existència.

Barcelona, juny de 1935

Cèsar Martinell

Secretari General

Post-scriptum. — En l'hora d'enllestir-se aquesta Memòria, hem de donar compte del traspàs dels nostres consocis Joan Margalef, d'Ascó, Josep Sala i Bonfill, de Barcelona, Francesc de Pol i Vergés, d'Arenys de Mar, i Joaquim Farjas, d'Olot. Demanem novament a tots els AMICS DE L'ART VELL un pietós record pels consocis traspassats.

RELACIÓ DELS INGRESSOS I DESPESES DE L'ENTITAT

«AMICS DE L'ART VELL»

DURANT ELS ANYS DE LA SEVA ACTUACIÓ

ANY 1929

INGRESSOS

Quotes.	3.513'35 ptes.
Total ingressos	<u>3.513'35 »</u>

DESPESES

Personal d'oficina	1.170'00 ptes.
Cobrament de quotes	210'00 »
Despeses d'oficina	325'35 »
Factures varies	1.130'00 »
Obres	300'00 »
Gratificacions.	25'00 »
Despeses extraordinàries	55'00 »
Viatges a les obres	87'90 »
Total despeses	<u>3.303'25 »</u>

ANY 1930

INGRESSOS

Quotes	8.617'05 ptes.
Donatius.	24'00 »
Subvencions	2.527'15 »
Total ingressos	<u>11.168'20 »</u>

DESPESES

<i>Personal d'oficina</i>	3.600'00 ptes.
<i>Cobrament de rebuts</i>	410'00 »
<i>Despeses d'oficina</i>	555'15 »
<i>Factures vàries</i>	197'00 »
<i>Obres</i>	2.318'00 »
<i>Gratificacions</i>	140'00 »
<i>Despeses extraordinàries</i>	189'50 »
<i>Viatges a les obres</i>	271'15 »
<i>Total despeses</i>	<u>7.680'80 »</u>

ANY 1931

INGRESSOS

<i>Quotes</i>	11.257'50 ptes.
<i>Donatius</i>	481'00 »
<i>Subvencions</i>	2.225'20 »
<i>Total ingressos</i>	<u>13.963'70 »</u>

DESPESES

<i>Personal d'oficina.</i>	3.600'00 ptes.
<i>Cobrament de rebuts.</i>	585'00 »
<i>Despeses d'oficina.</i>	180'15 »
<i>Factures vàries.</i>	859'50 »
<i>Obres</i>	6.989'80 »
<i>Gratificacions.</i>	225'00 »
<i>Despeses extraordinàries.</i>	44'00 »
<i>Viatges a les obres</i>	315'70 »
<i>Total despeses</i>	<u>12.799'15 »</u>

ANY 1932

INGRESSOS

Quotes	10.550'20 ptes.
Donatius	3.602'00 »
Subvencions	72'40 »
<i>Total ingressos</i>	<u>14.224'60 »</u>

DESPESES

Personal d'oficina.	3.600'00 ptes.
Cobrament de rebuts	600'00 »
Despeses d'oficina.	131'35 »
Factures varies.	653'30 »
Obres	11.538'50 »
Gratificacions	300'00 »
Despeses extraordinàries.	82'90 »
Viatges a les obres	697'10 »
<i>Total despeses</i>	<u>17.603'15 »</u>

ANY 1933

INGRESSOS

Quotes	9.999'85 ptes.
Donatius	1.825'00 »
Subvencions	1.047'10 »
<i>Total ingressos</i>	<u>12.871'95 »</u>

DESPESES

Personal d'oficina.	3.800'00 ptes.
Cobrament de rebuts	600'00 »
Despeses d'oficina.	644'80 »
Factures varies	1.993'45 »
<i>Suma i segueix</i>	<u>7.038'25 »</u>

	<i>Suma anterior</i>	7.038'25 ptes.
<i>Obres</i>		4.334'70 »
<i>Gratificacions</i>		411'30 »
<i>Despeses extraordinàries.</i>		155'50 »
<i>Viatges a les obres</i>		245'70 »
	<i>Total despeses</i>	<u>12.185'45 »</u>

ANY 1934

INGRESSOS

Quotes	10.361'60 ptes.
Donatius	2.800'00 »
Subvencions	244'75 »
Retorn d'unes obres	30'40 »
Total ingressos	<u>13.436'75 »</u>

DESPESES

<i>Personal d'oficina</i>	3.350'00	<i>ptes.</i>
<i>Cobrament de rebuts</i>	680'00	»
<i>Despeses d'oficina</i>	114'80	»
<i>Factures varies</i>	1.438'20	»
<i>Obres</i>	8.485'39	»
<i>Gratificacions</i>	85'00	»
<i>Despeses extraordinàries</i>	951'00	»
<i>Viatges a les obres</i>	502'35	»
<i>Total despeses</i>	15.606'74	»

RESUM DELS INGRESSOS I DESPESES

INGRESSOS

<i>Any 1929</i>		3.513'35 ptes.
» 1930		11.168'20 »
» 1931		13.963'70 »
» 1932		14.224'60 »
» 1933		12.871'95 »
» 1934		13.436'75 »
<i>Total ingressos</i>	. . .	<u>69.178'55 »</u>

DESPESES

<i>Any 1929</i>		3.303'25 ptes.
» 1930		7.680'80 »
» 1931		12.799'15 »
» 1932		17.603'15 »
» 1933		12.185'45 »
» 1934		15.606'74 »
<i>Total despeses</i>	. . .	<u>69.178'04 »</u>

TOTAL

<i>Ingressos</i>		69.178'55 ptes.
<i>Despeses</i>		<u>69.178'04 »</u>
<i>Existència en caixa el 31 desembre 1934</i>		<u>0'51 »</u>

El Tresorer,
JOAQUIM VILASECA

El President,
P. BOSCH GIMPERA

El Comptador,
JERONI MARTORELL

STATE OF NEW YORK

IN SENATE

REPORT
OF THE
COMMISSIONER OF THE LAND OFFICE
IN RESPONSE TO A RESOLUTION
PASSED BY THE SENATE
MARCH 18, 1890

ALBANY:

WILLIAM H. BROWN, JR.,
PRINTED BY THE
UNIVERSITY OF THE STATE OF NEW YORK,
ALBANY, 1890.

1890

ALBANY: W. H. BROWN, JR.,
PRINTED BY THE
UNIVERSITY OF THE STATE OF NEW YORK,
ALBANY, 1890.

ALBANY: W. H. BROWN, JR.,
PRINTED BY THE
UNIVERSITY OF THE STATE OF NEW YORK,
ALBANY, 1890.

COMPONENTS D'«AMICS DE L'ART VELL»

COMPOSANTS D'AMCZ DE L'ART VELL

COMITÈ DE DIRECCIÓ

<i>President.</i>	Sr. Pere Bosch i Gimpera.
<i>Vice-President...</i>	» Feliu Elias.
<i>Tresorer...</i>	» Joaquim Vilaseca.
<i>Comptador</i>	» Jeroni Martorell.
<i>Vocals.</i>	» Ramon Puig i Gairalt.
	» Ramon Reventós.
	» Albert del Castillo.
	» Manuel Bassa i Armengol.
<i>Secretari General</i>	» Josep de C. Serra i Ràfols.

COMITÈ CONSULTIU

Sr. Albert Bernis.
» Francesc Cambó
» Alexandre Cardunets.
» Marius Gifreda.
» Ventura Gassol.
» Joan A. Güell, Comte de Güell.
» Santiago Marco.
» Francesc Maspons i Anglasesell.
» Lluís Nicolau d'Olwer.
» Rafael Patxot i Jubert.
» Josep Puig i Cadafalch.
Rev. Manuel Trens, Prev.

COMISSIÓ D'INICIATIVA I DIVULGACIÓ

<i>President.</i>	Sr. Pere Bosch i Gimpera.
<i>Vocals.</i>	» Francesc de P. Quintana.
	» Pere Sunyer i Julià.
	» Florenci Bassa.
	» Isidre Magrinyà.
<i>Vocal Delegat especial.</i>	» Francesc Gómez i Baró.
<i>Secretari...</i>	» Manuel Bassa i Armengol.

Representants de Comitès Delegats a la Comissió

Sr. Pere Borràs i Estruch. (Igualada.)
» Ricard Giralt. (Girona.)
Rev. Llàmbert Font, Prev. (Sant Feliu de Guixols.)
Sr. Narcís Giró. (Sabadell.)
» Josep M. Pons i Guri. (Arenys de Mar.)
» Lluís Pujol i Massaguer. (L'Escala.)
Rev. Valentí Santamària, Prev. (Manresa).

COMITÈS DELEGATS

Girona

<i>President.</i>	Dr. Josep Morera, Canonge Doctoral.
<i>Vocals.</i>	Sr. Carles Rahola.
	» Ricard Giralt.
	» Emili Blanch.
	» Joaquim Plà i Cargol.
	» Josep de Ribot.
	» Joan Subias.
	» Carles de Palol.
<i>Secretari...</i>	» Lluís Busquets.

Igualada

<i>President.</i>	Sr. Pere Borràs i Estruch.
<i>Vocals.</i>	» Josep Castelltort i Ferrer.
	» Gabriel Castellà i Raich.
	» Ramon Godó i Valls.
<i>Secretari...</i>	Rev. Josep Forn, Prev.

Sant Feliu de Guíxols

<i>President.</i>	Sr. Agustí Casas.
<i>Vocals.</i>	» Josep Palahi.
	» Lluís Sibils.
<i>Secretari...</i>	Rev. Llambert Font, Prev.

Figueres

<i>President.</i>	Sr. Josep Puig i Pujades.
<i>Vocals.</i>	» Francesc Guillamet.
<i>Vocals.</i>	» Frederic Macau.
	» Ramon Canet.
	» Josep Raurich.
	» Santiago Massot.
<i>Secretari...</i>	» Joan Subias.

Arenys de Mar

<i>President.</i>	Sr. Josep M. Pons i Guri.
<i>Vocals.</i>	» Carles Xena.
	» Ricard Solà i Espriu.
	» Josep de Hita.
<i>Secretari...</i>	Rev. Josep Palomer, Prev.

L'Escala

<i>President.</i>	Sr. Lluís Pujol i Massaguer.
<i>Vocals.</i>	» Joan Massanet.
	» Joan Clòs.
<i>Secretari...</i>	» Rafael Torres i Bofill.

Manresa

<i>President.</i>	Rev. Valenti Santamaria, Prev.
<i>Vocals.</i>	Sr. Joan Simon.
	» Marià Descarga.
	» Eugeni Brunet.
<i>Secretari</i>	» Lluís Rubiralta.

Seu d'Urgell

<i>President.</i>	Sr. Bonaventura Rebès.
<i>Tresorer</i>	» Joan Fornesa.
<i>Vocals.</i>	» Xavier Maestre.
	» Angel Ballarà.
	» Amadeu Cirici.
	» Bartomeu Rebès.
<i>Secretari</i>	» Josep Farràs.

Sitges

<i>President.</i>	Sr. Ramon Porta.
<i>Vocals.</i>	» Josep Planas i Robert.
	» Salvador Olilleva.
<i>Secretari</i>	» Joan Puig i Mestre.

Granollers

<i>President.</i>	Sr. Vicenç Albarranch.
<i>Vocals.</i>	» Marià Lassús.
	» Josep Mora.
<i>Secretari</i>	» Miquel Montagud.

Vilanova i Geltrú

<i>President.</i>	Sr. Joaquim Mir.
<i>Vocals.</i>	» Director de «Radio-Vilanova».
	Rev. Manuel Forns, Prev.
	Sr. Alexandre Cabanyes.
	» Enric C. Ricart.
	» Josep Giró .
<i>Tresorer</i>	Sres. Germanes Rossell.
<i>Secretari</i>	Sr. Vicenç Miret.

Olot

<i>President.</i>	Sr. Joaquim Danés.
<i>Vice-President</i>	» Marli Casadevall.
<i>Vocals.</i>	» Joan de Garganta.
	» Antoni Dot.
	» Albert Bassols.
	» President d'«Unió Excursionista de Catalunya»
<i>Tresorer</i>	» Josep Munteis.
<i>Secretari</i>	» Raimond Vayreda.

Cornellà

<i>President.</i>	Sr. Llorenç Marigó , Alcalde.
<i>Vocals.</i>	» Pere Gelabert.
	» Eduard Gelabert.
	» Jaume Estrada.
	» Ramon Maneja.
<i>Secretari...</i>	» Cristi Guitart.

DELEGATS

Andorra

Sr. Xavier Plà i Pujol (Escaldes)

Esterri d'Aneu

Sr. Antoni Morelló i Casas

Tremp

Sr. Josep Castells i Bigorra

LLISTA DE SOCIS ADHERITS⁽¹⁾

Socis individuals

ABRERA

1047. Homar i Duran, Josep, Prev. — Casa Rectoral.

ANDORRA LA VELLA

612. Pujol i Tubau, Lluís, Prev. — Casa Rectoral.

ARENYS DE MAR

883. Badosa de Prats, Maria. — Andreu Guri, 20.
596. Bosch i Torrent, Salvador. — Rambla del Bisbe Pol, 55.
1108. Fernández i Anadon, Aureli. — Passeig Xifré, 20.
1111. Fontrodona i Donadeu, Daniel. — Rambla del Bisbe Pol, 61.
550. Garcia i Pagès, Antoni. — Torre, 5.
126. Hita i Majó, Josep de. — Pi i Margall, 15.
605. Malagelada i Bramon, Marià. — Bomba, 16 i 18.
873. Miró i Torrent, Xavier. — Bisbe Català, 7.
751. Miquel i Font, Antoni. — Andreu Guri, 22.
620. Palomer i Pons, Jordi. — Bisbe Català, 12.
65. Palomer i Alsina, Josep, Prev. — Bisbe Català, 12.
655. Pons i Gallostra, Bonaventura. — Rambla del Bisbe Pol, 9.
571. Pons i Guri, Josep M. — Rambla del Bisbe Pol, 81.
874. Prats i Subirà, Xavier de. — Andreu Guri, 20.
1107. Riera i Pau, Salvador, Prev. — Església, 20.
606. Solà i Espriu, Ricard. — Pi i Margall, 38.
595. Xena i Sala, Carles. — Bisbe Català, 2.

BADALONA

2. Cardunets i Çazorla, Alexandre. — Sant Carles, 4.

BARCELONA

1036. Abad i Barrasús, Joan. — Avda. del 14 d'Abril, 458.
135. Agorreta, Josep. — Passeig de Gràcia, 3.
68. Aguadé i Miró, Jaume. — Corts Catalanes, 464, 1.^r, 2.^a
677. Aguilera i Asmarats, Francesc. — Ronda de l'Universitat, 22.
757. Agustí i Peypoch, Manuel. — Bruch, 127, 3.^r, 2.^a
798. Aixa i Gallissà, Dolors. — Aribau, 26.
969. Alarma i Tastàs, Salvador. — Montserrat, 18

(1) Ha estat registrat el moviment de socis fins al moment d'entrar en premsa la present llista.

754. Alavedra i Alavedra, Joaquim. — Boters, 4, pral.
 814. Alavedra i Seguranyes, Joan. — Aragó, 240, 3.^r, 1.^a
 487. Alomà i Guillamet, Llorenç. — Sant Martí, 1.
 782. Alsina i Montanya, Amador. — Martí i Julià, 8.
 803. Alvaro i Ripoll, Josep. — Mendizábal, 23, 3.^r, 1.^a
 773. Amargós i Pellicer, Josep. — Aussies Marc, 2, baixos.
 218. Amat i Rosés, Manuel. — Hospital, 101.
 801. Andreu i Maynou, Joan. — Plaça Sagrada Família, 90, pral., 1.^a
 915. Andreu i Miravet, Manuel. — Carders, 28.
 877. Andreu i Rosés, Maria dels Angels. — Sant Gil, 10, 2.ⁿ, 1.^a
 209. Anglada, Fausti. — Plaça de Letamendi, 27, 2.ⁿ
 1043. Añes, Generós, E. — Corribia, 7.
 660. Arnau i Cortina, Francesc. — Consell de Cent., 246, 1.^r, 1.^a
 868. Arquer i Garriga, Alfons d'. — Diputació, 394.
 1044. Arrando i Esteve, Pere. — Vallirana, 33 (S. G.).
 968. Artigues i Carbonell, Joan. — Plaça del Pi, 1.
 1040. Aymà i Sellarès, Josep. — Massanet, 3, T.
 78. Aymerich i Barbany, Josep. — Junqueres, 2, 2.ⁿ, 4.^a

 50. Badrinas, A. — Avda. del 14 d'Abril, 460, baixos.
 1093. Baiges i Seguí, Josep M. — Bailèn, 154, 4.^t, 1.^a
 196. Balada, Antoni. — Avda. de la Generalitat, 125, 1.^r, 2.^a
 992. Balaguer i Pallarès, Joan. — Muntaner, 49.
 872. Balanya de Ferrer, Concepció. — Robador, 17.
 894. Balasch i Mateu, Mateu. — Bisbe, 2 bis.
 268. Balcells, Joaquim. — Bruc, 49, 3.^r, 1.^a
 552. Balcells, Josep M. — Salmerón, 13.
 377. Baldó de Torres, Maria. — Corts Catalanes, 630, 4.^t, 2.^a
 893. Ballart i Català, Antoni. — Fivaller, 11, 1.^r, 1.^a
 570. Ballvé, Fausti. — Passeig de Gràcia, 132.
 165. Barbey i Prats, Josep. — Ronda de l'Universitat, 20, 2.ⁿ, 2.^a
 835. Barnadas i Ruqué, Joaquim. — Arolas, 11, 4.^t, 2.^a
 1066. Barrenechea i Tubilla, Josep. — Ronda Sant Antoni, 14, 4.^t, 2.^a
 657. Barrera i Quinche, Josep. — Duran i Bas, 10, 2.ⁿ, 2.^a
 748. Barriol i Gasch, Antoni. — Portaferri, 30.
 88. Bartrina i Roca, Francesc de A. — Llària, 116, 2.ⁿ
 713. Bartrina i Thomàs, Josep M. — Passeig de Gràcia, 44, 1.^r
 37. Bas i Gich, Joaquim. — Calella, 1, 2.ⁿ, 2.^a
 410. Bas i Massana, Camil. — Plaça d'Urquinaona, 2, 3.^r, 1.º
 276. Bassa i Armengol, Manuel. — Ronda de la Universitat, 22.
 195. Bassa i Rocas, Florenci. — Avda. de Sarrià, M., pral.
 516. Bassols, Marià. — Passeig de Gràcia, 65.
 85. Batista i Roca, Josep M. — Pau Iglesias, 20, pral.
 144. Batlle, Antoni, Prev. — Claris, 111, 4.^t
 726. Batlle i Ametlló, Esteve. — Diputació, 158, 1.^r, 2.^a
 107. Baucis i Tulla, Joan. — València, 229, 4.^t, 1.^a
 684. Beltran de la Llera, Ferran. — Aragó, 336.
 633. Benaiges, Josep. — Placeta de Montcada, 14, 3.^r
 494. Benavent i Santandreu, Joan. — Girona, 121, 4.^r, 1.^a
 431. Benedicto i Garcia, Manuel. — Mar, 19, 1.^r, 1.^a
 831. Bergnes, Guillem. — Provença, 253, 3.^r, 1.^a
 298. Bernad i Grau, Marià. — Bertran, 43 (S. G.).
 10. Bernis i Comas, Albert. — Passeig de Gràcia, 17, baixos.
 887. Bertran, Josep M. — Duc de la Victòria, 14, 2.ⁿ, 2.^a
 1094. Bescós i Ramon, Antoni. — Llibertat, 23, 2.ⁿ
 359. Blasi i Maranges, Pere. — Corts Catalanes, 456, 1.^r, 2.^a
 100. Blasi i Vallespinosa, Francesc. — Girona, 131, 2.ⁿ, 1.^a
 791. Bochaca i Moles, Antòni. — Bisbe, 2 bis.
 717. Bohigas i Torrent, Felicià. — Antoni Ulled, 2, 3.^r, 2.^a
 53. Bohigas, Pere. — Via Augusta, 278, 3.^r, 2.^a

386. Boltà i Hereter, Pere. — Plaça de Blasco de Garay, 16, tenda.
 296. Bonet del Río, Josep. — Rambla de Catalunya, 64, pral.
 693. Boni i Toló, Manuel. — Flassaders, 42, 1.^r, 1.^a
 1132. Bonnemaïson Vda. de Verdaguer, Francesca. — Laietana, 28, 6.^b 1.^a
 314. Bordas, Antoni. — Portal de l'Àngel, 15.
 246. Bordas i Vidal, Salvador. — Portal de l'Àngel, 15.
 598. Borralleras, Joaquim. — Ateneu Barcelonès.
 776. Bosch i Barret, Pilar. — Av. del 14 d'Abril, 435, 2.^a, 2.^a
 8. Bosch i Gimpera, Pere. — Passeig de Sant Gervasi, 161.
 702. Bosch i Torrents, Josep M. — Passeig de Sant Joan, 93, pral.
 866. Bosch i Valls, Josep. — Muntaner, 530 bis, 3.^r
 399. Bouyssi i Calvet, Lluís. — Canuda, 24, 3.^r, 2.^a
 60. Brunet, Manuel. — Nostra Senyora del Coll, 44, baixos.
 708. Brunet, Maria. — Muntaner, 112, 4.^t, 1.^a
 830. Burguet, Salvador. — Petritxol, 11, 3.^r
 194. Busquets i Jané, Joan. — Passeig de Gràcia, 36.
 993. Buxeda i Marcet, Josep. — Passeig de Gràcia, 6.

 804. Caballé i Vilardell, Raimon. — París, 176, 4.^t, 2.^a
 36. Cabot, Just. — Bailèn, 41, pral.
 99. Caldes de Montbui, Sr. Marquès de. — Av. Portal de l'Àngel, 3.
 966. Calsina i Baró, Miquel. — Comtal, 23, 3.^r, 4.^a
 901. Calvo i Anton, Josep. — Rambla de Catalunya, 104, 3.^r, 1.^a
 759. Calvo i Balagué, Ferran. — Bou de la Plaça Nova, 16, tenda.
 805. Calvo i Combalia, Emili. — Rambla de Catalunya, 104.
 89. Calzada i Echevarria, Andreu. — Ronda Sant Antoni, 17, 2.^a, 2.^a
 1109. Callicó, Ferran. — Rambla del Prat, 14.
 6. Cambó i Batlle, Francesc de A. — Via Laietana, 30, 7.^b
 102. Camps i Margarit, F. — Aussies Marc, 49.
 202. Cantó i Giné, Josep. — Badal, 92, 2.^a, 2.^a
 779. Capdevila i Rosinach, Miquel. — Amargós, 15, 3.^r
 1122. Capilla i Bernat, Francesc. — Corts Catalanes, 788, 2.^a
 33. Capmany, Aureli. — Rambla de les Flors, 11, baixos.
 25. Caralt i Puig, Delmir de. — Escoles Pies, 103 (Sarrià).
 1126. Cararach i Oliver, Josep. — Laietana, 64, 2.ª, 1.^a
 1092. Cardó i Serra, Joan. — Zola, 19, 1.^r
 515. Cardona i Martí, Miquel. — Àngel Guimerà, 41.
 750. Cardona i Vidal, Joan. — Vallirana, 90.
 120. Carles i Rossich, Domènec. — Campoamor, 63 (H.).
 715. Casajoana i Catllà, Enric. — Cendra, 13, 2.ª, 3.^a
 764. Casals, Manuel. — Muntaner, 513.
 752. Casals, Ramon. — Pi, 5.
 333. Casanovas i Rodon, Conrad. — Guillerries, 18, baixos.
 294. Casas i Abarca, Pere. — Avda. del 14 d'Abril, 444.
 87. Casas i Carbó, Joaquim. — Diputació, 275, pral.
 583. Casas i Vidal, Francesc. — Diputació, 119.
 807. Casellas i Duró, Ramon. — Santa Anna, 4.
 291. Casellas i Montcanut, Manuel. — Rambla Catalunya, 59. (Libreria Artística).
 425. Castillo i Yurrita, Albert del. — Mallorca, 305, 4.^t, 2.^a
 755. Casulleras i Tenas, Rafael. — Claris, 15.
 585. Causa, Jaume. — Travessera, xamfrà Lepanto.
 760. Cavestany, Pau. — Casp, 26.
 991. Cervera i Astor, Ernest. — Farigola, 9 i 11.
 145. Cesari i Mercadal, Lluís. — Sans, 277, 2.ª, 4.^a
 918. Charles i Torres, Joaquín. — Mónac, 23, 2.^a
 572. Cividini, Artur. — Rambla de Catalunya, 8, 3.^r, 1.^a
 30. Cladellas i Trescents, Vda. de Segura, Maria. — P.^o Gràcia, 27, 3.^r
 730. Clapera i Argelaguer, Pere. — Plaça de Catalunya, 9, 1.^r
 774. Claramunt i Alemany, Miquel. — Petritxol, 18, botiga.

293. Clarassó i Dandi, Enric. — Enric Granados, 2, torre.
1038. Clariana i Berenguer, Francesc. — Santa Agueda, 10, pl., 1.ª (G.).
818. Codina i Arimon, Lluís. — Bisbe, 2.
775. Codorniu, Lluís. — Llúria, 77, 2.ⁿ, 2.^a
774. Codorniu, Pau. — Llúria, 77, 2.ⁿ, 2.^a
331. Colindres i Pérez, Francesc. — Corts Catalanes, 619, pral.
67. Colom i Agustí, Joan. — Provença, 253, 3.^r, 2.^a
1004. Coloma i Caballé, Albert. — Albert Llanas, 9.
424. Colomines i Roca, Josep. — Passeig de Sant Joan, 171.
777. Comas, Santiago. — Passeig de Gràcia, 2, tenda.
128. Comellas, Josep. — Bailèn, 67.
671. Corachan, Manuel. — Muntaner, 323.
7. Corominas i Montanya, Pere. — València, 273.
554. Corominas i Prats, Domènec. — Bruc, 65.
564. Corominas i Prats, Vicenç. — Bruc, 65.
936. Cortès i Bonada, Miquel. — Sagristans, 5, 3.^r, 1.^a
203. Cortès i Vidal, Joan. — Diputació, 369, Despatx.
732. Costas i Asbert, Jaume. — Travessera de Dalt, 136.
1035. Creixams i Picó, Pere. — Colom, 2.
1045. Crespo i Mardomingo, Pere. — Laietana, 35, 2.ⁿ, 3.^a
272. Cuyàs, Narcís. — Ronda San Pere, 4, baixos.
1097. Dachs i Pujol, Josep. — Provença, 4.^t, 1.^a
3. Danès i Torras, Josep. — Aussies Marc, 37, 2.ⁿ, 1.^a
793. Daniel i Ramona, Enric. — Passatge Permanyer, 1.
443. Davallillo i Artigas, Carmel. — Nou de la Rambla, 33.
709. Devries, Fèlix. — Rosselló, 298.
729. Diego i Rosselló, Josep. — Albert Llanas, 9.
416. Díez i Campanyà, Ricard. — Diputació, 333 bis.
40. Domenech, Anselm. — Rambla del Centre, 5.
513. Domenech i Roure, Fèlix. — Avda. del 14 d'Abril, 327.
809. Domenech i Simeli, Joan. — Plateria, 45.
384. Domingo, Josep. — Llúria, 40, Despatx.
775. Domínguez i Lorro, Josep. — Vilamari, 126, entl.
785. Dubà i Clota, Jaume. — Tallers, 80.
784. Dubà i Clota, Rogeli. — Aribau, 17.
501. Duran i Santpere, Agustí. — Arxiu Històric.
563. Duran i Ventosa, Lluís. — Duran i Bas, 1, pral.
1. Elias i Bracons, Feliu. — Llúria, 86-88, 4.^t
816. Eroles i Fenés, Joan. — Canteras, 54, botiga.
716. Escala, Joan. — Diputació, 160, 3.^r, 1.^a
498. Escaler, Ovidi. — Corts Catalanes, 563, pral.
408. Espanyol, Pere. — Ronda de la Universitat, 22.
250. Espona, Jaume. — Rambla de Catalunya, 25.
426. Espuny i Carceller, Joan. — Sant Lluís, 68, pral.
92. Estelrich i Artigues, Joan. — Via Laietana, 30.
169. Esteve i Guau, Martí. — Consell de Cent, 302, pral.
939. Fabra i Carboneres, Joan. — Còdols, 27, 2.ⁿ
347. Faura i Ubach, Josep M. — Rambla de Catalunya, 41, 2.ⁿ
559. Fernández i Alís, Antoni. — Mutualitat, 157.
625. Ferré i Ludeña, Joan B. — Bruniquer, 9, 2.ⁿ, 3.ª (G.).
357. Ferré de Ruiz-Narváez, Adelaida. — València, 187, 4.^t
788. Ferrer i Canals, Pere. — Robador, 17.
738. Figueras, Josep. — Diputació, 237, 3.^r, 1.^a
51. Florensa i Ferrer, Adolf. — Aragó, 256.
981. Flores i Ventura, Antoni. — Blay, 10, 1.^r, 2.^a

173. Folguera i Duran, Manuel. — Bruc, 136, 1.^r, 2.^a
 483. Font i Contel, Francesc. — Passatge de Sant Benet, 9.
 1131. Fontanet, Amadeu. — Petritxol, 17.
 1098. Fonts i Reig, August. — Saló Garcia Hernández, 174, pral., 1.^a
 794. Forcada i Rovira, Rafael. — Palla, 12, botiga.
 800. Franquet i Roqué, Delfi. — Villarroel, 130, baixos.
 1012. Freixas i Pons, Miquel. — Claudi Güell, 12, torre.

 299. Galés i Paloma, Antoni. — Av. d'Eduard Maristany, 17, 2.ⁿ, 2.^a
 476. Gallach i Andreu, Rossend. — Diputació, 333.
 511. Gallardo i Garriga, Antoni. — Plaça de Catalunya, 2.
 451. Gambús, Rosa. — Via Laietana, 55, 1.^r
 549. Garcia, Higini. — Passeig de Gràcia, 34.
 721. Gari i Florensa, Manuel. — Santa Anna, 26.
 672. Garriga i Sancho, Sebastià. — Sicília, 31, 1.^r
 1105. Gasca i Burgueta, Amadeu. — Ronda Universitat, 32, 2.ⁿ, 1.^a
 567. Gassol i Rovira, Ventura. — Septimània, 23.
 880. Gatell i Terré, Salvador. — Sardenya, 209, entl., 1.^a
 658. Gatiús i Forrellat, Bartomeu. — Hospital, 67, baixos.
 1091. Genové i Andreu, Francesc. — Provença, 304, 3.^r, 2.^a
 1135. Gibert i Buch, Josep. — Sepúlveda, 36.
 14. Gifreda i Morros, Marius. — Ronda de Sant Antoni, 104, 2.^a
 71. Gili i Esteve, Gustau. — Enric Granados, 45, baixos.
 789. Gili i Norta, Joan. — Avda. del Portal de l'Angel, 23.
 881. Giral i Solanas, Maria. — Clot, 46, 3.^r, 1.^a
 303. Giral i Casadesús, Ricard. — Ronda de Sant Antoni, 104, 2.^a
 178. Girona i Llagostera, Daniel. — Clos de Sant Francesc, 33, Sarrià.
 39. Givanel i Mas, Joan. — Ballester, 53 (G.).
 200. Glanadell i Torras, Francesc. — Mallorca, 95, pral., 2.^a
 148. Goday i Casals, Josep. — Girona, 20, 2.ⁿ, 1.^a
 707. Gols i Soler, Joan. — Francolí, 59 (S. G.).
 718. Gómez i Baró, Francesc. — Avda. Eduard Maristany, 1.
 879. Gómez i Baró, Salvador. — Salmerón, 105, 1.^r, 2.ª (G.).
 878. Gómez i Sáez, Lleonard. — Taulat, 71, 1.^r, 1.ª (P. N.).
 94. Gomis, Josep A. — Bruc, 33, pral.
 722. Gomis i Cornet, Joaquim. — Passeig de Gràcia, 3, 1.^r, 1.^a
 820. González i Sevilla, Joan. — Bonavista, 4 i 6, pral.
 829. Gordils i Montané, Bartomeu. — Templers, 5, 2.ⁿ, 2.^a
 688. Graells i Ràfols, Manuel. — Plaça de Palau, E, 2.ⁿ, 2.^a
 819. Grande i Jovell, Lluís. — Rosselló, 166, 3.^r, 1.^a
 113. Granell i Cia. — Enric Granados, 46.
 485. Gras i Vila, Santiago. — Plaça de Palau, 11.
 699. Grau, Manuel. — Aragó, 216, pral.
 666. Grau i Sàbat, Josep. — Tavern, 38 (G.).
 679. Grau i Sàbat, Ramon. — Tavern, 38 (G.).
 553. Grau i Soler, Angel. — Diputació, 213, 3.^r
 332. Graupera i Garrigó, Ramon. — Corts Catalanes, 481, 1.^r, 1.^a
 1117. Guardiet i Magrinyà, Romà. — Casanova, 11, 1.^r, 1.^a
 31. Guarro i Casas, Lluís. — Martí i Julià, 6
 124. Guarro i Casas, Maria. — Alta Sant Pere, 46, pral.
 919. Guarro i Monfar, Maties. — Muntaner, 84 i 86, 5.ª, 1.^a
 1018. Gudiol i Ricart, Josep. — Còrsega, 317, 4.^t
 769. Güell i López, Joan Antoni, comte de Güell. — Portaferrissa, 1.

 898. Herrera i Codina, Enric. — Tapineria, 29, pral.
 129. Homar, Gaspar. — Canuda, 4, baixos.
 706. Ibars i Claramunt, Ricard. — Av. de Francesc Layret, 99, 3.^r, 3.^a
 114. Illescas, Sixt. — Pàdua, 96.

867. Jimènez i Corral, Francesc. — Passeig de Sant Joan, 35, 5.ª, 2.^a
 741. Jimènez i Corral, Joan. — Corts Catalanes, 657, 3.^r, 2.^a
 742. Jimènez i Corral, Lluís. — Corts Catalanes, 657, 3.^r, 2.^a
 1033. Jinot i Ribas, Antoni. — Girona, 22, 2.ⁿ, 2.^a
 917. Jordi i Vidal, Sebastià. — Passeig de Gràcia, 103, baixos.
 624. Josep i Grau, Ramon. — Constitució, 76 (S.).
 412. Jové i Carbonell, Antoni. — Boqueria, 25.
 728. Jové i Gambús, Ramon. — Campoamor, 52 (H.).
 1102. Jové i Guardiola, Joan. — Sans, 46, pral.
 199. Junceda i Supervia, Joan G. — Mallorca, 259, 2.ⁿ, 1.^a
 190. Junyent, Olaguer. — Bonavista, 22 (G.).

 818. Lamote de Grignon, Joan. — Bruc, 129, 3.^r, 1.^a
 143. Lena i Lombardi, Oscar. — Rosselló, 300.
 1009. López i Gauthier, Alfred. — Blay, 16, pral.
 902. López i Soler, Vicenç. — Muntaner, 183, 1.^r, 2.^a
 797. Lorente i Manzanera, Joan. — Villarreal, 111, 4.^t, 2.^a
 983. Llivèria i Gonzalvo, Francesc. — València, 329, 2.ⁿ, 2.^a
 75. Llop, Francesc. — Nàpols, 99, 1.^r
 47. Llor, Miquel. — Plaça de la República, 2, 3.^r
 355. Llorach, Isabel. — Madrazo, 96, pral.
 458. Lluch i Clúa, Josep. — Girona, 80.

 419. Magrinyà i Ferrer, Isidre. — Av. del Portal de l'Àngel, 1.
 758. Mallol i Suazo, Josep M. — Cardenal Cassanyes, 4.
 307. Maragall i Noble, Joan A. — Petritxol, 5.
 4. Marco i Urrutia, Santiago. — Aragó, 282, 4.^t, 1.^a
 1064. Marès i Deulovol, Frederic. — Mallorca, 184, interior.
 548. Marfany i Guzman, Ricard. — Alegria, 19, 3.^t
 1013. Marineho, Manuel. — Pere Sala, 5 (La Salut).
 746. Marsans de Vilà, Dolors. — Plató, 12, torre.
 155. Martí, Benet. — Comerç, 18, 1.^r
 1134. Martí i Descals, Ferran. — Sepúlveda, 159, 3.^r, 1.^a
 767. Martí i Monteys, Antoni. — Via Augusta, 83, torre.
 727. Martí i Solanic, Ramon. — Diputació, 393 i 395. Despatx.
 493. Martí i Vilanova, Pere. — Rambla de Catalunya, 5
 5. Martinell i Brunet, Cèsar. — Corts Catalanes, 539, 3.^r
 787. Martínez i Escardó, Frederic. — Passeig de Gràcia, 7, 1.^r
 828. Martínez i Gallardo, Jacint. — Via Laietana, 35
 1124. Martínez i Marquès, August. — Claris, 13, 3.^r
 1096. Martínez i Marquès, Manuel. — Mallorca, 281, 1.^r, 2.^a
 492. Martino i Arroyo, Josep M. — Rambla de Catalunya, 121.
 230. Martorell i Tarrats, Jeroni. — Bruc, 21, 3.^r
 665. Mas i Gualba, Rafael. — Passeig de Gràcia, 51
 188. Maspons i Anglès, Francesc. — Mallorca, 297, 2.ⁿ, 2.^a
 18. Massot i Palmés, Josep. — Bruc, 34, 1.^r
 1058. Matamala i Serra, Esteve. — Puigmartí, 27, pral., 1.ª (G.).
 495. Matas i Ramis, Enric. — Casp, 76, pral., 2.^a
 313. Mateu i Pla, Miquel. — Àngels, 3.
 146. Matons, August. — Avda. del 14 d'Abril, 463.
 778. Maymó i Puerta, Josep. — Diputació, 123, 1.^r, 1.^a
 740. Mercader i Carreras, Josep. — Ample, 35, 2.^a
 104. Mestre i Mitjans, Josep. — València, 288.
 882. Mestres, Apelles. — Passatge Permanyer.
 96. Millet i Pagès, Lluís. — Passatge de Cameros. (Orfeo Català).
 689. Mir i Amorós, Pere. — Av. del 14 d'Abril, 508-10, 2.ⁿ, 2.^a
 723. Mir i Martorell, Pere. — Av. del 14 d'Abril, 508, 4.^t, 2.^a
 240. Miró i Corominas, Antoni. — Ronda de Sant Pere, 14, 2.ⁿ, 2.^a
 55. Miró i Guibernau, Josep M. — Rambla de Catalunya, 95, 1.^r, 1.^a

1104. Miró i Roca, Tadeu. — Plaça Universitat, 6, 1.^r
 770. Mitjans i Miró, Francesc de P. — Muntaner, 425, 2.ª, 1.^a
 711. Mogas i Llubia, Josep M. — Verdaguer i Callis, 5, pral., 1.^a
 765. Mola, Anselm de. — Passeig de Gràcia, 79, 2.ª, 2.^a
 795. Molina i Cabero, Vicenç. — Elisabets, 11, 3.^r, 2.^a
 385. Monroset, Juli. — Còrsega, 302, pral.
 861. Montanya i Reig, Ignasi. — Aussies Marc, 56, 3.^r, 2.^a
 197. Montanyà i Guasch, F. — Corts Catalanes, 558, pral.
 1041. Montoliu i Togores, Manuel de. — Av. Rep. Argentina, 2. 2.^a, 1.^a
 93. Moragas i Rodés, Vicenç de. — Petritxol, 5, entl.
 119. Morató i Senesteva, Rafael. — Comerç, 11, baixos.
 737. Morera, Enric. — València, 261, 4.^t, 2.^a
 1120. Moreu i Rey, Carles. — Avda. 14 d'Abril, 335, 5.^b, 2.^a
 815. Moreta i Muntaner, Josep. — Grassot, 92, 1.^r, 2.^a
 339. Moy, Comte de. — Rambla de les Flors, 18.
 920. Mozzini, Livi. — Aragó, 270.
 683. Mumburí i Mallofré, Enric. — Aragó, 199, 3.^r, 2.^a
 802. Muñoz i Pérez, Octavi. — Amàlia, 20, 3.^r, 1.^a
 827. Muro i San Miguel, Fèlix. — Sales i Ferrer, 35, torre

 32. Navarro i Costabella, Josep. — Viladomat, 105, 4.^t, 1.^a
 9. Nicolau d'Olwer, Lluís. — Via Laietana, 19.
 1011. Nogués, Xavier. — Passeig de Gràcia, 115, 4.^t, 2.^a
 1032. Novell i Ruiz, Joaquim. — Banyes Nous, 12.

 756. Oliva i Codorniu, Francesc. — Ronda de Sant Pere, 36, botiga.
 560. Olivé i Campdepadrós, Josep. — Corts Catalanes, 759, entl., B.
 762. Oriol i Cortacans, Miquel. — València, 266, 3.^r, 1.^a
 336. Oro, Josep de. — Bonavista, 24, 2.ª (G.).
 540. Ortega i Torrella, Angel. — Aribau, 7.
 573. Orús i Rovira, Josep. — València, 262, 1.^r, 1.^a
 1114. Oslé i Sàenz de Medrano, Lluçia. — Travessera, 252, baixos.
 1113. Oslé i Sàenz de Medrano, Miquel. — Travessera, 252, baixos.

 543. Padrós, Joan. — Ronda de Sant Pere, 9, pral.
 565. Pagès, Francesc. — Bailèn, 25.
 694. Palau i Claveras, Agustí. — Casanova, 21, 4.^t, 1.^a
 799. Palou, Pere M. — Balmes, 400, 4.^t, 1.^a
 91. Paluzie, Mercè. — Diputació, 337, 2.^a, 2.^a
 810. Parera i Casas, Modest. — Tallers, 55-57.
 390. Partagàs i Lluch, Rossend. — Ronda de Sant Pere, 3, 2.^a, 2.^a
 682. Parunella i Eulàlia, Josep. — Arcs, 1, pral.
 297. Patxot i Jubert, Rafael. — Passeig de la Bonanova, 28.
 1017. Paulí i Meléndez, Antoni. — Muntaner, 153, 5.^b, 4.^a
 859. Payno i Mendicouage, Josep. — Via Laietana, 35.
 712. Pedra i Fabregat, Julià. — Girona, 113, 2.^a, 2.^a
 489. Pella i Forgas, Joaquim. — Alta de Sant Pere, 4.
 1065. Perepérez i Peris, Baptista. — Creu dels Molers, 39, entl., 1.^a
 308. Perés, Ramon D. — Llúria, 92 i 94, 2.^a
 305. Pericot i Garcia, Lluís. — Mallorca, 289, 5.^b, 2.^a
 860. Peters i Pons, Guillem. — Consell de Cent, 93, 1.^r, 2.^a
 1034. Pey i Font, Isidre. — Grasses, 8, pral., 1.^a
 556. Peyri i Rocamora, Jaume. — Aragó, 270, pral.
 1121. Pi i Serra, Santiago. — Bailèn, 11, 4.^t, 2.^a
 1003. Pibernat i Parés, Francesc X. — Mallorca, 244, pral., 1.^a
 654. Pich i Aguilera, Felip. — Llúria, 21.
 1014. Piqué, Maria Teresa. — Comtal, 25.
 1010. Plà i Porta, Maria. — Comtal, 25.

43. Plana, Alexandre. — Anselm Clavé, 2.
344. Planas i Dòria, Francesc. — Avda. 14 d'Abril, 452, pral.
1039. Planàs i Amell, Josep. — Corts Catalanes, 633, pral.
490. Prat i Puig, Joan M. — Ronda de la Universitat, 22.
216. Prat i Ubach, Pere. — València, 281, 1.^r, 1.^a
1125. Prats i Durany, Antoni. — Rosselló, 453.
720. Pruna i Lloveras, Pau. — Bonsuccés, 12, 2.ⁿ, 1.^a
411. Puig i Besacil, Felip. — Roger de Flor, 209, 3.^r
499. Puig i Boada, Isidre. — Corts Catalanes, 563, pral.
112. Puig i Cadafalch, Josep. — Provença, 231.
356. Puig i Farreras, Climent. — Corts Catalanes, 431, pral., 1.^a
256. Puig i Gairalt, Ramon. — Passeig de Gràcia, 78, 2.ⁿ
222. Puig i Perucho, Bonaventura. — Salmerón, 247, 3.^r (G.).
685. Puig i Rigau, Felip. — Ballester, 52 (G.).
111. Puig i Sais, Hermenegild. — Passeig de Gràcia, 89, 1.^r
911. Pujade i Pascó, Patrici. — Aragó, 429, baixos.
62. Pujol i Algueró, Francesc. — Astúries, 2, pral. (G.).
811. Pujol i Coma de Bassa, Anna. — Avda. Gaudí, 56, 3.^r, B.
766. Pujol i Germà, Joaquim. — Avda. del Portal de l'Angel, 2.
1136. Pujol i Güell, Ramon. — Independència, 113, 1.^r
701. Pujol i Perich, Joaquim. — Aribau, 57.
876. Pulles i Juani, Lluís. — Diputació, 333, 3.^r, 1.^a
496. Queralt i Barberà, Ramon. — Av. de Francesc Layret, 184, 6.^b, 1.^a
1106. Quesada i Bergillos, Manuel. — Corts, 481, 4.^t, 2.^a
783. Quintana i Sagner, Joan. — Sant Sever, 7.
49. Quintana i Vidal, Francesc de P. — Notariat, 8, pral., 2.^a
1112. Ràfols, Vda. de Serra, Josepa. — Port Princep, S.
210. Ràfols i Cullaré, Albert. — Av. República Argentina, 54, 3.^r
1053. Ramis i Ballesta, Emili. — Mallorca, 144, 2.ⁿ, 1.^a
687. Ramon i Falcó, Eugeni. — Diputació, 353, 3.^r, 2.^a
481. Ramon i Lligué, Sofia. — Diputació, 353, 3.^r, 2.^a
869. Recolons i Portabella, Lluís. — Bruc, 35.
870. Recolons i Portabella, Manuel. — Bruc, 35.
191. Reventós, Ramon. — Ateneu Barcelonès.
1005. Rey i Vila, Josep Lluís. — Còrsega, 303, 3.^r
442. Ribas, Josep M. — Rambla de Catalunya, 11, pral.
208. Ribas i Barangé, Damià. — Passeig de Sant Joan, 50.
69. Ribas i Seva, Josep. — Consell de Cent, 329.
1133. Ribé i Labarta, Manuel. — Laietana, 21, 4.^t, 2.^a
26. Ricart i Baguer, Narcís. — Bruc, 56, 3.^r, 2.^a
306. Ricart i Marés, Pere. — Passeig de Sant Gervasi, 166.
1008. Riera i Fuster, Antoni M. — Corts Catalanes, 448, pral., 1.^a
46. Rigalt, Lluís. — Ronda de Sant Antoni, 56.
1128. Rigol i Ginebra, J. — Petritxol, 17. (Casa Rigol).
1119. Río i Perpinyà, Antonio. — Passeig del Triomf, 33, 2.ⁿ, 2.^a
733. Riu i Heras, Camil. — Vilamari, 35, 1.^r, 2.^a
558. Rius i Armendares, Ricard. — Paseig de Gràcia, 51.
322. Rius i Calvet, Pere. — Travessera, 97 (G.).
731. Rius i Vilanova, Gabriel. — Salmerón, 207, 4.^t, 2.^a
83. Robert i Mestre, Josep. — València, 314.
588. Roca i Mercadé, Arcadi. — Plateria, 6, 2.ⁿ, 4.^a
884. Roca-Puig, Ramon, Prev. — Sant Pau, 101 (Rectoria).
833. Rocamora, Antoni. — Passeig de Gràcia, 96.
813. Rocamora, Manuel. — Avda. de Icària, 159.
503. Rocarol i Faura, Josep. — Gravina, 10, 3.^r
982. Rodríguez i Vendrell, Adolf. — Av. República Argentina, 23, bs.
98. Roig i Puñed, Josep. — Balmes, 127.

142. Roma i Campi, Pere. — Pelai, 6, entl.
 44. Roquer i Vilarrasa, Ramon, Prev. — Consell de Cent, 377, 1.^r, 2.^a
 574. Rossell i Jordi, Marià. — Corts Catalanes, 748, 5.ª, 3.^a
 822. Rossell i Sarós, Antoni. — Baixada de Santa Eulàlia, 4.
 958. Roure i Esteve, Joan. — Grasses, 8, pral., 1.ª (P. S.).
 317. Rovira i Pont, Francesc. — Alta de Sant Pere, 18, pral.
 1103. Rovira i Romero, Josep. — Olzinelles, 41, 1.^r
 544. Roviralta, Josep M. — Plaça d'Antoni López, 15.
 951. Rubió i Casado, Rafael. — Plaça Comercial, 2, entl., 3.^a
 379. Rubió, Nicolau M. — Còrsega, 207.
 1118. Ruiz i Hebrard, Joan M. — Casanova, 144.
 38. Ruiz i Sanromà, Ricard. — Sepúlveda, 187, entl.
125. Saavedra, Anna M. de. — València, 293, 4.^t, 1.^a
 224. Sabadell i Mercadé, Josep. — Casanova, 137.
 739. Sabata, Angel. — Casp, 39, 3.^r, 2.^a
 103. Sagarra i de Castellarnau, Josep M. de. — Ateneu Barcelonès.
 806. Sagarra i Zacarini, Ferran. — Claris, 77, 3.^r, 1.^a
 603. Sagnier, Manuel. — Balmes, 159, 1.^r
 735. Sala, Carles. — Muntaner, 73, 4.^t, 2.^a
 1043. Saló i Puig, Bernat M. — Baixada de Caçadors, 6, 3.^r, 1.^a
 223. Samsó i Bozzo, Antoni. — Salmerón, 201, 1.^r, 2.ª (G.).
 251. Sans, Ramon. — Templaris, 1, pral.
 967. Santpere i Carreras, Joaquim. — Petritxol, 8, pral., 1.^a
 1054. Sarríol i Badia, Joan. — Pallà, 33, baixos.
 48. Sastre, Antoni, Casp, 33.
 916. Segura i Delmàs, Josep. — Ample, 46, 4.^t, 3.^a
 886. Segura i Vidal, Pere. — Serra, 8, 3.^r
 832. Semir, Jaume de. — Av. del 14 d'Abril, 459, pral.
 16. Serra i Ràfols, Elies. — Port Princep, S.
 17. Serra i Ràfols, Josep de C. — Port Princep, S.
 938. Serra i Roca, Joan. — Canuda, 33.
 452. Serra i Spieler, Frederic. — Passeig de Gràcia, 51, Despatx.
 710. Serrat i Fargas, Antoni. — Corts Catalanes, 683, baixos.
 581. Sert, Josep Lluís. — Muntaner, 348.
 497. Servent i Bringué, Enric. — Salmerón, 7 (G.).
 118. Sesma i Cortazar, Agustí. — Notariat, 4, 2.ⁿ
 796. Smilovich i Carranza, Miquel. — Rambla de Catalunya, 93.
 956. Socias i March, Francesc. — Menéndez Pelayo, 192, baixos (G.).
 20. Soldevila, Ferran. — Muntaner, 476, 4.^t, 1.^a
 70. Soler i March, Alexandre. — Consell de Cent, 359, 1.^r, 2.^a
 579. Soler i Vilabella, Ramon N. — Vergara, 8, pral.
 821. Soteras i Gibert, Pere. — Corribia, 15.
 834. Soto i Covet, Manuel. — Muntaner, 83, pral., 2.^a
 582. Subirana, Joan B. — Tavern, 38, 2.ⁿ, 1.^a
 747. Subirana, Josep M. — Portaferrixa, 14.
 160. Sunyer i Clarà, Ramon. — Corts Catalanes, 660.
 391. Sunyer i Julià, Pere. — Passatge Bocabella, 4, baixos.
 392. Sunyer i Olivella, Pere. — Passatge Bocabella, 4, baixos.
780. Tàrrega i Viladoms, Miquel A. — Carril, 61, baixos (S. G.).
 781. Tàrrega y Viladoms, Ricard. — Carril, 61, baixos (S. G.).
 736. Tayà, Ricard. — Alta Gironella «Villa Florida».
 823. Teixé i Toda, Jaume. — Diputació, 354.
 753. Teixidor i Catusús, Emili. — Ronda de Sant Pere, 16.
 444. Tenas i Alibés, Josep. — Viladomat, 306, 2.ⁿ, 2.^a
 635. Tomàs i Conejero, Rogeli. — Pireneu, 12, 1.^r, 2.ª (P. N.).
 59. Tomàs i Rossich, Joan. — Consell de Cent, 123, 2.ⁿ, 1.^a
 484. Torre i del Cerro, Antoni de la. — Ronda de Sant Pere, 2.

768. Torrent i Martínez, Joan — Pi, 13.
 536. Tortras i Ametlla, Antoni. — Av. Eduard Maristanv. 4. baixos.
 312. Trens i Ribas, Manuel, Prev. — Claris, 7, 3.^r
 132. Trepal, Adela M. — Madrazo, 107, 3.^r
 871. Trias de Bes, Frederic. — Ronda de la Universitat, 31, 2.^a
 131. Tusquets i Marçet, Joan. — Mercaders, 24, pral.
 999. Tutzó i Garcia de la Parra, Jaume. — Sarrià, 157, 1.^r
72. Ubiñana i Umbert, Josep. — Llíria, 86, 2.ⁿ, 1.^a
 790. Utrillo i Viadera, Antoni — Palau de la Generalitat.
73. Valenciano, Josep. — Plaça de Macià, 10.
 235. Valentí i Gallard, Joan. — Passeig de Gràcia, 16, entl.
 825. Valentí i Gallard, Manuel. — Passeig de Gràcia, 24.
 824. Vancells i Ubach, Antoni. — París, 138 bis, 1.^r, 2.^a
 380. Veciana, Florenci. — Claris, 94.
 57. Ventalló i Vergès, Joaquim. — Urgell, 87, 4.^t, 2.^a
 903. Verdaguer, Conrad. — Palla, 25.
 817. Verdura i Solé, Joaquim. — València, 606.
 82. Vergès, Pere. — Radas, 13, 4.^t, 1.^a
 130. Via, Lluís. — Balmes, 104, 3.^r, 1.^a
 477. Vidal i Gomà, Francesc. — Ronda de Sant Antoni, 33.
 423. Vidal i Jover, Joan F. — Saló de Garcia Hernández, 175, 4.^t, 2.^a
 542. Vidal i Ventosa, Joan, Llansà, 7, 4.^t, 2.^a
 875. Vila i Gràcia, Lluís. — Sant Lluís, 14, 1.^r, 2.ª (G.).
 192. Vila i Pujol, Joan. — Comtal, 9, 3.^r, 2.^a
 413. Viladot de Sitges, Isolina. — Bonavista, 4 i 6, 1.^r, 1.^a
 1129. Vilallonga de Rigol, Eulàlia. — Petritxol, 17. (Casa Rigol).
 1046. Vilardell i Permanyer, Jacint. — Bruc, 125, entl.
 984. Vilardell i Trinch, Jaume. — Plaça de Sant Agustí Vell, 16, 1.^r, 4.^a
 233. Vilaseca i Rivera, Joaquim. — Passeig de Gràcia, 86, 3.^r
 1090. Vilella i Tomàs, Ramon. — Mallorca, 570, 2.ⁿ, 2.^a
 970. Villar i Señalada, Felip. — Rosselló, 274, 2.ⁿ, 2.^a
 749. Virgili, Vda. de Costa, Maria. — Av. del 14 d'Abril, 301, 4.^t
 910. Viscasillas i Rodrigo, Jesús. — Casanova, 171, 1.^r, 1.^a
 808. Viñas de Magrinyà, Vicenta. — Avda. del Portal de l'Angel, 1.
 502. Viñas i Vancells, Josep M. — Freixa, B (S. G.).
826. Xercavins i Altés, Hermenegild. — Aribau, 43, 2.ⁿ, 2.^a
 105. Xirau i Palau, Joaquim. — Provença, 183, 3.^r
761. Zamora i Alabau, Antoni. — Via Laietana, 56.

BORGES BLANQUES

457. Mias i Çodina, Pere. — Plaça de la República.

BREDA

937. Callol i Chevalier de Genovart, Dolors. — Mas Joaníc.
 147. Genovart, Manuel de. — Mas Joaníc.

BUENOS AIRES (República Argentina)

953. Ortiga, Josep. — Moreno, 552.

CARDEDEU

318. Pericas i Elias, Carles. — Major, 19.

CASTELLÓ D'EMPÚRIES

366. Blanch i Reynald, J.
372. Fages de Climent, Carles.
140. Sunyer i Copons, Pere. — Passeig Verdaguer, 8.

CORNELLÀ

265. Estrada, Jaume. — Carretera de Sant Joan.
259. Gelabert, Eduard. — Plaça Gelabert.
260. Gelabert, Pere. — Giner de los Rios.
261. Guitart, Cristi. — Josep Cuxart, 46.
264. Maneja, Ramon. — Rafael de Casanova.
659. Salas i Cuxart, Joan. — Rubió i Ors, 6.
885. Suñé i Aragonès, Ramon. — Salmeron, 37, 1.^r

ESCALDES (Andorra)

491. Plà i Pujol, Xavier.

ESTERRI D'ANEU

414. Morelló i Casas, Antoni. — Hotel Pirenenc.

FIGUERES

157. Canet, Ramon. — Av. Wilson.
686. Gratacòs i Bosch, Lluís. — Rambla, 22.
182. Guillamet, Francesc. — Prat de la Riba.
159. Macau i Montcanut, Frederic. — Vilallonga.
180. Massot, Santiago. — Plaça de la Constitució, 24.
628. Pixot i Gironès, Ricard. — Barceloneta, 4.
613. Puig i Pou, Alfons.
183. Puig Pujades, Josep. — Girona.
158. Raurich, Josep. — Carrer Nou.
637. Reig i Corominas, Ramon. — Junquera.
181. Salleras, Joan. — Rambla.
27. Subias i Galter, Joan. — Rubaudonadeu, 14.
523. Sutrà, Joan. — Cervantes, 24.

FLIX

292. Müller, Claire B. de. — Societat Electro-Química.

GIRONA

1068. Audouard i Vela, Lluís. — Ciutadans, 8, pral.
1138. Audouard, Lleó.
1077. Blanc i Roig, Emili.
1084. Bolós i Vayreda, Carles de, Prev. — Casa Carles.
1075. Bosch i Masgrau, Josep M. — Pujada de Sant Domènec, 2, 2.^a
1074. Bota i Villà, Lluís. — Pujada de Sant Domènec, 9, 1.^r
1079. Burch i Sitjar, Pius. — Plaça de la República, 8, 1.^r
636. Busquets i Mullera, Lluís. — Rambla Alvarez, 5.
1073. Busquets i Mullera, Josep M. — Rambla de la Llibertat, 16.
1083. Carrera i Dellonder, Joan. — Plaça de la República, 5.
1100. Cartanyà i Inglès, Ilm. i Rdm. Josep, Bisbe de Girona.
1071. Claret i Ruyra, Josep. — Rambla de la Llibertat, 39, 1.^r
1137. Dalmau, Josep M.
639. Encesa, Joaquim. — Carretera de Barcelona, 34.
640. Encesa i Gubert, Josep. — Carretera de Barcelona, 34.
1081. Espona i Puig, Antoni d'. — Beates, 1, 1.^r
1080. Esteve i Corredor, Josep. — Ronda Ferran Puig, 1 dup. 1.^r, 2.^a
1029. Estruch i Barnadas, Francesc. — Plaça de la República, 11.
862. Fraga i Sala, Josep. — Carme, 12, 1.^r, 1.^a
1069. Guartmoner i Massa, Enric. — Mercaders, 8.
1082. Jordà i Caballé, Ignasi Enric, Prev. — Santa Clara, 12.
638. Julià, Agustí. — Pujada del Pont de Pedra.
1101. Joher, Pompeu. — Mercaders, 3.
864. Massana i Bussot, Josep. — Plaça de la Independència, 12.
257. Morera i Sabater, Dr. Josep, Canonge. — Santa Clara, 10, 2.^a
1031. Nicolazzi i Barrera, Ramon. — Progrés, 5. Hotel Peninsular.
1072. Noguer i Mosquera, Tomàs, Prev. — Plaça de la Catedral, 4, 2.^a
669. Palol, Carles de. — Cervantes, 8, 1.^r
641. Palol, Miquel de. — Ronda del Dr. Robert, 6.
1099. Pou i Batlle, Josep, Prev. — Santa Clara, 10, pral.
863. Pascual, Pompeu. — Plaça de Sant Francesc, 5.
1078. Petit i Rossell, Pere. — Argenteria, 7.
275. Plà i Cargol, Joaquim. — Sant Josep, 5, 1.^r
1070. Quintana i Serra, Albert de. — Travessia de Sant Josep, 1, 1.^r, 2.^a
1067. Rahola i Llorens, Carles. — Ronda Ferran Puig, 16, 1.^r, 2.^a
295. Ribot, Josep de. — Albareda, 13, pral.
277. Riera i Monegal, Ramon. — Plaça del Marquès de Camps, 10, 3.^r
865. Riuró i Llopart, Francesc. — Pau Casals, 16.
1076. Soler i Serra, Joaquim. — Carretera de Girona, 6.
1086. Turon i Algans, Joan. — Carme, 44, 1.^r
1030. Unal i Ricomà, Octavi. — Plaça de la República, 7.

GRANOLLERS

500. Albarranch i Blasco, Vicenç. — Alfons IV, 74.
945. Bofill i Garriga, Francesc. — Doctor Robert, 6.
950. Canal i Comas, Alfred. — Alfons IV, 75.
942. Clotet i Marquès, Nicolau. — Pi i Margall, 20.
944. Iglesias i Viader, Pere. — Marià Maspons, 12.
947. Lassús i Pecanins, Marià. — Pi i Margall, 25.

- 946. Margarit i Fàbrega, Enric. — Prim, 26.
- 949. Marimon i Garriga, Josep. — Doctor Robert, 12.
- 943. Montagud i Borja, Josep M. — Plaça Guimerà, 5.
- 654. Montagud i Borja, Miquel. — Plaça Guimerà, 4.
- 557. Mora i Sibina, Josep. — Prim, 12.
- 599. Queralt i Martí, Lluís. — Prim, 15.
- 566. Ramoneda i Gelabert, Vicenç. — Anselm Clavé.
- 948. Ruera i Pinart, Josep M. — Barcelona, 86.
- 941. Sallés i Baró, Alfred. — Plaça Boada, 2.

HAEDO (República Argentina)

- 786. Llorens, Gràcia B. de. — Caseros, 39.

HOSTALRIC

- 600. Frigola i Arnau, Benet. — Prat de la Riba, 42.

IGUALADA

- 629. Almirall i Font, Antoni. — General Vives, 2.
- 1059. Amenós, Amadeu, Prev. — Santa Maria
- 1087. Arderiu i Vives, Josep. — Concepció, 30.
- 645. Badia i Martí, Antoni. — Caritat, 52.
- 617. Bas i Jordi, Joan. — Sant Domènec, 20.
- 535. Bas i Vich, Pere. — Roca, 36 i 38.
- 311. Borràs i Estruch, Pere. — Passeig de Mossèn Cinto, 1.
- 616. Borràs i Quadras, Antoni. — Santa Anna, 18.
- 537. Cardona i Vall, Lluís M. — Argent, 35.
- 541. Castellà i Raich, Gabriel. — Rambla de Sant Isidre, 55, 2.^a
- 1063. Castelltort i Enrich, Jaume. — Concepció, 16.
- 514. Castelltort i Ferrer, Josep. — Odena, 39.
- 703. Castelltort i Palmés, Josep. — Born, 13.
- 551. Cendra i Muntadas, Joan. — Nou, 47.
- 1061. Cendra i Muntadas, Ramon. — Passeig de Mossèn Cinto.
- 646. Claramunt, Joan. — Plaça de l'Àngel, 6.
- 1016. Fabregat, Magí. — Passeig de Mossèn Cinto, 103.
- 507. Forn i Talló, Josep, Prev. — Sant Sebastià, 30.
- 524. Gabarró i Garcia, Ròmul. — Concepció, 16.
- 525. Godó i Valls, Ramon. — J. A. Clavé, 5, 2.^a
- 534. Jorba i Soler, Antoni. — Custiol, 9, 3.^r
- 527. Llacuna i Alemany, Miquel. — Travessia de Sant Sebastià, 6.
- 528. Llacuna i Alemany, Pau. — Travessia de Sant Sebastià, 6.
- 504. Llacuna i Carbonell, Joan. — Passeig Verdaguer, 63, 1.^r
- 647. Lladó i Bausili, Josep M. — Sant Josep, 22.
- 604. Lluçà, Procopi. — Soletat, 39.
- 520. Morera i Mestre, Josep. — Soletat, 49.
- 532. Otero i Valentín, Juli. — Argent, 30.
- 533. Poncell i Martí, Antoni. — Passeig de Mossèn Cinto, 18.
- 610. Puig i Quintana, Pere. — Rambla de Sant Ferran, 29.
- 644. Puiggròs i Rabell, Jaume. — Sant Domènec, 2.
- 517. Queralt i Gili, Ramon. — Rambla Nova, 9.
- 1050. Riba i Claver, Josep. — Rambla de San Ferran, 3.
- 505. Riba i Faura, Joan. — Plaça del Blat, 13.
- 698. Riba i Sagarra, Amadeu. — Rambla de Sant Isidre, 19.
- 1089. Roca i Jolonch, Lluís. — Rambla de Sant Isidre, 24.

- 609. Sàbat de Puig, Maria Teresa. — Rambla de Sant Ferran, 29.
- 506. Sabaté i Farreny, Arcadi. — Plaça de la Creu.
- 1049. Sabaté i Tarafa, Emili. — Rambla de Canalejas, 28.
- 608. Sabater i Castelltort, Joan. — Santa Anna, 22.
- 1088. Serra i Camats, Antònia. — Nou, 20.
- 1060. Serra i Enrich, Joan. — Passeig de Mossèn Cinto.
- 1052. Serra i Sala, Ferran. — Rambla Nova, 3.
- 1048. Solé i Satorras, Josep. — Rambla de Canalejas, 34, 2.^a
- 763. Torelló i Cendra, Isidre. — Nou, 24.
- 1051. Valls i Montserrat, Pere. — Passeig de Mossèn Cinto, 22.
- 952. Vidal i Noguera, Salvador. — Argent, 34.
- 1062. Vila i Ollé, Antoni. — Rambla del General Vives, 27.

JORBA

- 546. Otzet, Lluís G., Prev. — Casa Rectoral.

LA BISBAL

- 518. Hugas, Gaietà. — Av. de la República, 7.
- 519. Vila i Clarà, Josep. — Hotel Salleras.

L'ESCALA

- 361. Ballester i Gelada, Arquímedes.
- 526. Clòs, Joan.
- 743. Cròs i Sala, Salvador. — Empúries, 16.
- 363. Isern i Galceran, Jesús.
- 555. Massanet, Joan.
- 116. Molinas i Gelada, Juli.
- 697. Oliver i Bateu, Rossend. — Maranges, 6.
- 115. Pujol i Massaguer, Lluís.
- 695. Solés i Balaguer, Martí. — Maranges, 23.
- 696. Sureda i Solés, Rafael. — Enric Serra, 56.
- 530. Torres i Bofill, Rafael.

LES FRANQUESES

- 714. Antó, Joan. — Maria Prat, 55.

LLADÓ

- 133. Vayreda i Olives, Pere. — Manot, 23.

LLEIDA

- 242. Bergós i Massó, Antoni. — Rambla d'Aragó, A, 1.^r
- 454. Roca i Lletjós, Salvador. — Rambla d'Aragó, A, 1.^r, 2.^a
- 138. Torres i Barberà, Humbert. — Paheria, 10, 1.^r

MADRID

- 393. Badia, Gonçal. — Montalban, 10.
- 378. Colom i Cardany, Miquel. — Alcalà, 30.
- 974. Machuca i Garcia, Antoni. — Plaça Manuel Becerra, 4, 4.^a
- 63. Marquina i Angulo, Eduard. — Padilla, 34.

MANRESA

- 418. Brunet i Riera, Eugeni. — Fermí Galan, 4, 3.^r
- 417. Descarga i Salillas, Joan. — Viladordis, 7, 1.^r
- 403. Descarga i Salillas, Marià. — Viladordis, 7, 1.^r
- 407. Rubiralta i Garriga, Lluís. — Born, 24.
- 406. Rubiralta i Oller, Anselm. — Muralla, 12.
- 402. Santamaria i Clapers, Valenti, Prev. — Hospital, 20.
- 545. Simon i Felip, Joan. — Aussies Marc, 7, 3.^r

MATARÓ

- 719. Clavell i Planas, Narcís. — Riera, 32.
- 637. Pla i Palomer, Joan. — Sant Benet, 43, 1.^r, 1.^a

MONISTROL

- 427. Targa, Magí. — Bizerta, 29.

MONTSERRAT

- 370. Catasús i Borràs, Antoni. — Hotel Restaurant del Monestir.

ODENA

- 940. Farrés, Esteve, Prev. — Casa Rectoral.

OLOT

- 1006. Agustí i Trilla, Candid. — Sant Rafael, 19.
- 990. Andorrà i Subirana, Miquel. — Plaça de la República, 15.
- 1021. Arau i Sargatal, Joan. — Sant Ferriol, 54.
- 988. Artola i Casals, Miquel. — Vilanova, 16, 1.^r
- 1025. Aulina i Pinadella, Baldiri. — Passeig de Blai, 8.
- 998. Bandranas i Fàbregas, Ramon. — Bernat Vilar.
- 1002. Bassols i Carbó, Albert. — Fontanella, 18, 1.^r
- 986. Brull i Pagès, Josep M. — Vilanova, 21, 1.^r, 2.^a
- 1026. Butinyà i Pagès, Antoni, Prev. — Passeig de Blai, 3.
- 1000. Casabò i Molar, Ferran. — Mulleras, 28.
- 976. Casadevall i Mombardó, Martí. — Plaça de Joan Déu, 3.
- 961. Casanova i Estor, Francesc. — Bellaire, 5, 1.^r
- 980. Danés i Torras, Joaquim. — Proa, 9.
- 1028. Descals i Aubert, Baldiri. — Vilanova, 5.

- 996. Dot i Arxé, Antoni. — Bisbe Guillamet, 15.
- 1001. Fajula i Soler, Joan. — Serra Ginesta, 1, pral.
- 989. Fontfreda i Xandiera, Carles. — Sant Esteve, 26.
- 978. Garganta i Fàbrega, Joan de. — Pare Roca, 4.
- 1022. Gussinyé i Gironella, Pere. — Prat de la Riba, 1.
- 987. Lite i Esteban, Bernardí. — Garganta, 10.
- 994. Macias i Sureda, Joan. — Valls Nous, 18.
- 977. Marsillach i Codony, Joaquim. — Plaça de Clarà, 5, 2.ª, 1.^a
- 958. Marsillach i Planagumà, Pere. — Plaça de Clarà, 5, 2.ª, 1.^a
- 964. Mestres i Minoves, Sever. — Hotel Estrella.
- 979. Moret i Estartús, Ramon. — Sant Tomàs, 4, pral.
- 995. Munteis i Bracons, Josep. — Plaça de la República, 12
- 1024. Obrador i Carreras, Antoni. — Hotel Sant Esteve.
- 965. Pascual i Rodés, Iu. — Mulleres, 4.
- 971. Sala i Collell, Jaume. — Plaça de Clarà, 5.
- 972. Sacrest i Navarro, Miquel. — P. Antoni Soler, 11.
- 1007. Sacrest i Torres, Antoni. — P. Antoni Soler, 9.
- 1019. Vayreda i Casabò, Raimond. — Vayreda, 4.
- 1023. Vayreda i Pujol, Josep M. — Passeig de Blai, 56.
- 1027. Vélez i Valls, Ermenter. — Primer de Maig, 22.
- 973. Vilà i Plana, Joan. — Prat de la Riba, 9.

PARÍS

- 955. Garolera i Molist, Joan. — Rue Mont-Thabor, 4.
- 1127. Lasala i Poc, Roderic. — Quai Voltaire, 14.
- 1130. Relat i Sala, Manuel. — Av. Frochot, 2.
- 204. Llorens i Artigas, Josep. — Rue de l'Orme, 32.
- 1110. Rovira i Mates, Lluís. — Boulevard Saint Germain, 54.

POBLA DE MONTORNÉS

- 589. Casanovas i Sadurní, Josep. — Estació del Ferro-Carril.

REUS

- 597. Simó i Bofarull, Josep. — Sant Carles.
- 289. Vilaseca, Salvador. — Sant Joan, 32, pral.

RIPOLL

- 175. Planas i Subirana, Antoni. — Passeig Ragull, 6.

SABADELL

- 569. Abad i Rivera, Fermí. — Montserrat, 74.
- 643. Alemany i Vila, Pere. — Ausies Marc, 149.
- 575. Alomar, Josep, Prev. — Rectoria de la Concepció.
- 577. Barceló, Josep. — Sant Quirse, 7.
- 394. Carreras i Costajussà, Miquel. — Sant Honorat, 3 bis.
- 734. Casanovas, Feliu. — Padilla, 49.
- 586. Casablanques i Bertran, Ferran. — Casablanques, 166.
- 592. Casañas, Francesc. — Sant Quirse, 28.

- 622. Centellas, Josep. — Montserrat.
- 539. Crusafont i Pairó, Miquel. — Colom, 13.
- 678. Farrés i Marcet, Joan. — Pare Sallarès, 121.
- 576. Garriga i Casals, Joaquim. — Font Nova, 14.
- 349. Giró i Serrallach, Narcís. — Av. de Joaquim Costa, 20.
- 354. Llobet i Padró, Domènec. — Plaça de Pi i Margall, 19.
- 352. Lluch i Salas, Joan. — Montserrat, 50.
- 601. Lluch i Soler, Camil. — Indústria, 10.
- 1056. Marcet i Coll, Josep M. — P. Joaquim Coromines, 33.
- 561. Martí i Baster, Antoni. — Garcilaso, 30.
- 395. Mas i Gomis, Lluís. — Jovellanos, 35.
- 568. Mateu i Vidal, Ernest, Prev. — Gràcia, 20.
- 396. Montlló i Cos, Andreu. — Turull, 5.
- 205. Picart i Felip, Ramon. — Sant Joan, 57.
- 531. Renom i Costa, Vicenç. — Salut, 51.
- 580. Sala, Miquel. — Sant Miquel.
- 1123. Sallés i Alcover, Ramon. — Plaça Major, 2.
- 680. Santpere i Gorina, Josep M. — Indústria, 28.
- 621. Serra i Gumbert, Joaquim. — Canonge Juncà, 99.
- 1095. Teixidó, Domènec. — Rambla, 143, 1.^r
- 648. Vall i Porqueras, Francesc. — Carretera de Castellar, 45.
- 584. Vila i Puig, Joan. — Tres Creus, 71.
- 591. Vives i Planas, Miquel. — Plaça de l'Àngel, 9.

SANT CUGAT DEL VALLÈS

- 465. Falgàs i Benedicto, Lluís.
- 455. Martínez, Eliseu.
- 456. Martínez, Miquel.
- 836. Vendrell i Rodó, Joan. — Salvador Seguí, 20.

SANT FELIU DE GUÍXOLS

- 328. Carreras i Mestres, Manuel. — Clavé, 11.
- 330. Casas i Vinyes, Agustí. — Rambla Vidal, 4.
- 319. Dalmau, Àngel, Prev. — Casa Rectoral.
- 327. Estrada i Mundet, Josep.
- 321. Font i Gratacòs, Llàmbert, Prev.
- 326. Palahí, Josep. — Hospital, 2.
- 325. Palli, Robert.
- 324. Sibils, Lluís. — Passeig de Mar, 6.
- 323. Viader, Josep. — Rambla Vidal, 37.
- 320. Vinyes i Vinyes, Marià.

SANT JOAN LES FONTS

- 562. Caula i Vegas, Francesc. — Mas Perecaula.

SANT VICENÇ DE CALDERS

- 614. Renieblas i Montesinos, Josep. — Estació del Ferro-carril.

SEU D'URGELL

631. Alvinyà i Ramonet, Josep. — Alcalà Zamora, 14.
663. Ballarà, Angel. — Plaça de Catalunya.
704. Bertran i Serra, Esteve. — Major, 17.
691. Borró, Francesc, Prev. — Major, 1.
651. Cerqueda i Escaler, Manuel. — Afores.
653. Cerqueda i Travé, Antoni. — Francesc Macià, 4, 1.^r
674. Cirici i Mora, Amadeu. — Major, 36.
745. Escudé i Ferrero, Gaspar. — Passeig de Tetuan, 2.
630. Farràs i Ebrieres, Josep. — Major, 14.
668. Fiter i Dasca, Manuel. — Major, 6.
667. Fornesa i Puigdemasa, Joan. — Demorant, 2.
690. Fornesa, Ricard, Prev. Canonge. — Democràcia, 12, 2.^a
705. García i Mateos, Francesc. — Major, 56.
649. Gassiot i Llorens, Josep. — Hotel Andria.
650. Guardiet i March, Joan. — Gran Hotel Mundial.
664. Jordana, Sebastià. — Plaça del Cardenal Cassanyes.
676. Llangort, Josep.
656. Mestre i Dallarès, Francesc Xavier. — Major, 22.
615. Malagelada i Figa, Josep M. — Mina, 2, 1.^r
661. Pallarès i Vidal, Salvador. — Av. de la República, 6.
662. Piquer, Josep, Prev. Canonge. — Palau Episcopal.
744. Planas i Isabal, Ramon. — Mina, 2.
611. Pujol i Tubau, Pere, Prev.
632. Rebés i Castellà, Bonaventura. — Plaça de Catalunya.
675. Rebés i Duran, Bartomeu. — Paseig de Pi i Margall, 10.
634. Sansa i López, Ot, Prev. Canonge. — Capdevila, 14.
692. Urgellès, Joan. — Passeig de Pi i Margall, 10.
538. Vergés i Arumi, Jacint. — Av. de la República, 18.
652. Vilallonga i Fàbrega, Salvador. — Av. del 14 d'Abril, 6, pral.

SITGES

837. Almirall i Carbonell, Antoni. — Ribera, 33.
838. Almirall i Carbonell, Rafael. — Aigua, 17.
921. Ballester i Santamaria, Salvador. — S. Bartomeu, 2.
839. Benaprés, Joan. — Francesc Macià, 27.
855. Canals i Porta, Antoni M. — Jesús, 63 i 65.
848. Catasús i Catasús, Trinitat. — Parellades, 42.
889. Cunill, Ramon, Prev. — Casa Rectoral.
840. Farret de Querol, Josep. — Parellades, 1.
850. Font i Soler, Felip. — Francesc Macià, 46.
849. Forment i Carbonell, Miquel. — Hotel «Cau Ferrat».
890. Godayol i Armengol, Ramon, Prev. — Casa Rectoral.
912. Guarro i Carbonell, Josep. — Sant Pere, 12.
856. Guinart, Rafael. — Francesc Macià, 39.
252. Marcet i Banús, Josep. — M. Bartomeu, 21 B.
254. Marsal i Fontanals, Joan. — Illa de Cuba, 14.
225. Martínez i Avila, Juli. — Parellades.
845. Matas i Puig, Josep. — Jesús, 6.
843. Mateu, Vda. de Comas, Salvadora. — Parellades, 9.
207. Milà i Guillaumes, Miquel. — Major.
854. Miravent i Miravent, Marià. — Aigua, 7.
846. Montserrat i Duran, Antoni. — Animes, 16.
245. Olivella i Carreras, Salvador. — Jesús, 34.
234. Planas i Robert, Josep. — Major, 45.
226. Porta i Garriga, Ramon. — Espalter, 41.

- 376. Puig i Mestre, Joan. — Santiago Russinyol, 6.
- 851. Ramon i Garriga, Artur. — Parellades, 10, baixos.
- 857. Rosés i Carbonell, Josep. — Ribera, 37.
- 844. Sales i Domínguez, Vicenç. — Francesc Macià, 15.
- 852. Satorra i Sala, Salvador. — Sant Francesc, 1.
- 842. Sella i Serret, Joan. — Francesc Macià, 36.
- 847. Soler i Tasis, Josep. — Bonaire, 6.
- 899. Torras i Casellas, Lluís. — Jesús, 2.
- 841. Tort i Lluçà, Joan. — Parellades, 14.
- 853. Urgell i Badia, Antoni. — Hotel Subur.
- 247. Virélla, Gaspar. — Sant Sebastià, 36.

SORT

- 247. Plà i Pol, Felicià. — Casanovas, 2.

TARRAGONA

- 547. Borràs, Iñm. Manuel, Bisbe Auxiliar.
- 422. Company i Fernández de Còrdoba, Antoni. — Rambla del 14 d'Abril, 10, 1.^a
- 607. Ixart i de Moragas, Josep. — Cavallers, 12.
- 421. Lloret i Ordeix, Pere. — Rambla del 14 d'Abril.
- 387. Martorell, Salvador. — Quarter Nord, 365. «Villa Mercedes».
- 681. Molas i Sabaté, Joan. — Escribanies Vells, 13.

TÀRREGA

- 1037. Secanell i Aparicio, Anna.

TERRASSA

- 642. Gali i Guix, Marià. — Puignovell, 25.
- 300. Pi de la Serra, Francesc. — «Acondicionamiento tarrasense».
- 673. Salvatella i Aguiló, Salvador. — Cabanes, 8.

TORROELLA DE MONTGRÍ

- 373. Mascort, Josep M.

TORTOSA

- 963. Abril i Guanyabens, Joan. — Padrell, 9.
- 185. Mestre i Noè, Francesc. — Campomanes, 22, 2.^a

VALLS

- 602. Castells i Oller, Eduard. — Prat de la Riba, 3.
- 626. Magrinyà i Martí, Josep. — Raval del Castell.
- 198. Moragas i Rodés, Fidel de. — Forn Nou, 46.

VICH

337. Junyent, Eduard, Prev. — Plaça Major, 26, 3.^r, 1.^a

VILAFRANCA DEL PENEDE'S

700. Sans i Rossell, Anfós.

VILAMOLAT DE MUR

578. Castells i Bigorra, Josep.

VILANOVA I GELTRÚ

924. Almirall i Soler, Josep. — Rambla Ventosa, 5.
933. Altadill i Frisac, Miquel. — Rambla Macià, 124.
913. Anguera i Llauredó, Antoni. — Ignasi Iglesias, 14, 2.^a
925. Artigas i Buti, Josep. — Col·legi, 1.
896. Cabanyes i Marquès, Alexandre. — Rambla Macià, 86.
935. Castells i Güell, Antoni. — Rambla Macià, 7, 1.^r
962. Estadella i Asbert, Claudia. — Comerç, 1.
922. Figueras i Casamitjana, Josep. — Rambla Ventosa, 25, 1.^r
895. Forn i Ferrés, Manuel, Prev. — Casa Rectoral de Sant Antoni.
1116. Fuster i Salvatella, Olaguer. — Rambla.
914. Galceran i Ferrer, Gustau. — Comerç, 4.
1015. Gari i Lloveras, Sebastià. — Plaça de la República.
900. Giró i Inglada, Josep. — Jardí, 36.
926. Martorell i Miró, Jaume. — Prats de Molló, 19.
930. Mateu i Carlos, Joan. — Rambla Vidal, 2.
932. Mercadé i Güell, Pau. — Sant Pere, 22.
891. Mir, Joaquim.
904. Miret i Marquès, Vicenç. — Ignasi Iglesias, 21.
931. Olivella i Montagut, Josep. — Plaça de la República, 14.
929. Oliver i Marrugat, Josep. — Teatre, 31, 1.^r
927. Orriols i Carbonell, Joan. — Castell, 13.
923. Pardellans i Sala, Humbert. — Rambla Macià, 102.
897. Ricart, Enric C. — Rambla Macià, 86.
909. Roig i Puig, Manuel, Prev. — Rambla Verdaguer.
905. Rossell i Capdevila, Eulàlia. — Major, 44.
906. Rossell i Capdevila, Teresa. — Major, 44.
928. Serra i Alsina, Josep. — Sant Joan, 28, 3.^r
975. Torrent i Brunet, Martí. — Plaja, 46, 2.^a
934. Torrent i Esteve, Jaume. — Mercaders, 2, 2.^a
907. Torres i Tomàs, Josep. — Muralla, 25.
908. Vendrell i Vendrell, Lluís, Pvre. — Horta, 9.

SOCIS CORPORATIUS

ARENYS DE MAR

- 593. Ajuntament
- 888. Ateneu Arenyenc. — Passeig Xifré, 10.
- 1057 Casal Republicà Catalanista. — Rambla del Bisbe Pol, 59.

BADALONA

- 397. Agrupació Excursionista de Badalona. — Lleó, 24.
- 448. Amics de les Arts. — Plaça de Pi i Margall, 37, baixos.

BARCELONA

- 229. Ajuntament.
- 594. Amics dels Museus.
- 220. Associació de veïns afectats per la Reforma C.—Portaferriça, 10
- 117. Ateneu Barcelonès. — Canuda, 6.
- 19. Ateneu Enciclopèdic Popular. — Carme, 30.
- 253. Centre Excursionista de Catalunya. — Paradís, 10.
- 136. Circol Artístic . — Rambla d'Estudis, 6.
- 258. Foment de les Arts Decoratives. — Avinyó, 30, pral.
- 269. Grup Excursionista de l'Orfeó Gracienc. — Astúries, 83 (G.).
- 15. Lliga Comarcal de Catalunya. — Rambla de Santa Mònica, 1.
- 1055. Viatges Catalònia. — Rambla d'Estudis, 12.

CORNELLÀ

- 290. Ajuntament.

CERVERA

- 771. Ajuntament.

FIGUERES

- 280. Ajuntament.

GIRONA

- 285. Ajuntament.
- 273. Ateneu de Girona.
- 670. Grup Excursionista Esportiu de Girona.

GRANOLLERS

389. Agrupació Excursionista de Granollers.

IGUALADA

287. Ajuntament.
623. Associació d'antics alumnes de les Escoles Pies.

LA BISBAL

772. Ajuntament.

MONTSERRAT

388. Comunitat de Monjos Benedictins.

OTLOT

590. Ajuntament.
1020. Unió Excursionista de Catalunya. — Passeig de Blai, 5.
959. Sala Vayreda. — P. Antoni Soler.

SABADELL

858. Ajuntament.
398. Acadèmia Catòlica. — Sant Joan, 22.
587. Acadèmia de Belles Arts. — Sant Pau, 2.
1115. Amics de Sant Sebastià de Montmajor. — Plaça de l'Àngel, 9.
350. Centre Excursionista de Sabadell. — Rambla, 71, pral.
619. Centre Excursionista del Vallès. — Francesc Layret, 7.

TARRAGONA

288. Ajuntament.

VICH

315. Catalunya Vella. — Verdaguer.

VILAFRANCA DEL PENEDÈS

228. Ajuntament.

VILANOVA I GELTRÚ

283. Ajuntament.
892. Ràdio Vilanova. — Rambla de Macià, 15.

**Poblacions de Catalunya i de l'estranger on hi han socis adherits
i resum numèric dels mateixos
en publicar-se la primera MEMÒRIA l'any 1930**

Barcelona	209
Figueras	13
Cornellà	10
Sitges	10
Girona	8
Reus	6
Lleida	3
Vic	3
Arenys de Mar	2
Igualada	2
L'Escala	2
Sabadell	2
Terrassa	2
Valls	2
Ascó	1
Badalona	1
Castelló d'Empúries	1
Corbera de Llobregat	1
Flix	1
Granollers	1
Lladó	1
Madrid	1
Mataró	1
Montblanc	1
Paris (França)	1
Ripoll	1
Santa Perpètua de Moguda	1
Santa Creus	1
Sardanyola	1
Sort	1
Tortosa	1
Vilafranca del Penedès	1
Vilanova i la Geltrú	1
Total	293

**Poblacions de Catalunya i de l'estranger on hi han socis adherits
i resum numèric dels mateixos
en publicar-se aquesta MEMÒRIA extraordinària**

Barcelona	510
Igualada	50
Girona	44
Olot	38
Sabadell	36
Sitges	35
Vilanova i la Geltrú	33

Seu d'Urgell	29
Arenys de Mar	20
Granollers	16
Figueras	14
L'Escala	11
Sant Feliu de Guixols	10
Cornellà	8
Manresa	8
Tarragona	7
París (França)	5
Madrid	4
Sant Cugat del Vallès	4
Castelló d'Empúries	3
La Bisbal	3
Lleida	3
Valls	3
Breda	2
Mataró	2
Montserrat	2
Reus	2
Terrassa	2
Tortosa	2
Vic	2
Vilafranca del Penedès	2
Abrera	1
Andorra la Vella	1
Badalona	1
Borges Blanques	1
Buenos Aires (República Argentina)	1
Cardedeu	1
Cervera	1
Escaldes (Andorra)	1
Esterri d'Aneu	1
Flix	1
Haedo (República Argentina)	1
Hostalric	1
Jorba	1
Les Franqueses	1
Lladó	1
Monistrol	1
Odena	1
Pobla de Montornès	1
Ripoll	1
Sant Joan les Fonts	1
Sant Vicenç de Calders	1
Sort	1
Tàrraga	1
Torroella de Montgri	1
Vilamolat de Mur	1
Total	938

APENDIXS

Cicle de conferències organitzat pel Comitè d'Iniciativa i Propaganda i radiades per l'emissora Ràdio Associació de Catalunya.

LA TASCA D'«AMICS DE L'ART VELL»

Conferència del senyor Pere Bosch i Gimpera, radiada l'1 de juny del 1935.

No fa gaires anys que les entitats més representatives de la nostra cultura en un temps en què l'acció de les corporacions públiques en relació amb el nostre patrimoni artístic nacional era difícil d'exercir, varen tenir la iniciativa de constituir els «Amics de l'Art Vell» per tal d'emprendre una activa i seriosa tasca de protecció dels nostres monuments i les nostres obres d'art, i voltar-les d'aquell respecte i aquell amor que tenen en tots els pobles que van al davant del progrés i de la civilització. Cal que avui, en recordar la tasca realitzada que ens ompla a tots de satisfacció, retem homenatge a aquelles entitats, especialment al «Círcol Artístic», al «Centre Excursionista de Catalunya», a l'«Ateneu Barcelonès» i al «Foment de les Arts Decoratives», així com a totes les personalitats que tant ens varen encoratjar i ajudar en la nostra empresa. Però mai no hauriem pensat —i això és també un altre motiu d'orgull nostre com a catalans i com «Amics de l'Art Vell»— que en el nostre poble i en tots els seus estaments trobéssim un suport tan comprensiu i una col·laboració tan entusiasta.

Ben aviat la llista dels nostres socis protectors o actius veié multiplicar-se les inscripcions i foren molts els Ajuntaments de Catalunya, començant pel de Barcelona, que ens donaren subvencions i que en tot atengueren les nostres indicacions. Avui, després de cinc anys de vida de l'Entitat, aquesta compta amb més de cinc-cents socis i té Comitès Delegats que treballen amb gran entusiasme a moltes poblacions catalanes, com són Girona, Figueres, La Escala, Igualada, Sant Feliu de Guíxols, Arenys de Mar, Manresa i Seu d'Urgell, i delegacions a Andorra i Tremp.

Per iniciativa de la «Comissió d'Iniciativa i Propaganda» d'«Amics de l'Art Vell», i més concretament del seu Secretari senyor Manuel Bassa, ara ha estat organitzada una Exposició de la tasca realitzada, que voldríem que tots els catalans que senten els nostres ideals la visitessin. En relació amb ella, són donades, a través del micròfon de Ràdio Associació de Catalunya, que se'n ofereix gentilmente, diferents conferències explicatives de l'Exposició i de la nostra tasca. No he d'avançar el què els meus companys us diran al seu degut temps, però ells han volgut que jo les encapçalés amb aquestes paraules, tenint l'altíssim i a la vegada immerescut honor d'ostentar la Presidència de l'Entitat.

«Amics de l'Art Vell» és una associació de tots els que voldríem que el nostre patrimoni artístic nacional fos conservat degudament i dignament, per respecte a les generacions passades a les que el devem, i per orgull de poble amb una brillant executòria de cultura i art. Sentim la nostra responsabilitat davant les generacions a venir i volem trame-

tre-li intacte. Es per això que cal que propaguem el seu coneixement i que fem els possibles perquè es respecti i s'eviti que sofreixi danys, fins aquells independents de la voluntat dels homes i que es deuen a l'acció del temps. Avui els serveis oficials realitzen una tasca intensa i meritòria per al salvament dels nostres grans monuments. No cal sinó recordar Poblet i Sant Pere de Roda, e'l Passeig Arqueològic de Tarragona i les moltes obres de consolidació i restauració empreses pel Servei de Conservació de Monuments de la Generalitat. Però perdrien bona part de la seva eficàcia si al nostre poble no hi hagués la convicció del que representen per a Catalunya els monuments del seu Art Vell, i si tots no sapiguéssim respectar-los.

Per això, cal l'actuació de cada dia i l'activa vigilància de tots els ciutadans, que no poden exercir els serveis oficials, per als quals, per altra banda, la nostra entitat representa una valuosa col·laboració. En la tasca, tots hi tenim un lloc. I sobretot és tal la magnitud d'aquella, són tants els monuments en perill o que cal dignificar, que durant molts anys la tasca dels serveis oficials difícilment pot donar l'abast si no és reduint-se als monuments d'una major importància. Els monuments més humils, però, tenen també el seu interès i representen també quelcom en la història nacional, i tenim també el deure de vetllar per ells.

Es així com hem entès el que calia fer. «Amics de l'Art Vell» apel·lant als seus recursos, especialment pel Comitè de la Direcció, pel Secretari i els seus assessors tècnics, i pel Comitè de Propaganda, a la vegada que per mitjà de les seves delegacions comarcals i locals, per mitjà de conferències, d'articles periodístics, d'excitacions al zel de les Autoritats o cridant l'atenció a propietaris de monuments, etc., dona a conèixer els monuments, els senyals de la seva importància, adverteix els perills que corren, prepara els mitjans d'evitar-los o les mesures que cal prendre per a la seva dignificació. A ningú no nega els seus assessoraments i fins el seus projectes, absolutament gratuïts, o l'ajut moral i en molts casos material.

Es així com s'han impedit moltes destruccions, val a dir que sempre promogudes per la ignorància o la inconsciència, i hem de consignar amb satisfacció que ningú no ens ha negat l'assistència, i que moltes vegades els propietaris de monuments han modificat el pla de les seves obres, fins a costa de sacrificis econòmics, atenent les nostres indicacions, convençuts del seu deure patriòtic de contribuir a la conservació dels restes del passat de què eren posseïdors.

Però a la vegada l'entitat ha realitzat nombrosos treballs pel seu compte a tot el territori català. Fullegeu les nostres Memòries que completen la nostra Exposició i hi veureu la llista completa dels monuments salvats o dignificats. Ara no voldria sinó esmentar-ne alguns. Dels monuments de l'antiguitat, cal recordar la restauració del sepulcre romà de Boades i la neteja de la terra que tapava la part més visible de la muralla romana d'Empúries. «Amics de l'Art Vell» aconseguí amb l'ambient que creà al seu voltant, la continuació de l'excavació de la vila romana de Tossa, descoberta fa anys pel patrici doctor Melé, els mosaics de la qual corrien perill; a les seves gestions s'ha degut també que el nostre Servei d'Excavacions emprengué la de l'important sector de la ciutat romana de Badalona, l'antiga Baetulo, en els terrenys destinats a urbanitzacions noves del marquès de Barberà, en els que s'han descobert importants documents de la civilització romana i algunes obres d'art interessants. També gestionàrem la restauració de les troballes de la Necròpolis ibèrica de Sant Feliu de Guíxols, al laboratori del Museu Arqueològic de Barcelona.

Una part important de la nostra activitat, ha estat la consolidació de nombrosos monuments medievals que es trobaven en perill i que sovint ha permès posar en valor obres del nostre art poc conegudes. Recordem la restauració de la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols, important pòrtic romànic del segle XI i un dels monuments més primitius d'aquell

art a Catalunya; la dels claustres també romànics de Mur i de Breda, que es trobaven gairebé en completa ruïna; de les esglésies romàniques de Coll de Nargó, de Sant Ponç de Corbera, de Castellfullit de Riubregós, de Palma d'Ebre, de Santa Coloma d'Andorra i de Sant Joan de Caselles, a Canillo. No oblidem tampoc la Font de Sant Bernat del Monestir de Santes Creus, i sobretot les pintures murals d'Andorra i la restauració de molts retaules, entre ells el gòtic del segle XIV de Mateu d'Ortoneda, avui a la Seu de Tarragona, i el barroc del Roser de Mataró. Tot això s'ha fet amb cabals de l'entitat o recollits pels seus Comitès Delegats, i ajudat pel treball desinteressat dels tècnics que han dirigit les restauracions i que han fet donatiu a l'entitat dels seus honoraris. Permeteu-me que citi els arquitectes senyors Martinell, Vilaseca i Martorell, l'arqueòleg senyor Serra i Rafols i els restauradors senyors Joan Sutrà i Artur Cividini.

Si repasseu els nostres estats de comptes, veureu el molt que s'ha fet amb quantitats relativament petites. Tingueu en compte que són moltes les quotes de socis d'una pesseta mensual.

Voldriem que tot Catalunya ens ajudés perquè la nostra obra fos la de tothom. Es per això que ens dirigim a tots els bons catalans que senten els nostres ideals, per a cridar-los als nostres rengles. Esperem que tots voldran acompanyar-nos i imposar-se la petita despesa que la col·laboració activa significa. Pensem com es té cura dels monuments en altres països, a Itàlia, a França, a Anglaterra; com en ells tothom comprèn no sols la seva significació històrica i artística, sinó fins el seu interès turístic, que a la fi tot plegat constitueix una font de riquesa per al país. Catalunya, que té en això una brillant tradició, puix la seva Renaixença s'identifica no sols amb la restauració de la seva llengua, sinó amb la visita i l'estudi dels seus monuments, s'enorgulleix de què el seu desvetllament nacional l'hagin produït tant els seus poetes com els seus arquitectes i artistes.

En multiplicar-se, doncs, les activitats a desenvolupar i les finalitats que cal aconseguir, «Amics de l'Art Vell» respon a una missió essencial. Estem segurs de què tots ens ajudareu i que tots veureu amb simpatia la nostra obra i la fareu possible. I per començar us demanem que tots vingueu a veure la nostra Exposició a les Galeries Laietanes.

PERE BOSCH I GIMPERA

L'ESGLÉSIA DE COLL DE NARGÓ

Conferència del senyor Cèsar Martinell, radiada el 4 de juny del 1935

La primera obra d'importància, dins de les seves modestes possibilitats, que emprengué «Amics de l'Art Vell», fou la consolidació i restauració de l'església romànica de Sant Climent, vora el poble de Coll de Nargó.

Feia escassament un any que l'entitat existia, el 1930, que el senyor rector d'aquell poble urgellenc, assabentat de l'objectiu de la nostra tasca, ens escrivia denunciant-nos la conservació precària d'aquell edifici interessant, que ho resultà encara més durant el curs dels treballs.

Es tracta d'una església d'una sola nau, coberta amb volta de pedra, amb absis cilíndric i un campanar d'època anterior amb les parets atalussades, ço que li dona un aspecte característic i un gran interès arqueològic, car és únic en el seu gènere a Catalunya. El cos superior d'aquest campanar és afegit al segle XII^a.

L'estat de l'església era francament llastimós. Enclavada al mig del cementiri, servia de dipòsit de cadàvers i sala d'autòpsies, quan les intervencions judicials ho requerien; les terres del voltant l'havien anat

deixant enclotada, després de vuit centúries d'enterraments, que feren augmentar el nivell de manera imperceptible, però constant. Ultra això, dues sepultures modernes havien gosat posar-se a banda i banda de la porta, desnaturalitzant tota la façana, i, per si fos poc, un arrebossat fatidic acabava de llevar al conjunt el poc caràcter que li quedava.

La seva solidesa encara era més precària. La coberta de lloses, sobre terra i sense morter, permetia el pas d'humitats a la volta, les herbes hi eren abundoses i àdhuc un arbre, un lledoner corpulent, amb les seves arrels esberlava les parets; el campanar, amb finestrals típics de les seves dues èpoques, uns mig cegats i els altres desmoronant-se, i a més a més d'això, algunes parts dels murs desunides per diverses esquerdes, una de les quals es perllongava al llarg de la volta.

Si bé en un principi s'havia pensat solament en consolidar les parts que ho necessitessin, per considerar que aquesta és la missió principal d'«Amics de l'Art Vell», es cregué que en aquest cas consolidar les parts deficientes i no donar al temple el seu destí adequat, era tan com tornar a deixar en estat d'indefensió l'obra que es fes. Per això l'entitat recabà els necessaris permisos del senyor Bisbe de la Seu d'Urgell i de l'Ajuntament de Coll de Nargó, per tal que fossin traslladades les dues sepultures del davanter, tret el dipòsit de cadàvers i retornat al culte l'antic temple.

Ben aviat de començades les obres tinguérem una sorpresa agradosa. En les cates que es feren per a revisar els fonaments, foren descobertes les filades baixes d'un altre temple del segle *xrè*, que hi hagué adossat, i d'un pòrtic davanter, comú als dos. Un extrem d'aquest temple que vàrem descobrir era escapat per una de les parets del cementiri, en vista del qual el Comitè de Direcció cregué del cas adquirir una parcel·la de terreny per a afegir al cementiri, que ensem que deixaria lliure la planta de l'edifici, facilitaria la remoció de terra que per la seva procedència no podia portar-se fora del clos sagrat.

Un cas curiós. En el recinte d'aquesta església descoberta llavors, estigué enterrat durant molts anys aquell tristament cèlebre Comte d'Espanya, que amb les seves crueltats esborronà els catalans de fa una centúria i que morí estibat des d'un pont que per allí prop travessa el Segre. A l'arxiu parroquial poguérem veure els comprovants d'aquest episodi.

L'església i pòrtic excavats foren protegits d'una nova destrucció i l'àrea ocupada per aquestes construccions antigues deixada sense enterraments, com una zona d'urbanització que dóna major valor al temple que resta en peu.

En aquest fou totalment renovada la coberta i assegurades les humitats, les esquerdes refetes i consolidades, els paraments escalats i rejunts; el campanar consolidat i retornats els finestrals a les seves línies arquitectòniques primitives, emprant materials idèntics als existents, oberta la porta lateral característica d'algunes esglésies romàniques, i el finestral en forma de creu que encara s'endevinava a la façana. A l'interior, el paviment fou tornat al seu nivell primitiu i els paraments foren netejats d'arrebossat en aquelles parts que mostraven vestigis d'haver-ho estat primitivament.

Quan s'anava a completar l'obra d'«Amics de l'Art Vell» amb l'arranjament interior per al culte, les despeses del qual haurien anat a compte del senyor Solé i Graell, oriund de Coll de Nargó, sota la direcció tècnica de la nostra entitat, els canvis polítics, amb la secularització de cementiris, feren poc aconsellable el pla.

El conjunt arqueològic, però, quedà ben dignificat a començaments de l'any 1931 i ben aviat el turisme intel·ligent féu de Coll de Nargó punt obligat de les rutes d'aquella contrada.

Aquestes obres, el cost de les quals depassà les 8.000 pessetes, foren empreses per compte exclusiu d'«Amics de l'Art Vell», que trobaren l'estímul i l'ajut material de la Diputació de Lleida que contribuï amb

1.000 pessetes, el senyor Bisbe d'Urgell amb 500 i el poble de Coll de Nargó amb la construcció d'un nou dipòsit de cadàvers i la quantitat de 392'50 pessetes, procedents d'una subscripció entre els veïns que el bon senyor Rector, Josep M.ª Prió, tingué el bon encert d'organitzar.

Vuit mil pessetes és ben poca cosa si hom les compara amb les xifres pressupostàries de la majoria d'organismes oficials, i no obstant resulta una xifra gairebé miraculosa si es té en compte que pogué ésser despesa per una entitat que viu de quotes voluntàries, la majoria d'elles d'una pesseta, amb la protecció de les corporacions oficials sols amb caràcter eventual, i que, ultra les despeses d'obres, ha d'atendre atencions de personal, oficina i viatges dels tècnics en els freqüents informes de consultes que ens són adreçades.

La tasca realitzada a Coll de Nargó representa el màxim esforç econòmic que en aquells primers temps pogué realitzar «Amics de l'Art Vell». Malgrat la seva modèstia quantitativa i el gran entusiasme i esforç de coordinació que ens ha calgut per a dur-la a terme, no ens dol de fer-ho públic, perquè estem convençuts que el salvament i digna conservació del nostre patrimoni arqueològic no sols depèn d'una realització material perfecta, sinó d'una col·laboració espiritual de tot el poble que li donin caliu i l'ennobleixi. Per això desitgem i demanem que la llista de socis, cada dia creixent, s'estengui per tot Catalunya amb l'esperança d'arribar a formar un ajut eficaç i una guàrdia d'honor dels nostres monuments.

La forma de modestes aportacions amb què treballa «Amics de l'Art Vell» és un exponent del desig i del mereixement que el nostre poble té per la dignificació dels nostres valors artístics passats. Pensem, sinó, amb quin amor de cosa pròpia hauran de mirar aquesta església de Sant Climent, com tantes obres que ja hem fet per Catalunya, aquells que saben que ha estat possible gràcies al seu òbol mensual, i amb quin zel la salvarien de tota injúria aquells bons vilatans de Coll de Nargó que aplegaren vora vuitanta duros amb donatius modestíssims, alguns de deu cèntims, potser els més meritoris i admirables de tots.

A Catalunya hi ha encara molts monuments orfes de protecció que esperen una tasca semblant a la feta per «Amics de l'Art Vell» a Coll de Nargó. Esperem que a no trigar podrem veure-la realitzada.

CÈSAR MARTINELL

EL SEPULCRE ROMÀ DE BOADES

Conferència del senyor J. de C. Serra i Ràfols, radiada el 7 de juny del 1935.

L'interès que ofereixen els monuments que ens han deixat els nostres avantpassats, de vegades no cal amidar-lo per raó de la seva bellesa artística, sinó per motiu de la seva raresa. Això és el que passa ben sovint amb els testimonis monumentals de l'antiguitat: malmesos pels segles i encara més per les mans impies dels homes, s'han mantingut en peu sols en nombre extraordinàriament escàs, portant totes les nafres que aquell i aquests hi han infringit.

Els «Amics de l'Art Vell», en la seva tasca, no han oblidat aquests monuments, i en alguns casos, com és el del sepulcre de Boades, han pogut aplicar llur obra salvadora a una construcció no mancada de bellesa dintre de les seves línies senzilles i severes.

Es ben sabut que tots els pobles, en totes les edats, s'han aplicat a honorar la memòria de llurs morts, donant a les seves restes estatge digne i fins i tot sumptuós. Tal vegada una característica dels temps moderns és la modèstia de les sepultures on inhumem els nostres difunts. Res no hi ha en les nostres vastíssimes necròpolis que es pugui compa-

rar als grans sepulcres que elevaren o excavaren els pobles orientals, els habitants de la vall del Nil o els mateixos romans. En general el cristianisme significà una certa decadència del culte dels difunts, almenys del culte de llurs cendres.

A Roma i als països romanitzats, coexistiren els dos rites funeraris que en tots els temps ha aplicat la humanitat, és a dir, la incineració o cremació dels cadàvers, i la inhumació o enterrament dels mateixos. En els temps més antics, sota la República i els començos de l'Imperi, el predomini de la cremació és absolut, com ho era en molts dels pobles de l'antiguitat. Les cendres dels difunts eren guardades dintre d'urnes de terrissa, de vidre, de plom, de pedra i fins de metalls preciosos, i aquestes urnes eren dipositades en el si de la terra o servades en construccions les més diverses, des dels anomenats columbaris, formats per sales i galeries les més de les vegades soterrànies, amb les parets plenes de petits ninxols contenint cada un una o més urnes, als grans monuments en forma de temple, de torre, de columna, de piràmide, etc., edificats a la memòria d'un home il·lustre o poderós en vida, que algunes vegades assolien dimensions descomunals, com el gegantí sepulcre d'Adrià, el nucli del qual, exonerat de tota la seva decoració, forma el castell de Sant Angelo, a Roma.

Més tard, al costat de la cremació que havia d'existir fins al predomini total del cristianisme, apareix cada cop amb més freqüència la inhumació. I amb ella, el vas funerari ha de tenir necessàriament unes proporcions gairebé constants: les del cos humà. També aleshores la naturalesa i materials d'aquest vas, varien d'acord amb la riquesa de la família del difunt. La caixa de fusta és usada freqüentment, però, com és natural, aquest material moridor no ha arribat a nosaltres, però els claus de ferro que unien les seves parts han quedat com a muí testimoni de la seva existència. Altres vegades, amb unes teules planes formaven un recinte de secció triangular prou sòlid per albergar la despulla; sovint, en lloc de teules usaven lloses de pedra amb les que construïen una caixa de durada secular; també s'utilitzaven àmfores de les que servien per a contenir oli o vi, per a dipositar en el seu interior cadàvers d'infants, després de trencar llur boca o llurs puntes per a introduir-los-hi. De vegades, fins els adults rebien una tan curiosa sepultura. Aleshores, com que una sola àmfora no hauria estat suficient, s'endollaven dues o tres fins aconseguir la llargària necessària. Per fi, la caixa de pedra d'una sola peça, el sarcòfag, bé llis, bé recobert en el seu frontis i en les seves capçaleres de baixos relleus a voltes magnífics, foren amplament usats pels pagans i adoptats pels cristians amb l'única modificació de substituir les escenes bàquiques, venatòries o mitològiques que ornaven els primers, amb temes de la religió cristiana.

També en els sepulcres d'inhumació, ben sovint la caixa o sarcòfag, talment com fem ara, era servada dintre d'una construcció més gran, ço que acostumem a anomenar sepulcre.

A Catalunya s'han trobat exemples de tota la gama variadíssima de les sepultures romanes, des dels humils sepulcres de teules, a les construccions de tipus monumental. Però aquestes són extremadament poc nombroses. Fer-ne el catàleg és tasca planera, ja que no passen d'una dotzena les que són conegudes, i encara d'aquestes les més es troben talment malmeses i desfetes que sols són ombra del què foren. Ni cal dir que totes elles han estat violades, i que les cendres o els cossos que contingueren, fa segles en foren foragitats.

Un dels sepulcres d'aquest tipus, menys conegut però millor conservat, és el que s'aixeca a tocar del caseriu de Boades, en el terme de Castellgalí, no lluny de la il·lustre ciutat de Manresa. No penseu que no estigués força atrotinat. N'hi ha prou amb dir que la seva volta tenia un gros esboranc, que en les seves parets s'hi havien obert portes i fines-tres estantices, que sobre la volta reposava una enorme quantitat de

terra i pedres que desfiguraven totalment les línies del monument i amenaçaven la seva estabilitat. Tot amb tot, quedaven prou elements per a poder-lo refer i la seva destrucció total, que semblava pròxima, hauria estat lamentabilíssima. L'edifici té forma quadrangular i amida exteriorment 5'10 per 5'60 metres, i interiorment 3'90 per 3'60 metres, corresponent la mida major interna a la major externa, el que fa que hi hagin dues parets molt gruixudes destinades a aguantar l'empenta de la volta de mig punt que cobreix el monument. Aquesta volta, per fora, determina un teulat a doble vessant. Una triple filera de rajols acusava les línies arquitectòniques principals. A la part que devia ésser frontis del monument, una cartela assenyalava el lloc que havia ocupat una placa, probablement de bronze, amb el nom i la dedicació familiar. Per a consolidar el monument i dignificar-lo, fou necessari buidar el seu interior, cosa que donà resultats interessants, no pas, com ja era de preveure, per les troballes, que es reduïren a uns fragments de tègula i altra terrissa romana, sinó per la descoberta d'una sèrie de sitges ibèriques, es a dir, cavitats de forma ovoide excavades en el sòl sense revestiment de cap classe i que els ibers destinaven sovint a sepultures collectives, dipositant en el seu interior les cendres de llurs morts, ja que entre ells el ritus funerari era la incineració. Això prova que el ric ciutadà romà o ibèr romanitzat que féu erigir el monument sepulcral que ha arribat fins a nosaltres, escollí com a lloc on aixecar-lo, un terreny que ja havia estat ocupat per les restes d'altres generacions. Es un cas de perduració ben freqüent, semblant al que esdevé amb els llocs de culte.

Ara, el sepulcre romà buidat i consolidat pot mantenir-se en peu per un temps indefinit i pot ésser fàcilment visitat. No volem cloure les nostres paraules sense dir que la restauració del sepulcre portà a l'Institut d'Estudis Catalans i al benemèrit Centre Excursionista Montserrat, de Manresa, a efectuar un estudi de diverses restes contemporànies del sepulcre que existien en les seves proximitats. Aquests estudis han donat per resultat la descoberta d'una vasta extensió d'edificacions romanes, probablement dependències d'una casa camperola, una villa, de la que resta com a testimoni ben visible la testera en forma d'absis d'una gran cambra que queda a un centenar de metres del sepulcre, a mà dreta seguint el camí que porta a la Fàbrica de Carbons Elèctrics, tocant al caseriu de Boades. Més lluny, s'han fet troballes ibèriques, entre elles dos forns de terrissa ben interessants. Per fi, cal recordar que a una distància d'un quilòmetre, s'aixequen les restes d'un altre sepulcre romà molt més monumental i molt més ric que el de Boades, l'anomenada Torre del Breny. A començaments del segle passat, la Torre del Breny, que no és més que un magnífic sepulcre en forma de temple, estava magníficament conservada, com n'és testimoni el viatger Laborde que va fer-ne i publicar-ne un dibuix molt exacte. Per desgràcia, les seves pedres admirables serviren de pedrera, i ara no en queda més que el preciós basament, i encara en gran part tapat per una casa de camp erigida en aquell lloc, deu fer uns vuitanta anys. Amb tot, seria una obra meritòria el desempellar-lo d'aquesta construcció parasitària i dignificar aquelles restes que, per miracle, han estat conservades.

Els «Amics de l'Art Vell» i l'actiu Comitè Delegat de Manresa, presidit per Mn. Valentí Santamaria, que tant contribuï a la restauració de Boades, difícilment ara podrien emprendre un obra de tanta envergadura, però si no els manca la col·laboració de tots els catalans amants del passat gloriós de la nostra terra, i les seves fileres es veuen més nodrides, podran pensar realitzar treballs ben necessaris, però que requereixen despeses superiors a les que permet el seu modest pressupost actual.

JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS

EL PORXO DE LA PORTA FERRADA

Conferència del senyor Jeroni Martorell, radiada el 10 de juny del 1935.

Es satisfactori examinar l'obra realitzada en els darrers anys a Catalunya, a favor del patrimoni artístic monumental. Es ja llunyà el temps en què res no es feia. Alhora, junt amb la col·laboració particular, «Amics de l'Art Vell» han fet cosa ben apreciable per als nostres monuments.

En temps de la Mancomunitat es creà el Servei de «Conservació i Catalogació de Monuments», agregat després a l'Institut d'Estudis Catalans, la Direcció del qual obtinguérem previ concurs-oposició públic. A ell, en començar, es deu la salvació del castell de La Geltrú i de la Torre del Portal de Centelles; més ençà altres treballs, entre els quals la reparació de les esglésies de Terrassa, la consolidació del claustre de Sant Cugat del Vallès, la restauració recent de l'arc romà de Martorell. L'Estat, l'any 1929, seguint la iniciativa catalana, organitzà a Espanya el Servei de Monuments Històrics, i podem executar obres de gran abast, com són, amb el Patronat, la reparació de Poblet, el Passeig Arqueològic de Tarragona i la consolidació de Sant Pere de Roda.

La restauració del Porxo de la Porta Ferrada, de Sant Feliu de Guíxols, feta al calor del foc abrandat per «Amics de l'Art Vell», és una de les obres de major consideració, executades amb la intervenció d'aquesta entitat. Es tracta d'una construcció de gran vàlua arqueològica.

Dels monuments existents a la «Marca Hispànica», en el territori de la Catalunya reconquerida, alçats amb formes de l'art mossàrab, el Porxo de Sant Feliu de Guíxols és l'obra mestra de quantes són fins avui conegudes.

Negra nit, estèrils foren per l'art a Catalunya els segles compresos entre aquells en què es produïen obres d'art romà, i dels primers temps del cristianisme i l'art del primer romànic en el segle XI; sis-cents anys d'escassa, de quasi inconeguda creació artística. En aquests segles, unes guspíres a Terrassa i a Sant Cugat, suara descobertes, corresponen a la civilització visigoda i un petit nombre de monuments, els noms principals dels quals són Cuxà, Marquet, Olèrdola, Boada i Pedret, a l'art mossàrab, construïts quan neixia la dinastia comtal catalana.

Havia passat el període carolingi, la influència d'Aquitània, de l'art septentrional franc. Dos corrents artístics es troben a Catalunya a les darreries del segle X i començaments del XI. Un art meridieval, d'arrel visigoda, el del Califat de Còrdova; l'arc de ferradura, l'arc de mig punt ultrapassat, és la forma essencial, característica d'aquest art. Altre art es desenrotllava poc després a Lombardia i a la nostra terra: l'arquitectura romànica del primer període. De la fusió d'un i altre art, és fruit el Porxo de Sant Feliu de Guíxols. Obra singular, excepcional.

Dos pisos de galeria sobreposats constitueixen el monument. A la planta baixa apareixen tres arcades de ferradura, damunt columnes; sobre quiscuna d'elles, es troben, al pis alt, altres tres petits arcs, damunt columnes. Així com en les arcades baixes la forma de ferradura és accentuada, en els arcs del pis està lleument indicada, és ben poc perceptible. Tota l'obra és de pedra picada, acuradament treballada en els paraments i regularment en els junts, tendint aquests a l'horitzontalitat i verticalitat. Res no hi ha construït als baixos amb precisió, amb simetria: les tres arcades són desiguals, les bases entregirades; al pis hi ha més regularitat. El Porxo té vuit metres de longitud per uns tres d'ample. Les bases de les columnes dels dos pisos, són de perfil clarament cordovès, califal. Els capitells, molt rústecs als baixos; els dels pis alt tenen la forma fundada en els capitells de doble petge, d'ascendència lombarda, amb uns arcs de ferradura, refondits, en cada cara. Les petites cartel·les de l'arquaria cega superior, revelen parentiu amb les que sos-

tenen les pilastres altes de le snaus d'Alhakem II, a la mesquita de Còrdova.

En la paret del fons, a l'esquerra, hi ha la porta d'entrada a l'església i un petit arcosoli, amb sepulcre, cap al centre. El P. Villanueva diu que cada any el dia d'Animes es resava allí un responsori per l'ànima dels *«regum, militum et comitum»* jacents.

Heus aci definida la filiació artística i la naturalesa del Porxo de la Porta Ferrada.

Diversos fets històrics acaben d'explicar l'existència d'aquest monument. Un monestir, d'alta antiguitat, existí a Sant Feliu de Guixols. D'un diploma del rei Lotari, de l'any 966, es dedueix que el convent ja existia molt temps abans.

L'Espanya musulmana fou coneguda a Catalunya, no sols per la vinguda de monjos d'allí exiliats, sinó per les ambaixades trameses i les expedicions guerreses que els catalans feren. Una expansió pel Centre i tot el Nord d'Espanya, de l'art tradicional cristià meridional especialment cordovès, influït per l'art musulmà, ocorregué als segles ixe i x^e. D'altra part, Catalunya, pobra, endarrerida, es sentí dominada, atreta per la brillant civilització moresca. En els anys 971, 974 i 976, Borrell II envià ambaixades a la cort dels califes. L'any 1010, el comte Ramon de Barcelona, acompanyat del seu germà el comte d'Urgell i Bisbes, entre els quals anava Ottó de Girona, arribaren i resseguien l'Andalusia, en una expedició que tenia per objecte recolzar un dels dos bàndols en què eren dividits els sarraïns. De visu, conegueren els catalans les esplèndides mesquites, els bells palaus i jardins.

En mal estat es trobava, l'any 1930, el Porxo de la Porta Ferrada. Les parets i coberta d'un corredor que conduïa l'església, l'amagaven en bona part, les bases de les columnes baixes eren soterrades, les arcades altes tapiades.

La delegació d'«Amics de l'Art Vell» a Sant Feliu de Guixols, d'acord amb el senyor Rector de la parroquial, es proposà restaurar el Porxo, la direcció tècnica de la qual obra tinguérem la complaença de què ens fos encomanada.

Res no innovàrem. Derruïrem murs i sostres sobreposats, netejàrem de calç les pedres, tapàrem forats, reférem el sostre del pis, endegàrem la coberta. També foren avariats els murs laterals i del fons de la façana de l'església.

Avui a Sant Feliu de Guixols es pot contemplar, restaurat, dignificat, un dels monuments de més fort caràcter de Catalunya, en el qual predomina la visió d'uns arcs de ferradura, de pedra, en disposició de conjunt única, excepcional a la nostra terra: és el Porxo de la Porta Ferrada.

JERONI MARTORELL

ESGLÉSIA I CAMPANAR DE SANTA COLOMA D'ANDORRA

Conferència del senyor Cèsar Martinell, radiada el 12 de juny del 1935.

Qui hagués visitat l'església i campanar de Santa Coloma d'Andorra uns quants anys enrera, hauria vist l'estat de conservació precària en què es trobaven, molt particularment el campanar. Un dia m'hi vaig enfil·lar, i, en deixar-lo, em vaig endur la impressió d'una imminent caiguda. Ja és sabut, però, que aquests monuments antics, per abandonats que es trobin, s'aguanten anys i més anys per un voler de Déu, fins que ve un dia en què el pes dels segles, les empentes dels elements i les injúries dels homes acaben amb l'edifici. Aquests de Santa Coloma, originaris del segle xie amb indicis de construccions anteriors,

per sort arribàrem a temps d'evitar-ne la ruïna, sobretot la del campanar amb la seva característica forma cilíndrica, que és el que li dona major interès, per la raresa d'aquesta disposició entre els campanars de totes les èpoques.

Era el mes de setembre del 1933, que el soci Francesc Xavier Pla, arquitecte, natural de la veïna República pirenenca, exposava a l'entitat com seria de beneficiós que aquesta aportés els seus serveis tècnics i un petit ajut econòmic amb els quals, juntament amb un fons que existia a la parròquia d'Andorra la Vella, de la qual depèn Santa Coloma, podria ésser consolidat i restaurat l'interessant campanar i totalment consolidada i deslliurada d'additaments posteriors l'església adjacent.

El Comitè de Direcció, el dia 2 de desembre, acordà destinar a aquesta obra la quantitat de mil pessetes i la direcció tècnica, per a la qual fou designat el que ara us parla en qualitat d'arquitecte, juntament amb el senyor Pla. L'obra ja havia estat planejada en una Memòria redactada per aquest senyor i el senyor Josep Gudiol, els trets generals de la qual han estat seguits en la seva execució.

El primer que es féu fou consolidar el campanar, que es trobava en estat de ruïna avançadíssim, destapar els finestrals geminats que ho requerien, substituir algunes columnes centrals a punt de caure i completar els fragments destruïts. Ha estat resseguida i consolidada una grossa esquerra i arranjada la teulada. A l'església, també s'ha refet tota la teulada de llosa sostinguda sobre fusta; han estat resseguides esquerdes i arrebossats els panys de paret que ho necessitaven; s'han substituït algunes fustes podrides que hi havia a l'atri lateral que té aquest temple; s'ha fet paviment en aquest mateix atri i s'han deixat al descobert alguns ingenus elements decoratius, en forma de dents de serra, en pedra, que ornaven l'arc de la porta i que restaven del tot amagats dessota capes d'arrebossats. Han estat destapades i tornades a la seva forma primitiva les antigues llurnes, i netejats els emblanquinats dels paraments de pedra.

A l'interior, ha estat refet el sostre de fusta i suprimit el cor, també de fusta, que hi havia al peu de l'església, additament del segle XVIIe o XVIIIe, i un arc massís de mamposteria d'aquesta mateixa època que, al presbiteri, cobria l'altar barroc i tapava el primitiu arc triomfal en forma de ferradura, si no originària, supervivent del nostre segle X^e visigòtic. Tot això ha estat tret, i ha quedat visible des del temple l'arc triomfal i l'antic absis de planta rectangular i cobert amb volta, on ha tornat al culte la primitiva ara de l'altar i una Verge, també romànica, que es conservava en una casa de Santa Coloma.

Per la seva importància mereix especial menció la troballa d'uns fragments de pintura mural que existeixen al frontis de l'arc triomfal, pintures germanes de les que fins no fa molt tenim entès que hi hagué a la volta de l'absis. Aquestes pintures, del segle XIIIe, representen l'Agnus Dei, dins un cercle, al centre i fragments d'àngels als costats, tot tancat dins de les cenefes, també fragmentades, que limiten el pany de paret i ressegueixen part de l'arc de ferradura. Donada l'indole especial d'aquest detall artístic, fou encomanada la seva consolidació al nostre consoci, especialista en la matèria, senyor Artur Cividini, el qual netejà i consolidà aquestes pintures, que si bé són escasses quantitativament, tenen el gran interès de trobar-se en el seu lloc d'origen i ésser una mostra de les que fins no fa molts anys decoraren l'absis que li és adjacent.

Amb les obres fetes, imperceptibles pel que no hagués conegut aquest temple anteriorment, l'església de Santa Coloma es pot reintegrar dignament al patrimoni artístic i turístic de Catalunya. La seva solidesa està assegurada per molts anys; el seu aspecte és acollidor i no produeix l'angoixa del perill i abandó que abans tenia. Avui pot ésser contemplada amb tota la seva sentor de reliquiari, que ha servat intacta al cap de

nou centúries d'existència, arredossada al petit veïnat del poble de Santa Coloma.

Entre la riquesa que en arquitectura romànica encara guarda la simpatia república andorrana, sobresurt aquesta església i sobretot el seu campanar, amb interès preeminent, que amb tot l'aire de la seva modèstia actual, ens diu la gran monumentalitat que assoliren les nostres primeres construccions romàniques, àdhuc a les valls amagades de les nostres muntanyes.

CÈSAR MARTINELL

EL CASTELL I LA COL·LEGIATA DE MUR

Conferència del senyor Joaquim Vilaseca, radiada el 14 de juny del 1935.

Les interessants construccions de Mur estan situades a la part més alta de la muntanya del mateix nom, estrep de la gran serralada del Montsec que clou la conca de Tremp pel cantó de migdia i ponent.

L'església amb les restes del vell monestir són a un costat del puig, i a l'altre, sols separat unes dues-centes passes, hi ha la massa gegantina del vell i avui solitari castell de Mur, situat estratègicament i dominant una gran part de l'extens territori del que fou antigament comtat de Pallars.

Primitivament, el comtat de Pallars era extensíssim i formava un sol territori; més tard, en els començos del segle xr^e es dividí en dos: el comtat de Pallars superior o sobirà i l'inferior o jussà. A aquest darrer corresponia la jurisdicció del castell de Mur, ja que comprenia la Conca de Tremp en l'indret de migdia fins a les crestes del Montsec i des del Noguera Ribagorçana al Pallaresa. El comte Ramon Ramon, en celebració de les victòries obtingudes sobre els moros, acordà la construcció de l'església de Santa Maria de Mur, que fou consagrada l'any 1069 pel bisbe Guillem d'Urgell.

Del conjunt de la Collegiata en resta avua l'església, el claustre—salvat a temps per «Amics de l'Art Vell»—i unes petites dependències del seu voltant sense importància, en estat més o menys ruïnós i també moltes parets que clouen espais plens de brossa o esbarzers.

L'església dedicada a Santa Maria, i en un principi també a Sant Pere i Sant Esteve, és d'estil romànic; té dues naus, una de gran i altra més petita, amb els corresponents absis; exteriorment, aquests tenen la disposició tradicional de faixes verticals i arquets a la manera de les construccions similars del nostre país aixecades dintre els segles xr^e i xir^e , i interiorment són decorats amb pintures al fresc. D'aquestes pintures, una —la de l'absis gran— ha desaparegut i es troba avui en un Museu dels Estats Units, i l'altra —la de l'absis petit— és visible sols en alguns fragments de figures per trobar-se la totalitat amagada sota les capes d'emblanquinat.

El conjunt de l'església deuria haver tingut tres naus, però potser per la proximitat del precipici, que correspon a la situació de la nau no existent, o no es va construir o s'enrunà. Pel tester oposat al dels absis, té comunicació l'església per mitjà del claustre amb el que resta del monestir. Aquest fou fundat en les darreries del segle xr^e pels primers comtes de Pallars. Hi establiren Canonges Regulars de Sant Agustí, regits per un Pavorde.

El claustre, d'estil romànic, no obstant les seves reduïdes dimensions i aspecte rústic, és d'unes belles proporcions. Es de planta allargada; té l'eix longitudinal en el mateix sentit del de l'església. Dels quatre costats d'arcades, el que correspon a la part més allargada en conté vuit amb nou columnes, i els costats curts, cinc arcades amb sis columnes.

A l'altre costat del cim —com havem dit abans— hi ha el Castell, edificat segons una tècnica constructiva perfecta; té per fonament la roca de la qual s'aixequen fins a una altura de divuit metres en la seva màxima elevació, gruixuts murs de vuit pams d'ample tancant un espai que s'acosta a la forma d'un triangle allargat, d'uns 30 metres en un sentit per 11 en l'altre.

El castell de Mur és més antic que el monestir, i, de lluny, la seva massa s'assembla a la proa inexpugnable d'un vaixell, representat per l'estreta carena de la muntanya. L'entrada del Castell s'efectua per una porta petita de punt rodó, situada al cap d'una escala feta de grossos graons de pedra. Dintre del recinte, hi ha la torre de l'homenatge o de darrera defensa, altíssima, sobresortint dels alts murs que l'envolten i completament aïllada de la resta del Castell. A dintre del Castell, no hi existeix cap sostre, però els forats i pedres sortints ensenyen la seva situació; hi ha una cisterna mig enrunada, i en els murs finestres es-pitllerades amb seient de pedra.

Les dues construccions, Col·legiata i Castell, es trobaven antigament dintre un més extens recinte, del que se'n veuen encara vestigis.

Davant d'aquest massís de murs, amb una tan magnífica situació, des de la qual es domina la major part de la Conca de Tremp, hom té pena per l'abandó en què han estat tinguts tan bells monuments.

Feta aquesta breu descripció, parlarem ara de les obres efectuades a Mur. Als començos de l'any 1932, «Amics de l'Art Vell» reberen del senyor Josep Castells, de Vilamolat de Mur, avis de què els claudres de la Col·legiata estaven en greu perill de ruïna i que hi havia inclús el perill de què desapareixessin totalment. En l'escrit, es demanava l'ajut urgent de l'entitat i oferia l'esmentat senyor donar totes les facilitats possibles per tal que es pogués salvar el monument.

El Comitè de Direcció d'«Amics de l'Art Vell» prengué en consideració la invitació del senyor Castells, avui consoci i representant a Tremp de l'entitat, i encomanà al qui té l'honor de parlar que, tot seguit que el rigor del fred ho permetés, anés a Mur per inspeccionar els seus monuments.

Pel juliol del 1933, com a conseqüència de l'informe que fou donat, s'acordà començar les obres de consolidació necessàries; de moment, les imprescindibles al Castell, i alhora, ràpidament també, les convenients per a salvar de la desaparició el claustre de la Col·legiata.

En arribar al cim, trobarem el claustre —com es veu en una de les fotografies exposades a les Galeries Laietanes— amb la major part de les columnes i arcades fetes malbé. La pedra fluixa de les columnes i dels arcs, estava mig descomposta. Se'ns assabentà que feia bastants anys que el claustre i dependències annexes havien estat abandonades com habitació pel capellà que regentava l'església, el qual, en les darreries de la seva estada, volent-se lliurar de l'aire i potser també per por de ruïna, féu macisar els intercolumnis de tres dels costats dels claudres, i l'altre, el de l'indret de ponent, fou enderrocat totalment, substituint les ruïnoses arcuacions per una paret. En ésser examinada aquesta resultà que era feta amb les pedres que es trobaren més aprop, i, per tant, hi són els capitells, basaments i altres elements procedents de la filera d'arcades del costat del claustre enderrocades. Això permetrà, més endavant, que pugui restaurar-se totalment el claustre.

Dintre de l'any 1932 i primera meitat del 1933, es consolidà i reféu l'obra destruïda referent a l'ala del claustre oposada a l'església i durant la resta de l'any passat, es féu el mateix en el costat de sol ixent i es reconstruí també el mur mig enrunat del seu fons. Aquesta darrera obra efectuada, assegura la permanència del monument, ja que s'ha evitat amb això la caiguda d'una part del claustre envers el precipici. A més, dintre el mateix període d'obres, es tregué la paret de pedra d'entremig de les columnetes de la part del claustre adossada al tester de l'església, deixant les obres en disposició de poder continuar els treballs en el

present any, cosa que ha estat recentment acordada pel Comitè de Direcció, i per al seu compliment han estat trameses ordres a Tremp. Un cop acabada aquesta darrera etapa de les obres, hauran restat completament consolidats i refets tres dels costats del claustre.

Les obres fetes al Castell han consistit en refer l'arc de la porta d'entrada, col·locant en el seu lloc la clau de l'arc que havia desaparegut; a més, ha estat construït un gruixut estrep de pedra per a deturar i tancar una esquadra perillosa existent en un dels costats del recinte.

Totes les despeses ocasionades per les obres, han estat aportades exclusivament per «Amics de l'Art Vell», el fons econòmic dels quals es nodreix solament d'aportacions voluntàries dels seus socis, la majoria d'una pesseta al mes, i, també eventualment, amb consignacions de les Corporacions Oficials, ja que no sempre coincideixen les gestions que es fan prop d'elles amb els resultats que s'assoleixen.

Es tanta i tan important la feina que hi ha per fer en el nostre país en matèria de conservació del nostre patrimoni arqueològic; són tants els monuments i objectes d'art que necessiten protecció contra l'abandó, contra bàrbars destructors i també contra les fantasies turístiques de mals restauradors... que es fa necessari que tots els veritables amics del nostre vell patrimoni artístic residents a les diferents contrades de Catalunya, s'ajuntin a «Amics de l'Art Vell» en la seva patriòtica i fructífera tasca.

En acabar, recomanem la visita als monuments de Mur que són poc coneguts. Es cosa fàcil d'anar-hi. Des del poble de Guàrdia, distant de Tremp, en carretera, vuit o nou quilòmetres, es fa l'ascensió en hora i mitja. Les molèsties de la pujada, són ben compensades en arribar a dalt. La bellesa dels monuments i la magnificència del panorama són sorprenents.

JOAQUIM VILASECA

LES EXCAVACIONS DEL CLOS DE LA TORRE DE BADALONA

Conferència del senyor Josep de C. Serra i Ràfols, radiada el 17 de juny del 1935.

Badalona és ben coneguda com a ciutat moderna i activíssim centre industrial. La fama de les seves fàbriques grandioses va molt més enllà de les fronteres de Catalunya i el seu nom evoca xemeneies, forns, camions i multituds laborioses. També es pensa en la platja dilatada que els barcelonins envaeixen durant llargs mesos. El que de cap manera no evoca el nom de la ciutat de la Costa de Llevant, són antiguitats i records històrics. I, amb tot, són ben poques les viles i ciutats de Catalunya que poden exhibir unes executòries tan múltiples i tan brillants d'un gran passat. El seu nom és un dels pocs que figuren en els textos antics que descriuen o parlen de la nostra terra, fa prop de dos mil anys; el seu nom és també un dels pocs que està inscrit en marbres i bronzes que daten d'aquells temps remots. Per si això fos poc, del seu sòl s'han exhumat mosaics, restes d'edificis monumentals i humils, restes escultòriques, ceràmica i altres testimonis igualment valuosos i de data igualment reculada.

A més, les troballes badalonines no estan pas exhaurides. Al contrari, com esdevé a Tarragona o a Empúries, en llocs ben determinats i ben nombrosos no manca més que remoure el sòl per a multiplicar les troballes datant dels temps romans. La manca de consideració de Badalona com a lloc de vellúries, prové precisament del fet de tractar-se de vellúries extremes, que els segles han soterrat i que cal excavar per a posar-les a la llum del dia. Durant els temps medievals, en què Catalunya es cobria dels seus més preats monuments que són l'orgull i l'ornament

de tantes contrades de la nostra terra, Badalona devia ésser un humil·líssim llogarret del que amb prou feines en resta notícia. Per això no podem cercar en els seus carrers les cases senyoriales que es troben en altres llocs, ni la seva església, successora, però, d'un altre temple més antic, del qual queda com a testimoni una de les més velles inscripcions medievals, presenta cap particularitat que la faci comparable a tants i tants bells temples romànics i gòtics que per fortuna s'aixequen en centenars de llocs de Catalunya.

He dit que les troballes referents a Baetulo, és a dir, a la Badalona romana, no estan pas exhaurides. Si haguéssim de fer l'història de la forma com han anat essent descobertes les restes de la vella ciutat romana, podríem dir que després que foren trobades les làpides dedicades a emperadors i personatges imperials, que foren servades encastant-les a les parets de l'església parroquial (i això degué esdevenir al segle XVIII° al qual pertany el temple esmentat) no s'havia fet cap nova troballa d'importància fins l'any 1927, en què l'Institut d'Estudis Catalans excavà la major part d'una casa urbana al carrer de Lladó. Com que les cites de Ptolomeu, Mela i Plini, i les làpides a què ens hem referit eren prou eloqüents, no es dubtava pas de l'existència de ruïnes de la ciutat romana en l'àrea que rodeja l'església i que correspon a la part més antiga de la ciutat actual, una zona de marcat caràcter rural, però no hi havia ocasió de fer cap estudi seriós, de manera que el més modern que existia era el llibre de Mossèn Gaietà Soler, publicat el 1890. En aquell any 1927, com sia que el culte industrial badaloní, senyor Ramon Guixeras, efectuava obres en un terrenys ocupats per velles casones situades tocant a la seva fàbrica, foren descoberts interessants paviments de mosaic, que ara són al Museu d'Arqueologia de Barcelona, l'excavació dels quals permeté descobrir tota la planta d'una casa romana, amb el seu atri o pati, el seu impluvium o part central descoberta de l'atri, el seu tablinum o cambra principal i les altres dependències que rodejaven l'atri. En aquella ocasió, es pogué apreciar el gran interès que tindrien les excavacions que es poguessin practicar a la finca anomenada Casa Pinós o Clos de la Torre, veïna de l'església, al jardí de les monges franciscanes que limita amb la finca esmentada i a altres llocs propers. Aquests terrenys estaven afectats per un projecte d'urbanització que obria un carrer a 20 metres d'amplària des de la carretera de la Conreria fins al carrer del Temple i que creuava part de la zona arqueològica.

En l'entremig, s'havia constituït l'«Agrupació Excursionista de Badalona», que aplegava en els seus rengles el millor jovent de la ciutat, entre els membres de la qual es comptaven diversos aficionats als estudis arqueològics, enamorats del passat de la seva ciutat nadiua. Ells començaren a vetllar incansablement per les restes antigues, efectuaren, molt lluny del nucli principal de troballes romanes, a les proximitats de la pagesia de can Paxau, unes interessantíssimes i fructíferes excavacions i especialment, mercès al llur zel i esforç, fou impedit que les restes del Clos de la Torre quedessin colgades per sempre més. En efecte, la urbanització que hem esmentat, determinava no sols que el jaciment arqueològic no fos excavat, sinó que essent necessari aixecar uns quants metres el nivell del terrenys, es colgaven les restes antigues sota un gruix de terra molt superior a aquell que l'acció de la naturalesa hi havia acumulat. Iniciaren una campanya, demanant, exigint, que abans de realitzar la urbanització s'excavés el terreny que havia d'ésser soterrat. Els «Amics de l'Art Vell», acomplint la seva missió primordial, coadjuvaren d'una manera decisiva a aquesta acció, i s'aconsegui interessar-hi el Municipi badaloní que suspengué els treballs urbanístics a benefici de les excavacions. Mentrestant, l'Institut d'Estudis Catalans prengué els treballs sota el seu patronatge i aportà cabals per anar-los efectuant, a més de la direcció científica.

Les descobertes han estat ben compensadores d'aquests esforços. Pel que es refereix a troballes mobiliars, n'hi ha prou amb esmentar una

bella inscripció en bronze que conté un pacte d'hospitalitat entre els badalonins i un personatge conegut ja per altra inscripció badalonina: Q. Licini Silvà Granià (del pare del qual en coneixem inscripcions de Tarragona), que en virtut de dit pacte és designat patró de la ciutat, inscripció de les més interessants descobertes a Catalunya, i un admirable tors d'estatueta femenina de marbre que figura (com la placa esmentada) en l'Exposició dels «Amics de l'Art Vell» a les Galeries Laietanes; un fragment d'una testa masculina de marbre d'un treball acabadíssim, encara que malauradament molt mutilada; un dolium sencer amb marca de terrisser i indicació de capacitat; els elements metàl·lics d'una roda de carro, troballa extraordinàriament curiosa, i d'altres.

De tant o més interès que les troballes pròpiament dites, són les descobertes constructives, les restes mateixes de les edificacions que formaven la ciutat. Cal dir, en primer lloc, com esdevé tan freqüentment, en la zona excavada del Clos de la Torre hi ha una superposició d'elements datant de quatre èpoques successives. A la base i per dessota de les restes romanes, ha estat descoberta una grossa muralla de 1'70 metres de gruix, la fonamentació de la qual gairebé es pot qualificar de ciclòpia; aquest mur, malgrat la troballa de ceràmica ibèrica en aquesta capa més fonda, podria ésser la resta d'una fortificació romana aixecada en els primers temps de la conquesta utilitzant mà d'obra indígena i aparentant els tipus de les sòlides construccions militars indígenes. Pel cim d'aquest mur, i en part utilitzant-lo, encara que prescindint en absolut del seu caràcter de fortificació, s'aixequen les construccions romanes. En l'època més antiga, probablement en el segle I^r després de Jesucrist, devien elevar-se allí construccions relativament sumptuoses de les quals procedeixen gran nombre de fragments de cornises i altres elements constructius de marbre, un capitell, ceràmica sigil·lada de bona època, etcètera. Cal remarcar que moltes d'aquestes restes han estat trobades formant part de les parets d'època posterior. En un moment imprecís, momentàniament podríem dir, a conseqüència de les invasions del segle III^r després de Jesucrist, que devastaren les Gàl·lies i també la nostra terra, aquelles edificacions foren enrunades o almenys sofriren danys gravíssims. Passada la turbonada, Boetulo fou refeta, bé que més pobrement. A aquest moment, darreries del segle III fins al V, cal datar les construccions romanes més superficials. A aquest temps, encaixa perfectament la troballa de terrissa, degeneració de la terra sigil·lada, que s'ha fet amb gran abundància. Per fi, més tard, s'excavaren en aquell lloc un gran nombre de sepultures que ben sovint trenquen els paviments romans més tardans. Són pobres tombes, orfenes d'ofrenes, de segur tombes cristianes datables de la fi de l'antiguitat fins a una època ben avançada, en plena edat mitjana. És la prova que el lloc havia estat abandonat com a centre d'habitatge, per esdevenir cementiri de construccions i d'éssers humans.

No volem acabar sense esmentar altra de les descobertes urbanístiques més interessants que s'han fet. Ens referim a una porció de carrer o via romana, pavimentada amb palets, en els quals són ben visibles les roderes deixades pels nombrosos vehicles que degueren transitar-hi. En el tros descobert, un invornal recollia les aigües pluvials que queien al carrer i les que venien de les cases que el vorejaven i les portava vers el mar, que en aquella època penetrava més endins que no pas ara.

Les excavacions del Clos de la Torre segueixen i poden donar descobertes molt importants. Sense que la despesa que originen sigui considerable en relació a l'extraordinàriament fructíferes que resulten, planteja a les entitats científiques que les efectuen i al Municipi de Badalona una sèrie de problemes. A les primeres, els cal pensar en els cabals necessaris per a prosseguir-les. Si recordem que l'àrea a excavar és molt extensa i que cal enfondir fins a uns quatre metres del nivell del sòl, la qual cosa suposa un moviment de terres considerabilíssim, es veurà que l'empresa no és fàcil. L'Ajuntament de Badalona ha de pensar a coope-

rar en aquests treballs, cosa que certament ja efectua, encara que en escala reduïda; ha de pensar en disposar un lloc on estatjar dignament les troballes, que, de moment, es guarden al petit Museu de l'«Agrupació Excursionista», completament insuficient. Per fi, l'interès de les ruïnes descobertes comença a plantejar la necessitat de conservar-les en lloc de soterrar-les novament, la qual cosa suposa un interessant problema urbanístic. Badalona, ciutat de més de 50.000 habitants i que no disposa de cap jardí públic que pugui rebre aquest nom, tal vegada trobaria en les ruïnes de Baetulo el lloc adient per a satisfer aquesta necessitat, combinant armònicament les restes més interessants descobertes amb aquell lloc d'esplai. Es ben de desitjar que una solució d'aquesta natura s'imposi. Badalona hi guanyarà més que ningú.

JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS

L'OBRA DE CONJUNT DE L'ENTITAT

Conferència del senyor Pere Bosch i Gimpera, radiada el 19 de juny del 1935

Els companys d'«Amics de l'Art Vell» us han parlat els dies precedents amb tot detall i amb tota competència, doncs cada un ha explicat treballs realitzats per ell i de la seva respectiva especialitat i d'alguns aspectes de la tasca de la nostra Entitat, i jo mateix vaig tenir l'honor d'inaugurar a les Galeries Laietanes l'Exposició, en la que heu pogut veure plànols, fotografies i maquetes dels monuments posats en valor o restaurats per «Amics de l'Art Vell», parlant, aleshores, del conjunt de la tasca de l'entitat.

No cal repetir ara tot el què s'ha dit. Sols voldria subratllar l'èxit assolit per la nostra Exposició i agrair a tots els que l'han visitada, i que ens han volgut acompanyar, el mateix que a les Galeries Laietanes i molt especialment a Ràdia Associació de Catalunya, la seva entusiasta col·laboració.

L'interès que ha despertat la tasca d'«Amics de l'Art Vell» i l'augment constant de les llistes dels nostres socis demostra com a Catalunya tothom sent els nostres ideals de dignificació dels monuments del nostre passat i l'ambient de respecte amb què se'ls volta. I aquest és un altre aspecte en el que vull insistir: la nostra feina modesta no s'hauria pogut realitzar si no haguéssim trobat l'assistència de tothom, dels propietaris dels monuments, de les Corporacions oficials, dels tècnics i operaris que han ajudat a les obres, sovint amb el major desinterès, i del poble tot.

Repetim-ho encara: no volem substituir els serveis oficials que porten a terme una tasca meritíssima i que ja curen de les grans empreses de restauració i defensa del nostre patrimoni artístic nacional. Volem arribar on no arribava la seva actuació, perquè són massa les coses a què es té d'acudir, i són moltes les restes del nostre passat monumental que es troben en perill o que cal dignificar, i aquesta és la nostra tasca que no es podria realitzar sense l'ajut moral i material de tothom. En emprendre-la, fa uns anys, sabíem que Catalunya és un poble culte i que sap respectar el seu tresor artístic i arqueològic, però mai no hauríem cregut trobar una assistència tan entusiasta i tan cordial, fins en els més apartats recons de la nostra terra, fins en aquells llocs on no arriben sovint l'acció i les activitats de les nostres entitats culturals, fins en els estrats més humils del nostre poble.

Acabem de celebrar la nostra assemblea anual. A ella hi concorregué un nombre considerable de socis, no sols de Barcelona, sinó de totes les contrades catalanes, y delegacions dels nostres Comitès Delegats, els quals exerceixen l'acció immediata en les seves comarques. Feia goig

de veure les iniciatives que sorgien, l'afany de treballar i els nobles ideals patriòtics i de cultura que a tots animaven.

Hem arribat a un alt grau d'organització en el que tenim creats tots els elements essencials per a la defensa del nostre patrimoni: una llei protectora, uns organismes oficials, entitats populars que estenen la seva acció a tot Catalunya, i, sobretot, l'ambient propici a tot el país sense el qual res no podria fer la legislació ni els serveis oficials.

Recordem amb respecte i amb devoció ara també els nostres capdavanters, els homes de la renaixença catalana de fa un segle, que saberen ensenyar a les generacions que els seguien l'amor del nostre passat monumental, en fer renéixer l'esperit de Catalunya i la seva llengua; als estudiosos, que feren parlar les pedres i ensenyaren la lliçó d'aquestes al poble; al «Centre Excursionista de Catalunya», que sabé mantenir viva anys i anys la flama i tant féu per a crear l'esperit actual; a les Corporacions científiques, com l'Institut d'Estudis Catalans, que, quan l'Estat abandonava vergonyosament aquests serveis, reclamava de la Diputació primer i de la Mancomunitat després, la creació dels nostres serveis oficials de Monuments i Excavacions; a Prat de la Riba, que en fou el seu impulsor; a tots els homes de govern catalans, que han sabut complir amb el seu deure envers els monuments de la nostra Història gloriosa. I recordem també els generosos Mecenes que hi han contribuït, i molt especialment aquells homes abnegats i obscurs que han lluitat sovint amb la incomprensió o la incultura per tal de salvar o fer conèixer les despulles de la nostra riquesa artística: com a representatiu d'ells, dediquem un record pietós al malaguanyat Dr. Melé, que representa tota una vida heroica de lluita i de treball sacrificada en honor del salvament dels monuments de Tossa.

Amb tots ells, «Amics de l'Art Vell» se sent solidaritzat i d'ells voldria seguir l'exemple i les petjades. Per a fer-ho, demana una vegada més a tots els catalans que ens acompanyin i ens ajudin, que amb els seus mitjans, grans o petits, vulguin col·laborar amb nosaltres, i, sobretot, que no ens falti la seva adhesió espiritual i el seu afecte.

PERE BOSCH I GIMPERA

L A M I N E S

LAMINE 2

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE L' OBRA D'A.A.V.

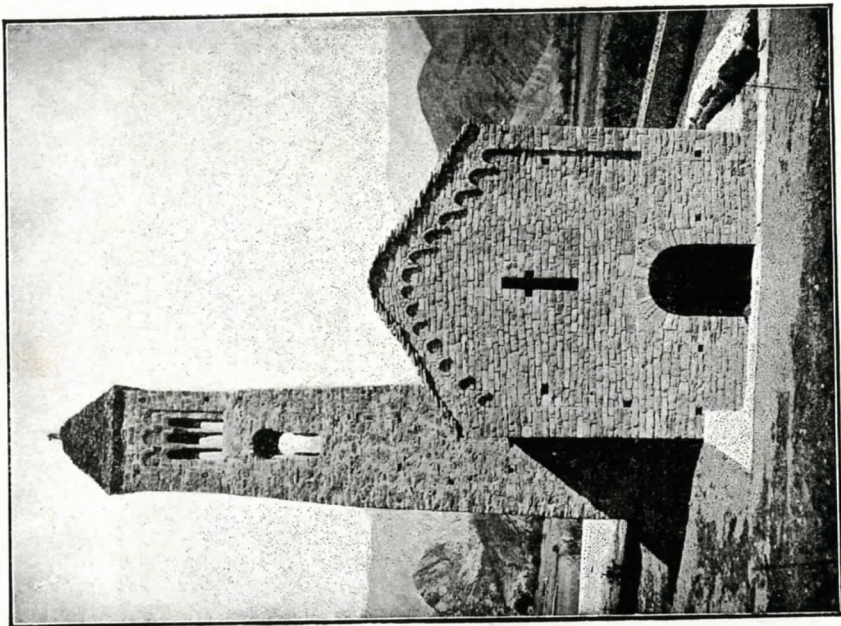
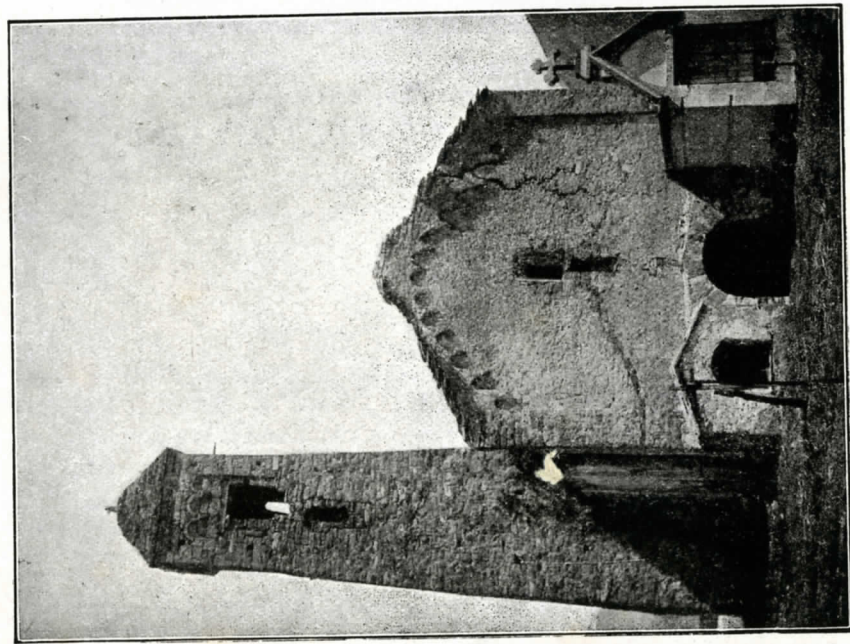

DISTRIBUCIÓN GEOGRÁFICA DE LA

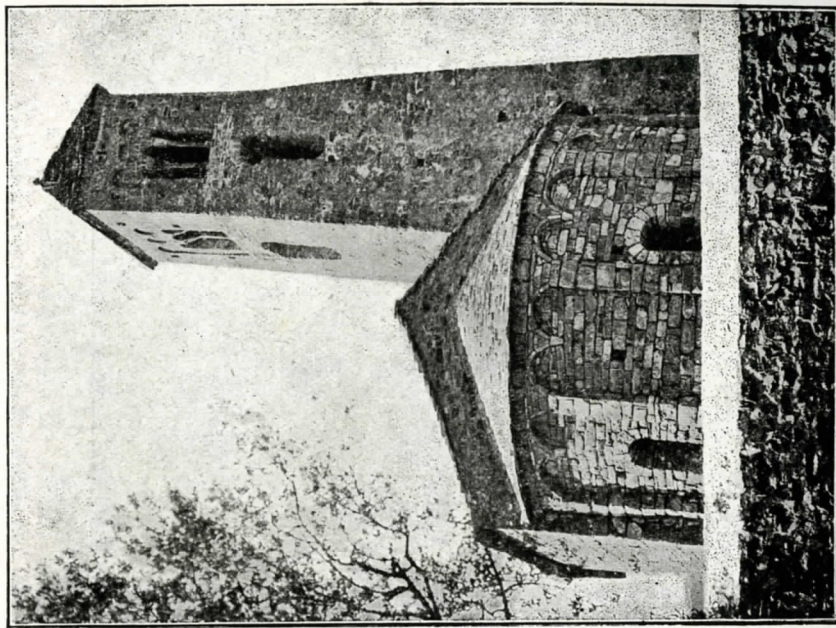
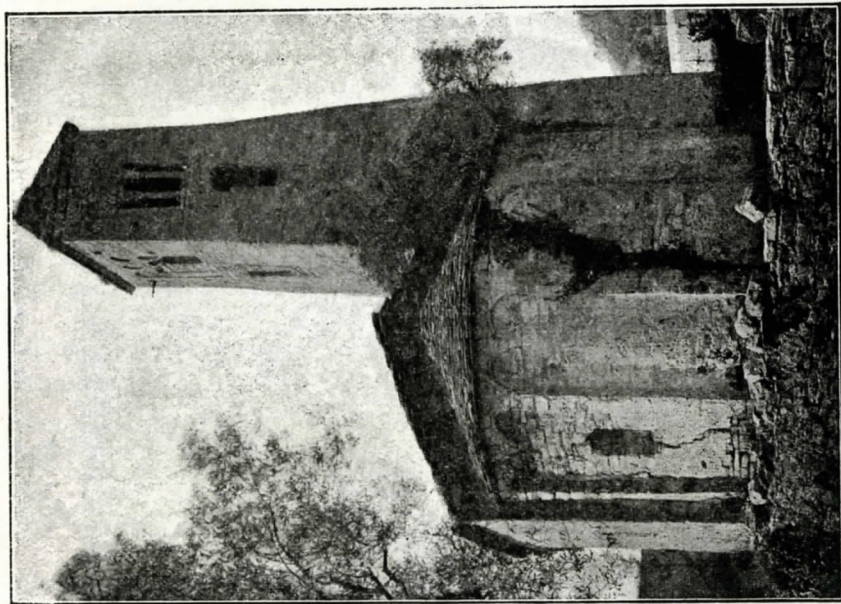

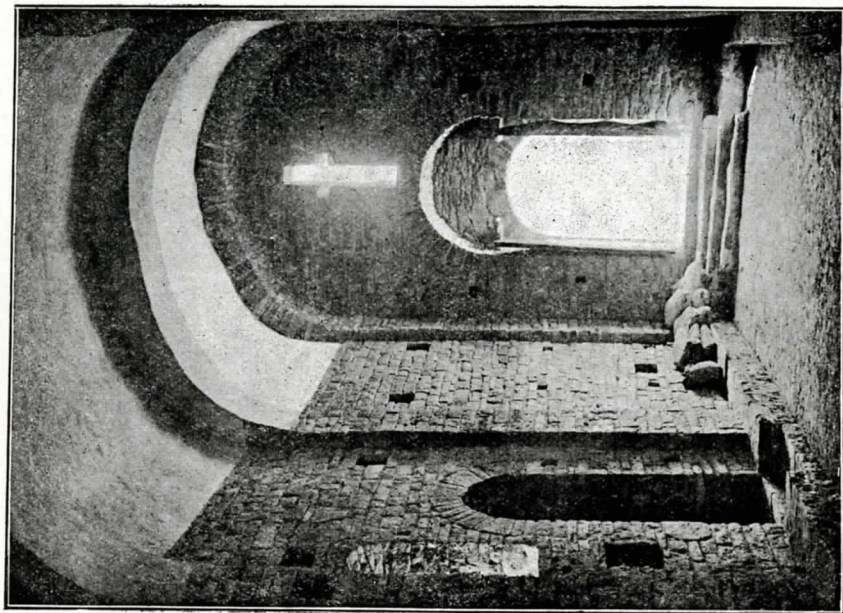
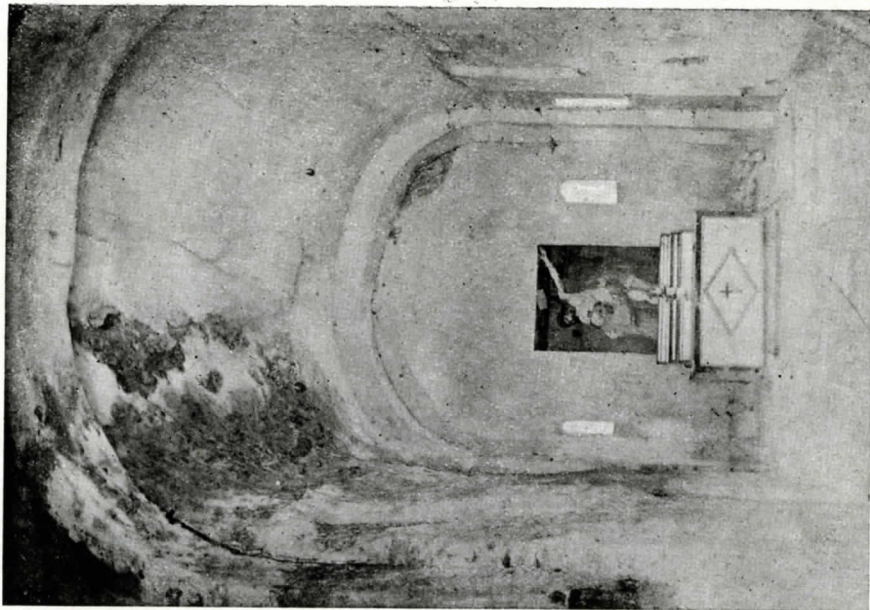
*Església romànica de Sant Ponç de Corbera,
primera restauració realitzada per AMICS DE L'ART VELL
els anys 1929 i 1930*

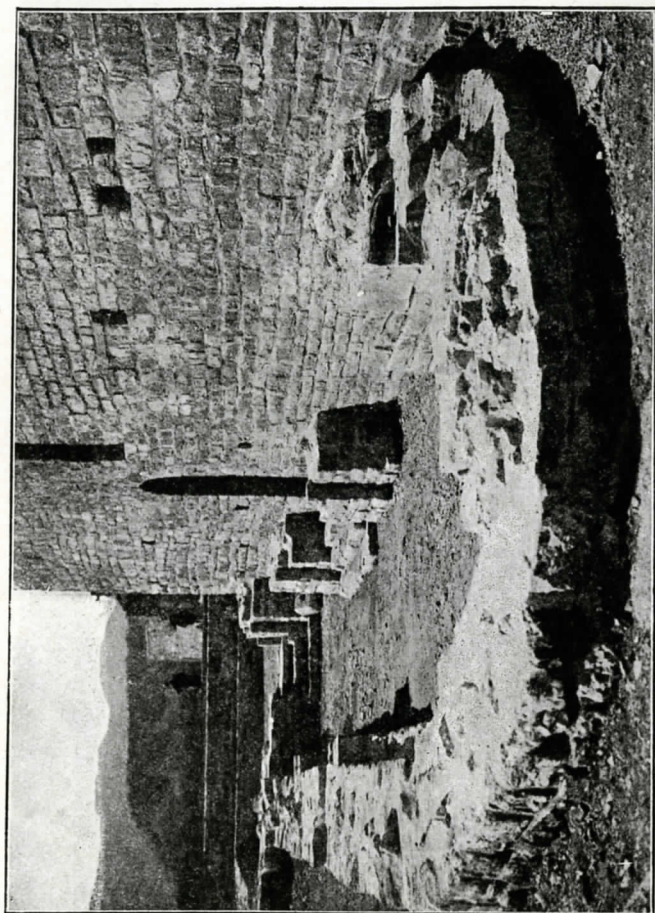
*Església romànica i campanar pre-romànic de Sant Climent, de Coll de Nargó
abans i després d'ésser restaurats*

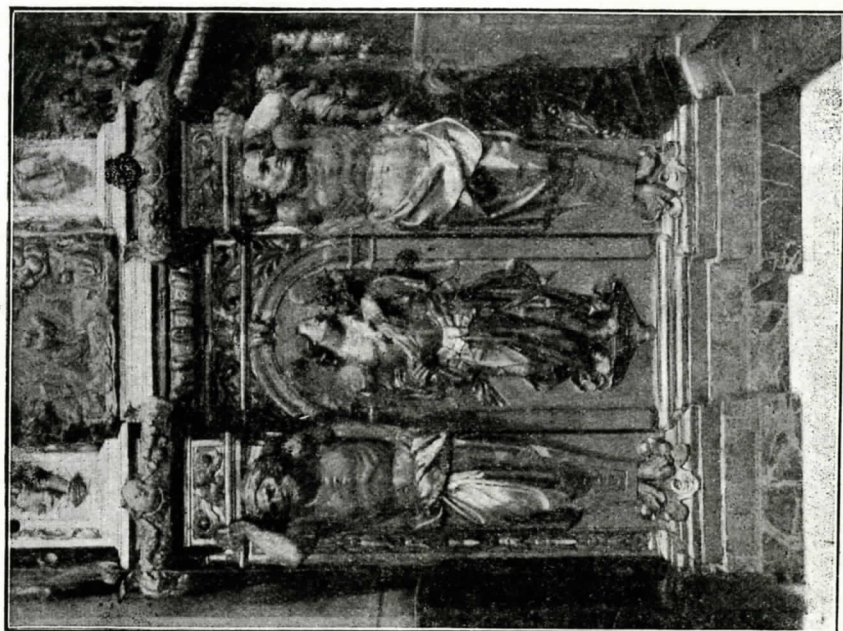
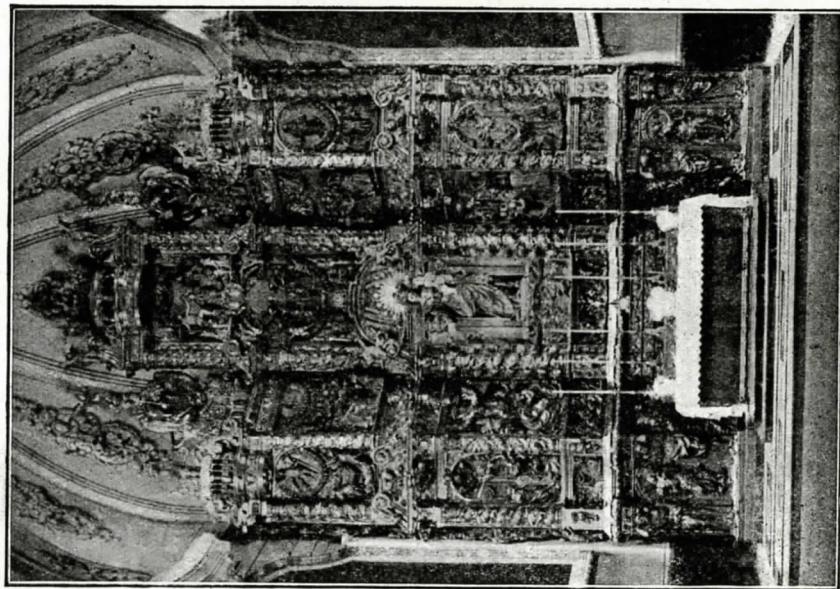
Església i campanar de Coll de Nargó, vistos per la part de l'absis, abans i després de les obres de restauració

*Interior de l'església de Coll de Nargó quan era utilitzada com a dipòsit de cadàvers del cementiri
i després de la seva restauració*

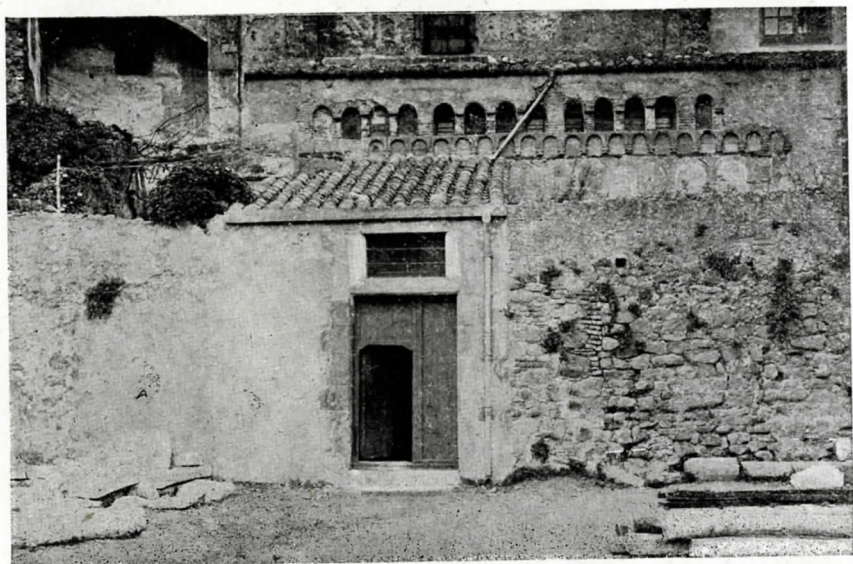
*Restes d'una església i pòrtic (al fons) romànics
adossats a l'església de Coll de Nargó, descoberts, excavats i consolidats per
AMICS DE L'ART VELL*

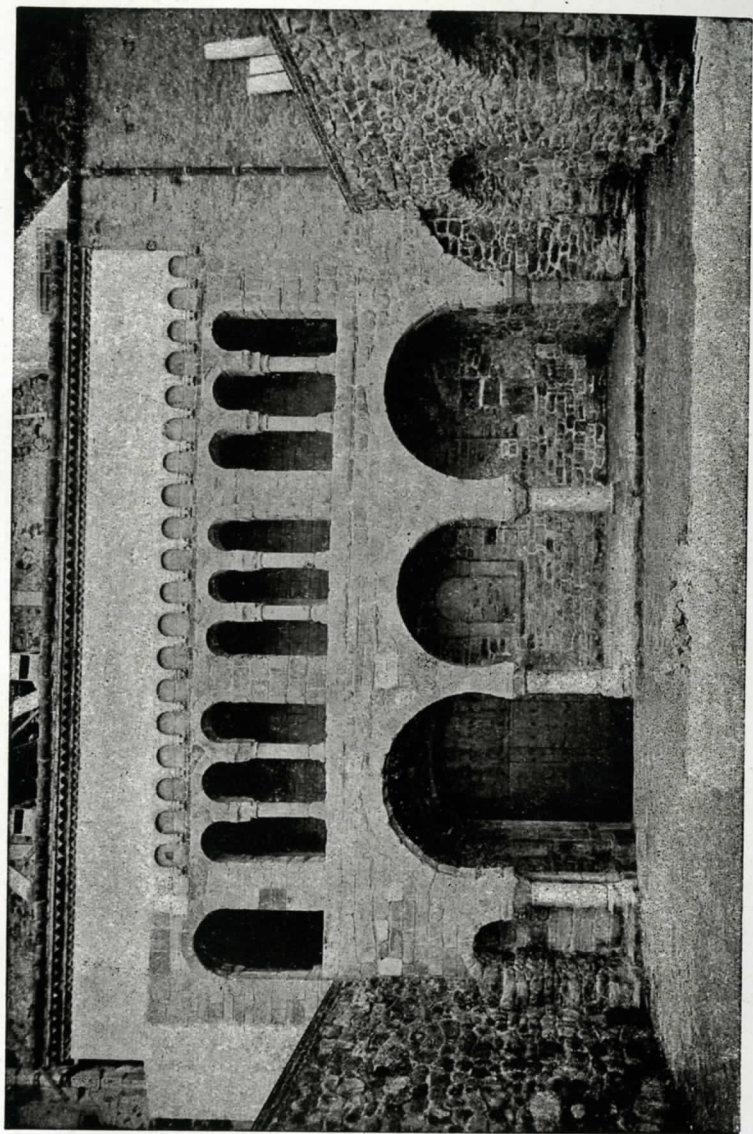
Conjunt i detall del retaule del Roser, de l'Arxiprestat de Mataró, després de restaurat sota la direcció d'AMICS DE L'ART VELL

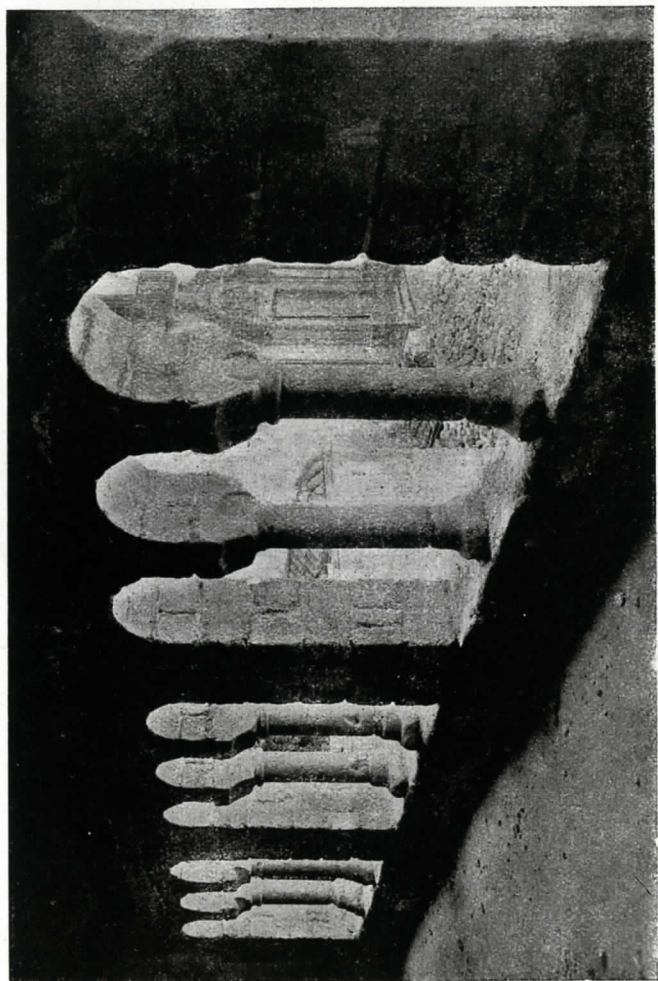
*Fragment de la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols
abans d'ésser restaurada*

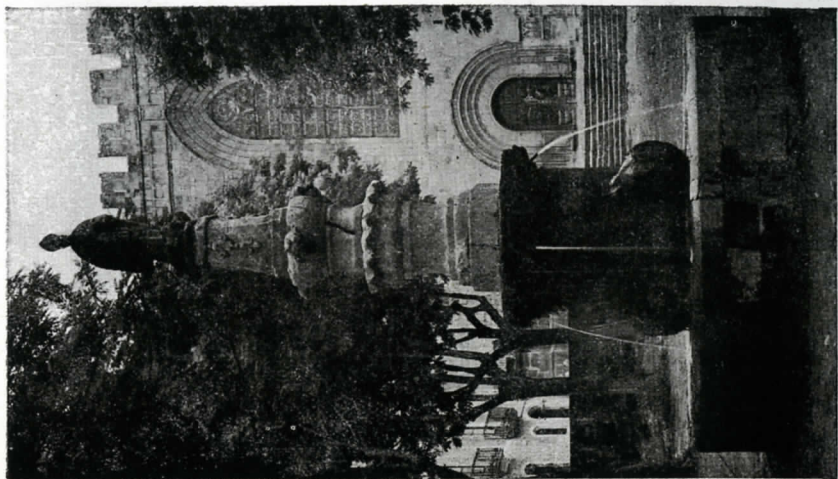
*Construccions que amagaven la Porta Ferrada, abans de les obres
de restauració*

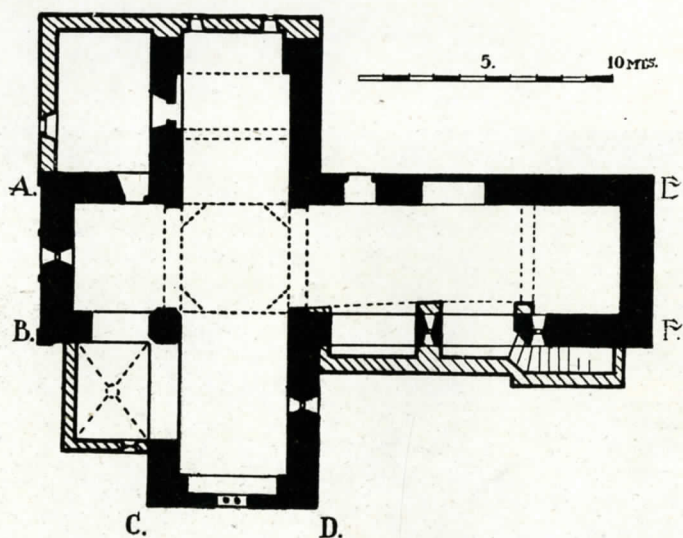
La Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols en el seu estat actual

*Finestrals que surmonden la Porta Ferrada, abans aparellats,
tal com han quedat després de la seva restauració*

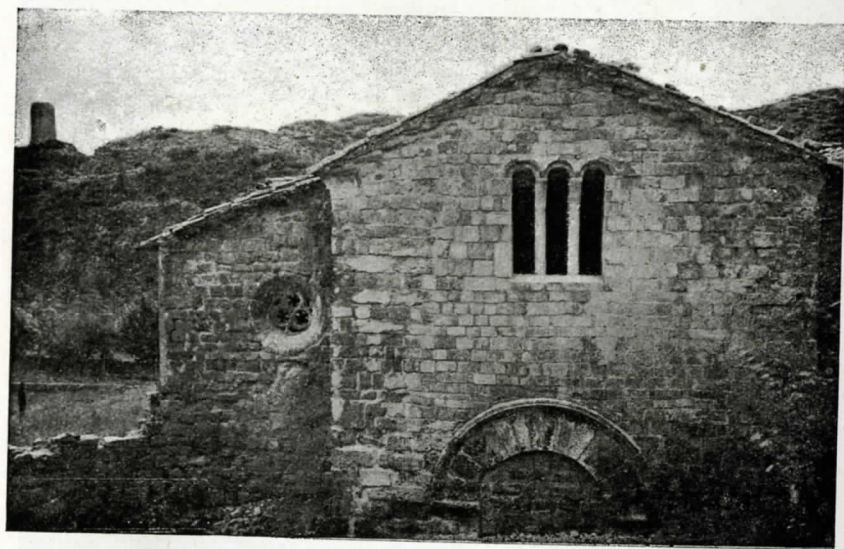

*Font de Sant Bernat, a Santes Creus, abans i després de la consolidació i restauració
que AMICS DE L'ART VELL hi féu l'any 1932*

*Conjunt de l'església romànica de Castellfullit de Riubregós,
abans de la restauració.*

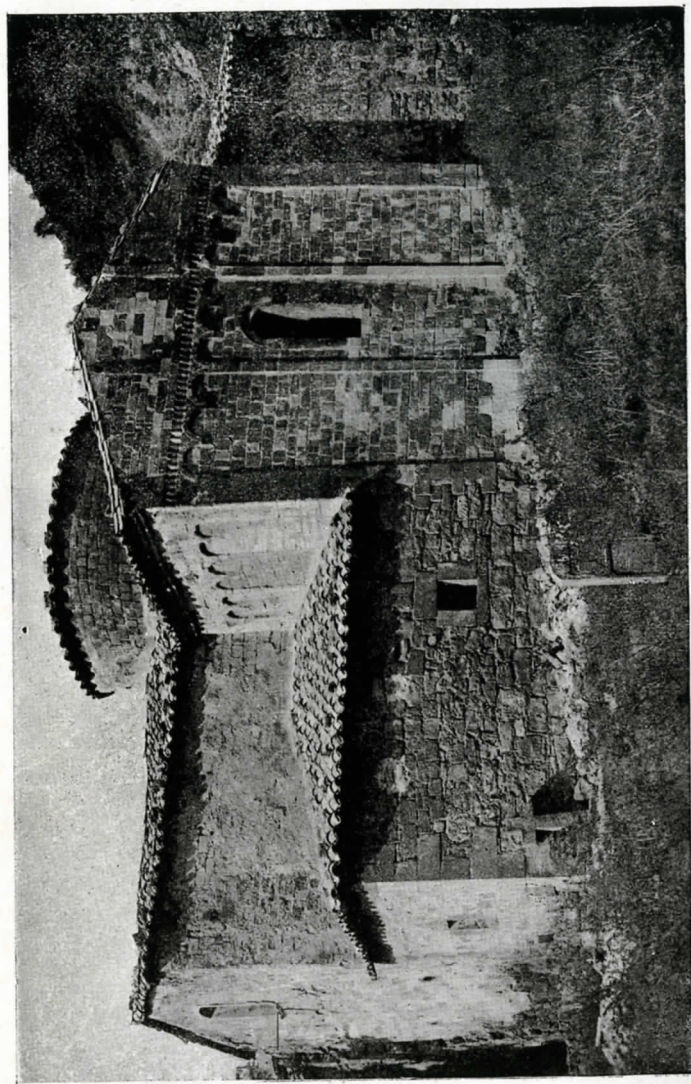
*Planta de la mateixa, amb indicació dels additaments posteriors (parts
ratllades). Els murs A B, C D i E F, són els que foren objecte
de consolidació.*

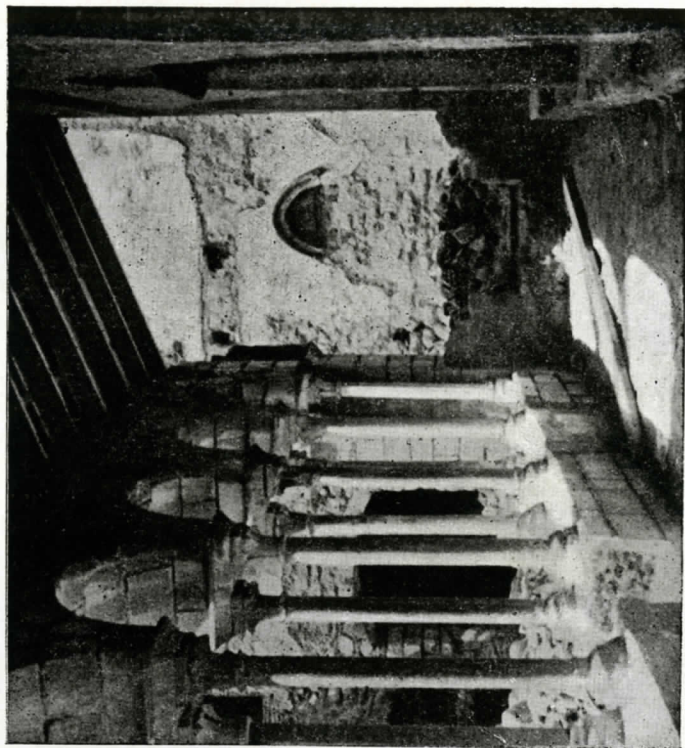
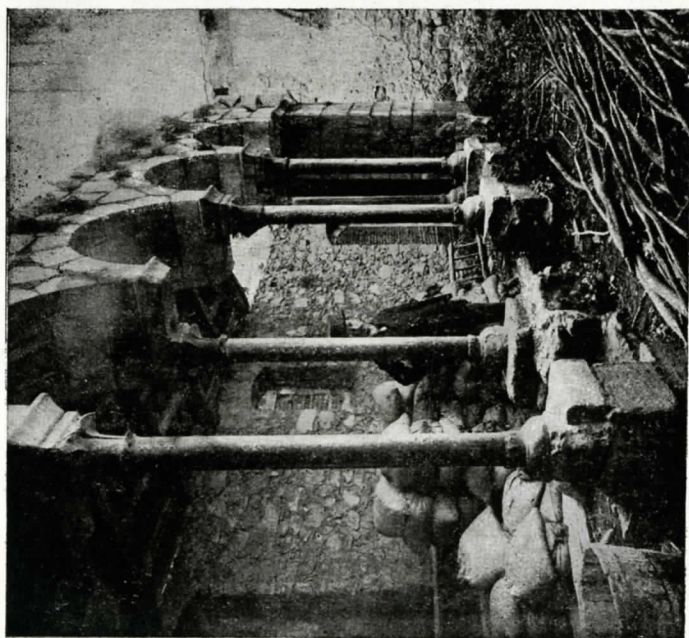
*Conjunt de l'església de Santa Maria de Castellfullit i detall del
finestral, després de la restauració i consolidació fetes
per AMICS DE L'ART VELL*

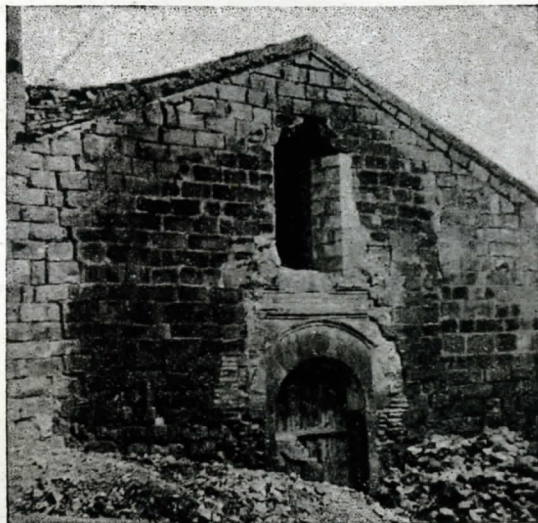
Conjunt de l'absis romànic de Castellfollit i detall d'una grossa esquerda i desplom del parament, abans de la restauració

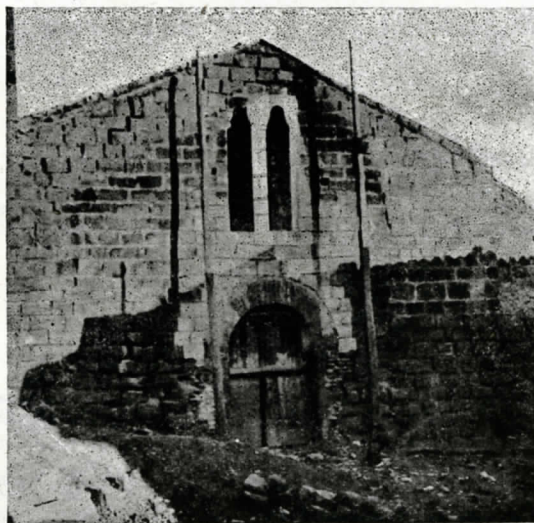
*Abis romànic de Castellfollit després de la seva restauració i supressió
d'un dels additaments que n'amagaven una part*

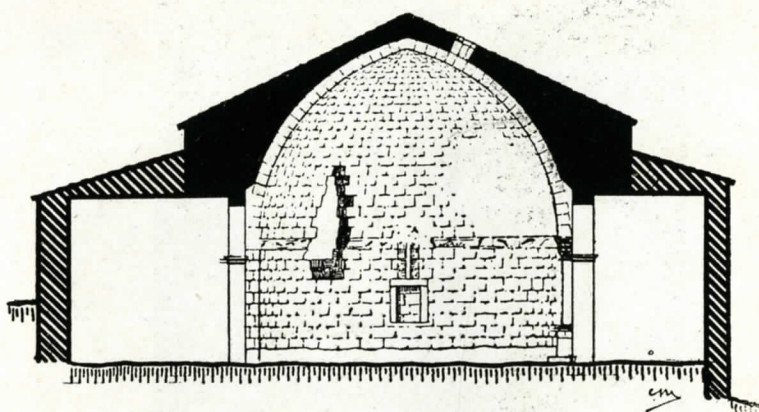
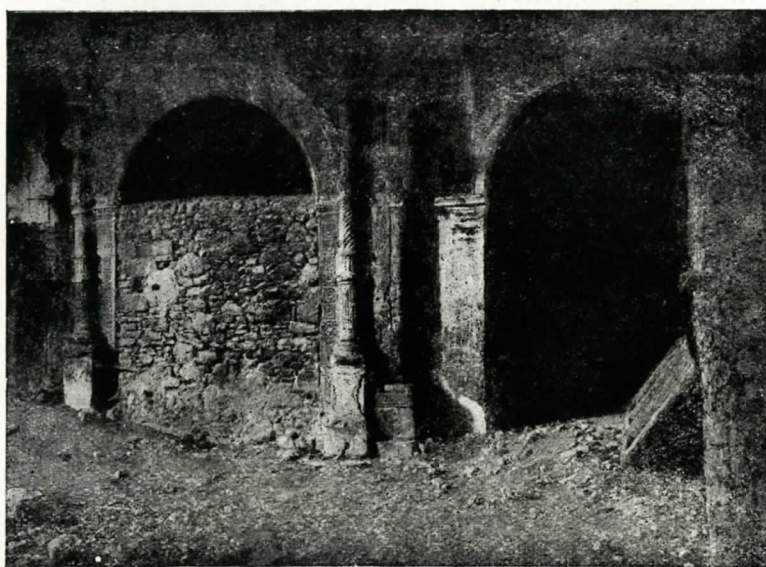
Claustre romànic de l'antic monestir de Breda, abans i després de la restauració

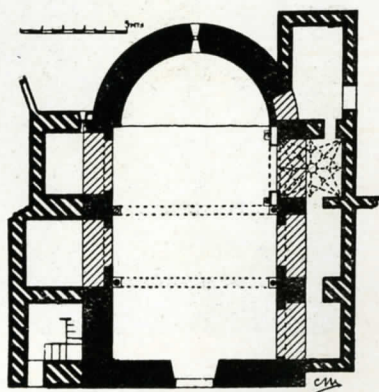
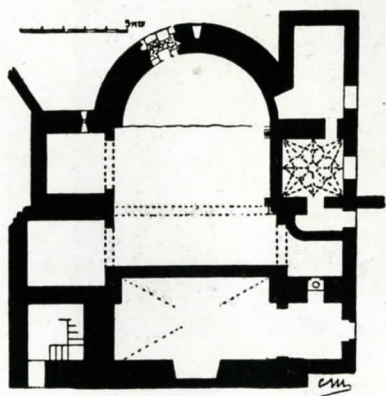
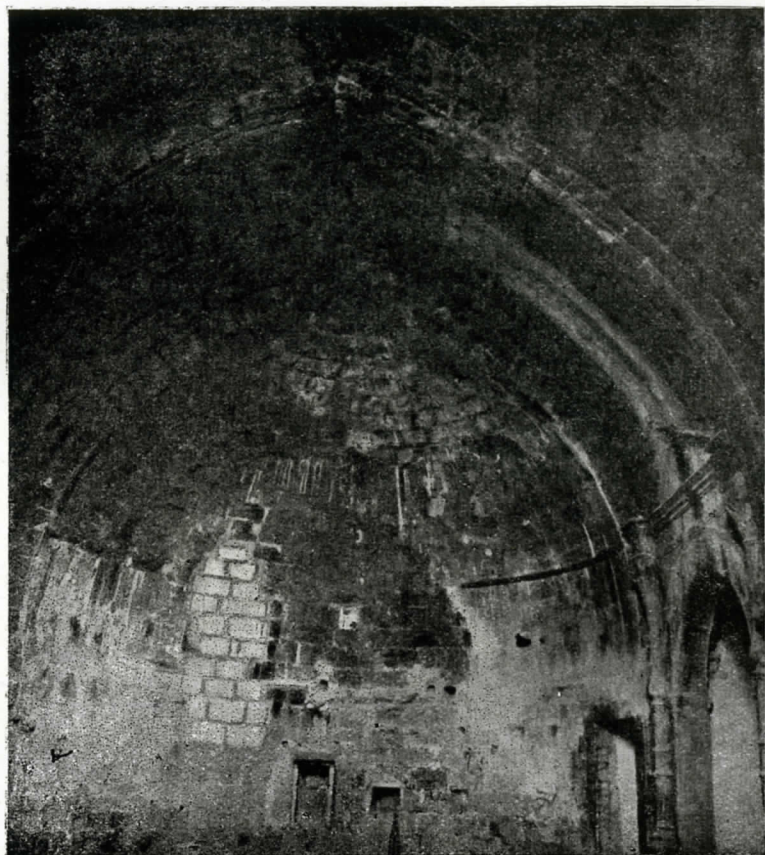
*Façana de l'església romànica de Palma d'Ebre
tot just començada la seva consolidació i restauració del doble finestral*

*L'església de Palma d'Ebre a punt d'acabar-se la consolidació,
restauració i renovació total de la coberta*

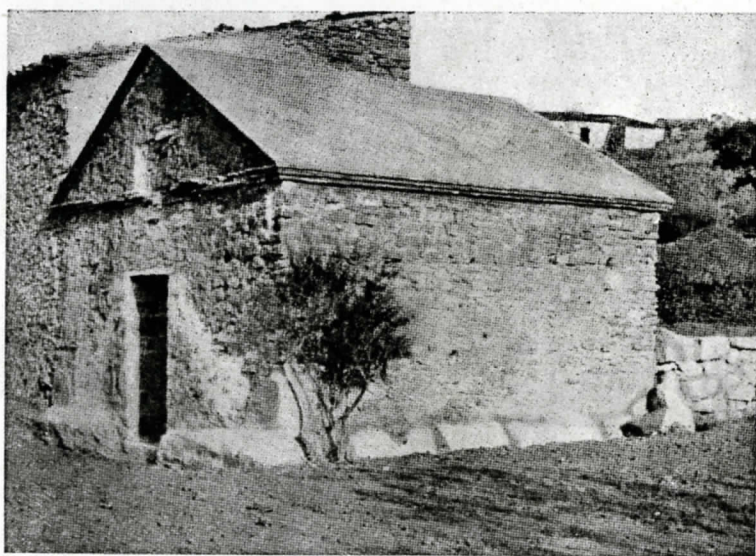
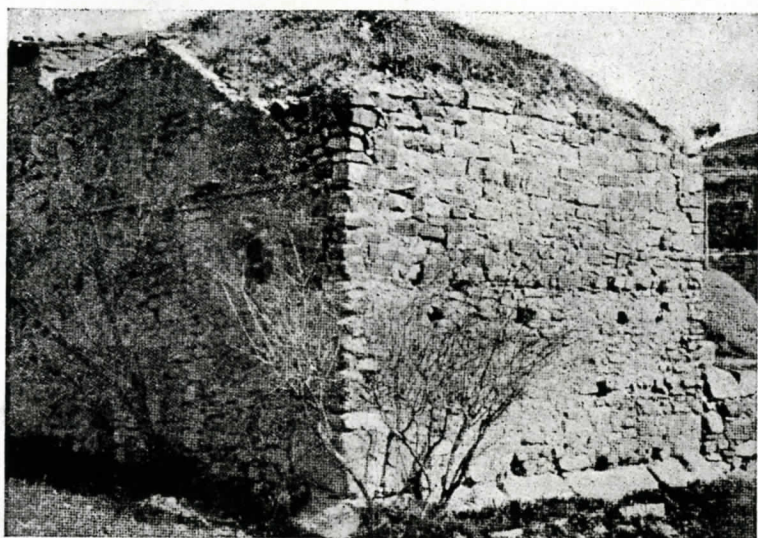

Vista i secció interiors de l'església romànica de Palma d'Ebre, abans d'ésser restaurada. Les parts ratllades de la secció indiquen els additaments posteriors a l'obra romànica.

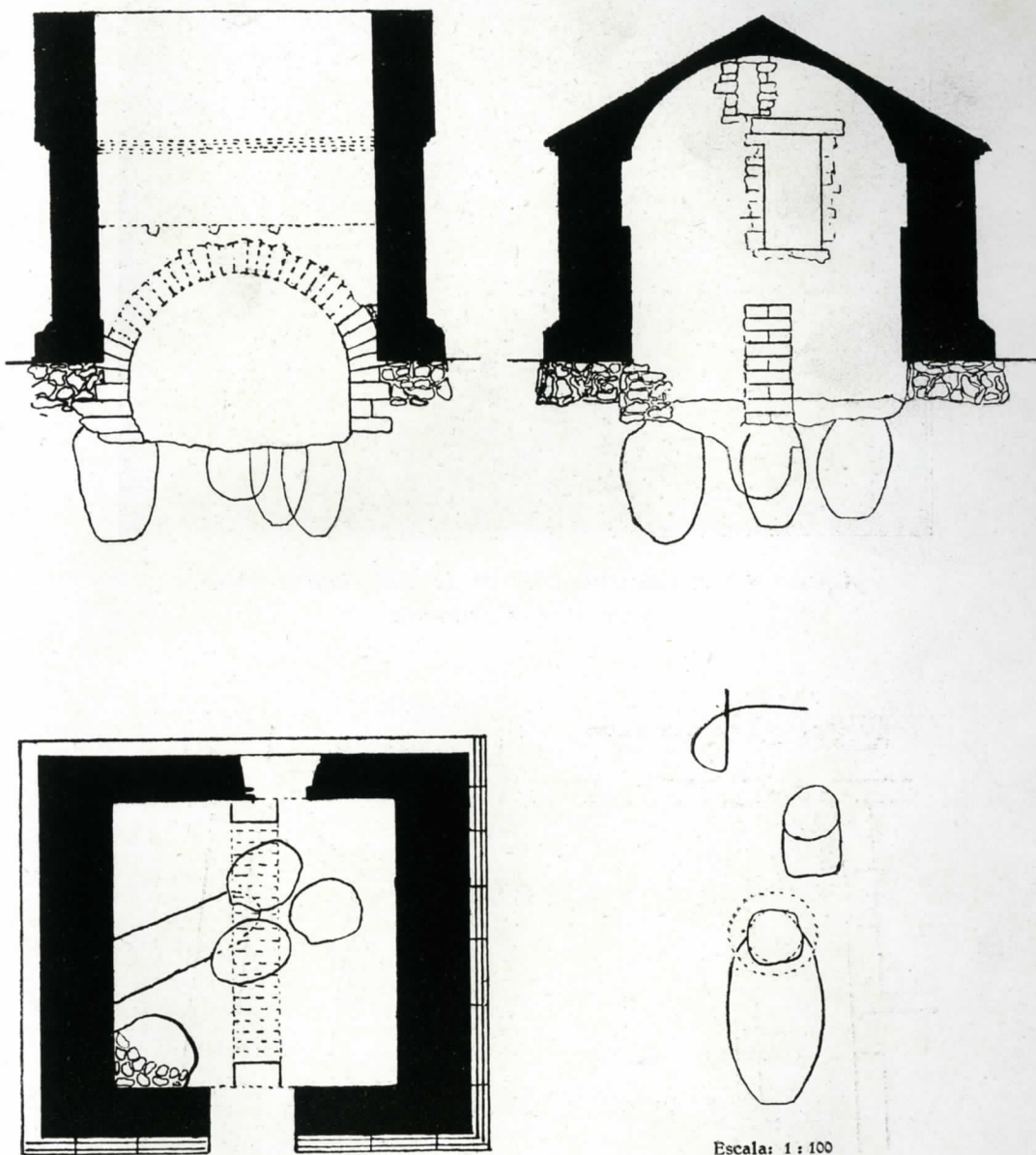

Interior de l'església d'Ebre durant les obres de restauració i ja tapat el gros esvoranc de l'absis.

Plantes de l'església en els seus estats anterior i posterior a la restauració. El ratllat fi indica la reconstrucció ideal de la part romànica desapareguda.

*Sepulcre romà de Boades,
abans i després de la consolidació i restauració fetes*

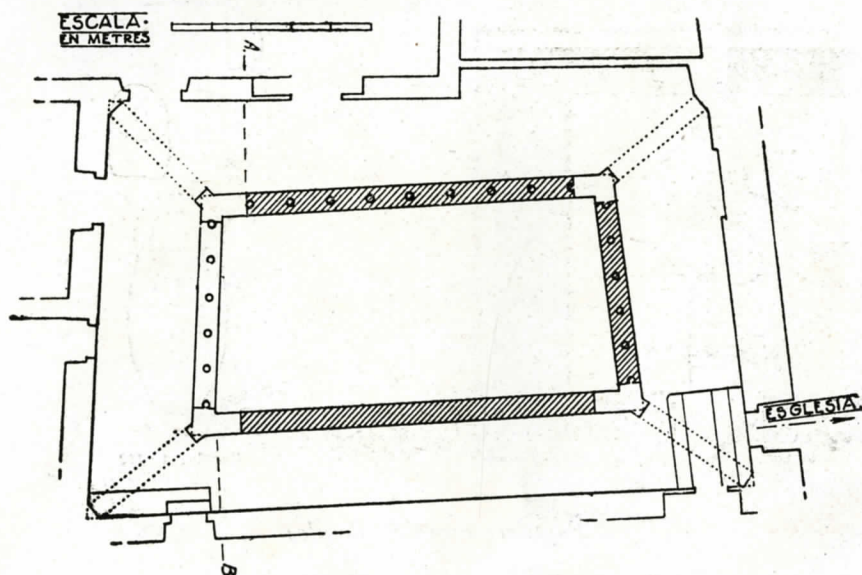

Sepulcre romà de Boades

Seccions i planta on es veuen els enterraments ibèrics descoberts durant els treballs de restauració

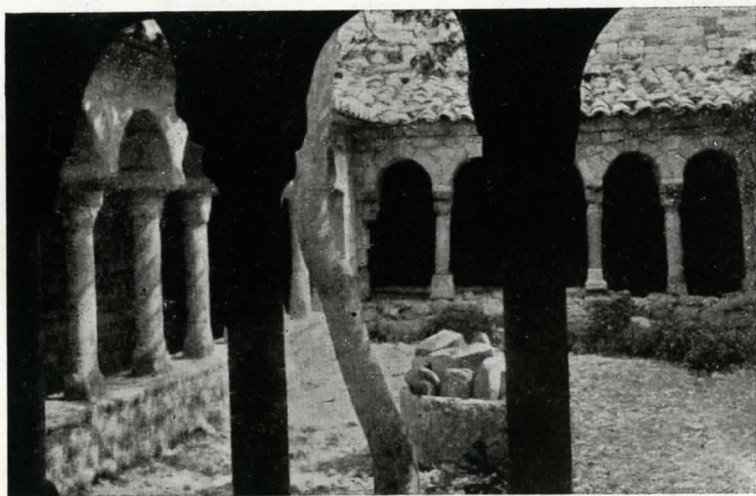
*Aspecte del claustre romànic de la Colegiata de Mur,
abans d'ésser restaurat*

Planta del claustre de Mur

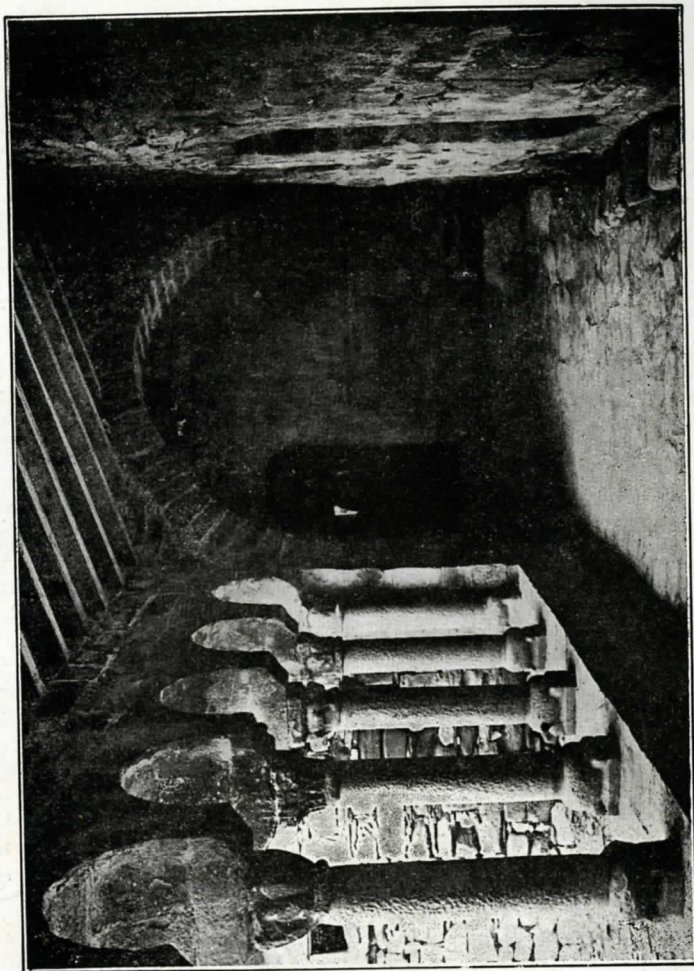
El claustre de Mur durant les obres de restauració.

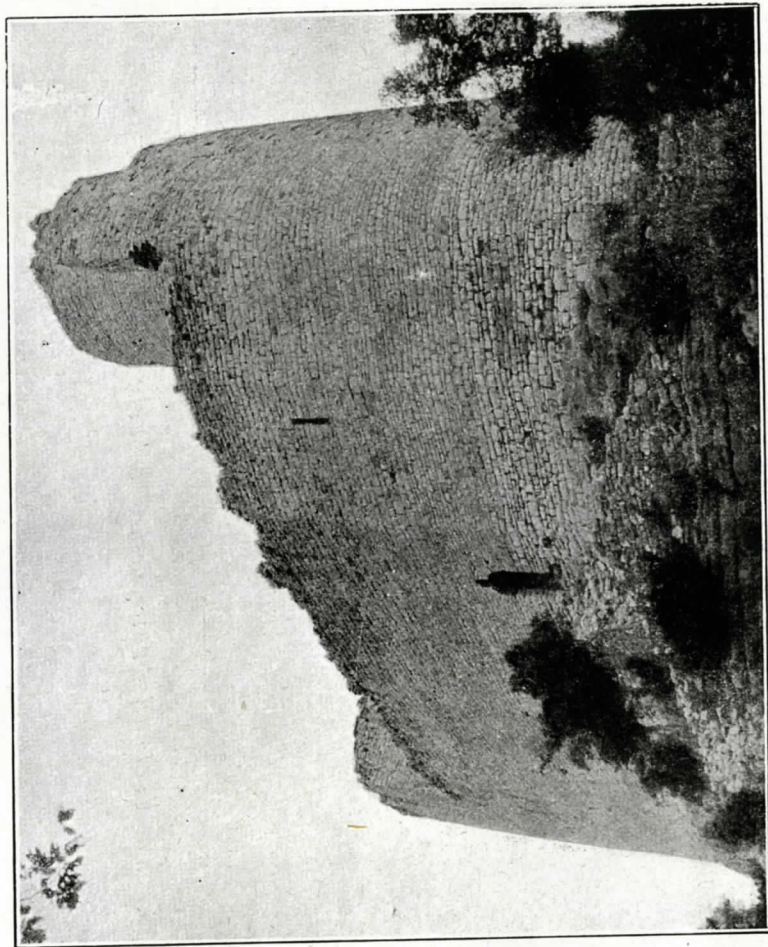
*El mateix claustre després de la seva restauració que hi han fet
AMICS DE L'ART VELL.*

Una ala del claustre de Mur abans d'ésser restaurat

La mateixa ala del claustre, després de la restauració i consolidació fetes

Castell de Mur que ha estat consolidat i en part restaurat per

AMICS DE L'ART VELL

La porta que es veu al gravat ha estat una de les parts restaurades

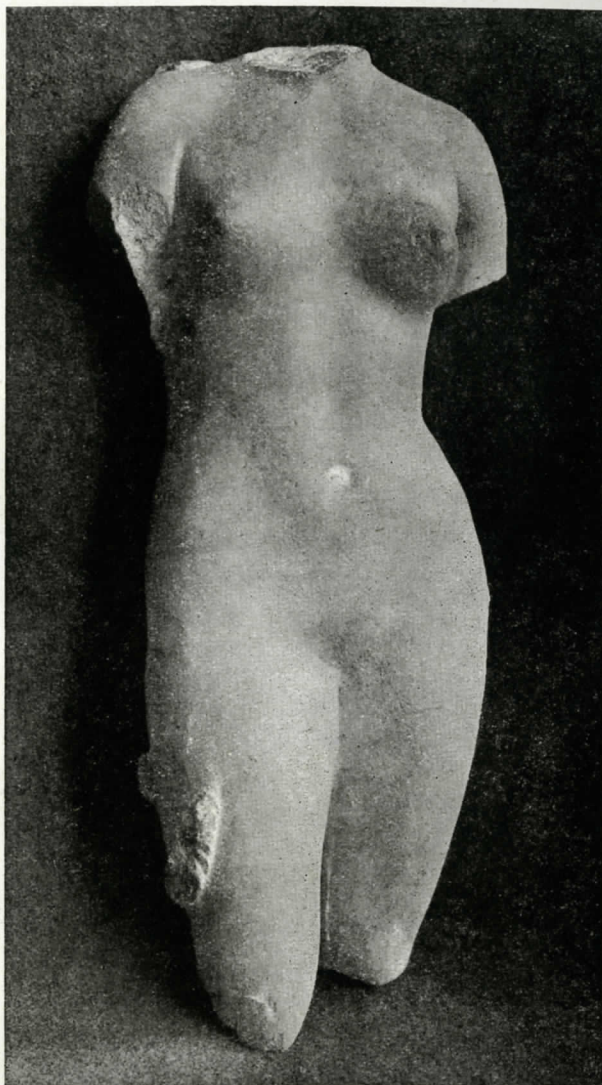
*Vasos ibèrics trobats a fragments
a la necròpolis de Sant Feliu de Guíxols i restaurats sota la cura
d'AMICS DE L'ART VELL*

*Muralla de la ciutat romana d'Empúries, consolidada
i excavada per la nostra Entitat*

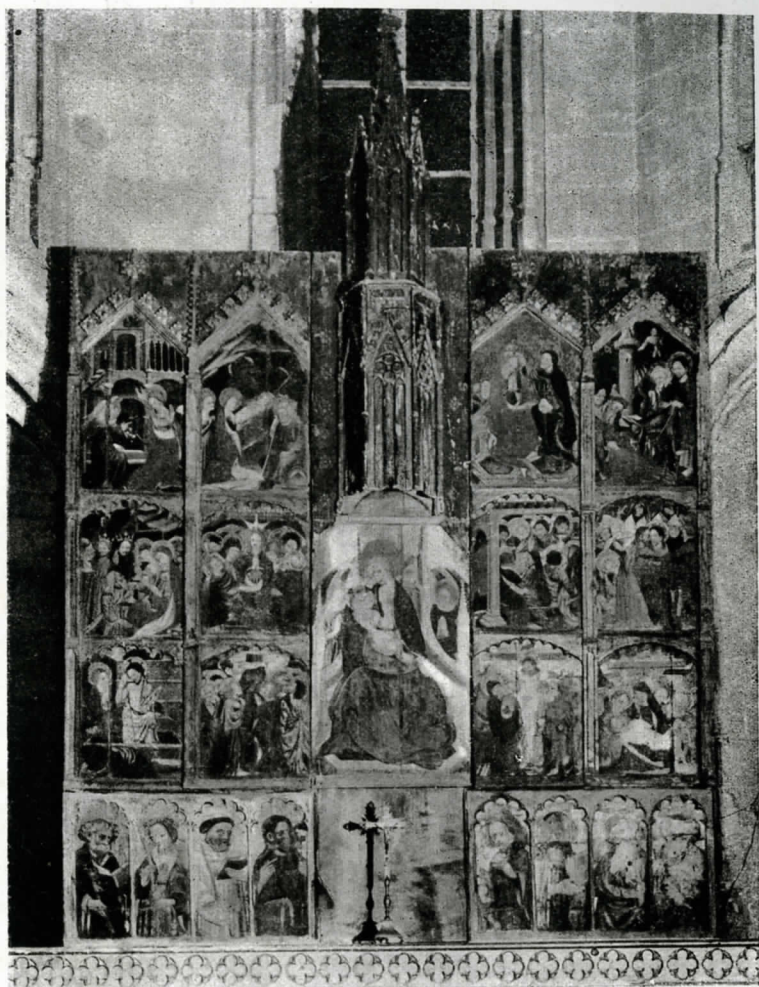
*Excavacions romanes del clos de la Torre a Badalona.
Torre d'angle de la muralla*

*Tors d'una estatueta de marbre trobada a les excavacions
del clos de la Torre de Badalona*

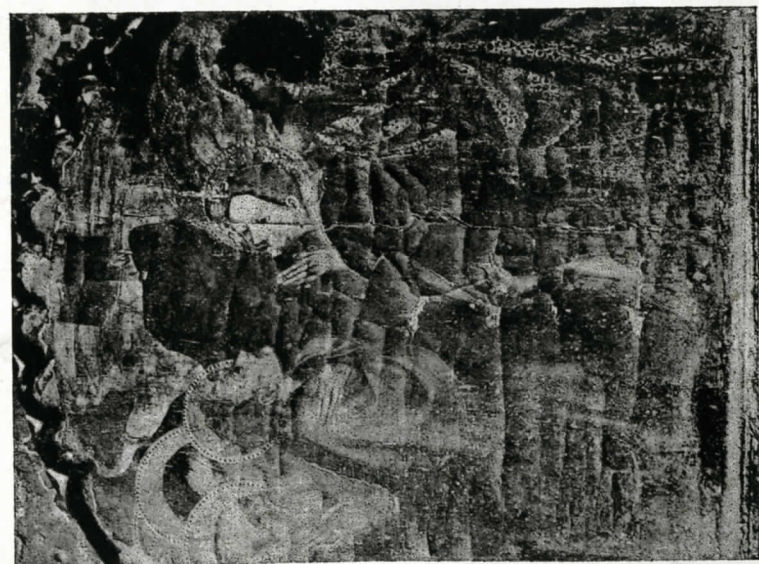
*Taula central del retaule pintat per Mateu Ortoneda,
a la Catedral de Tarragona, en curs de restauració.
La clapa clara sota l'àngel de l'esquerra i la faixa vertical
de la dreta, són les parts començades a netejar.*

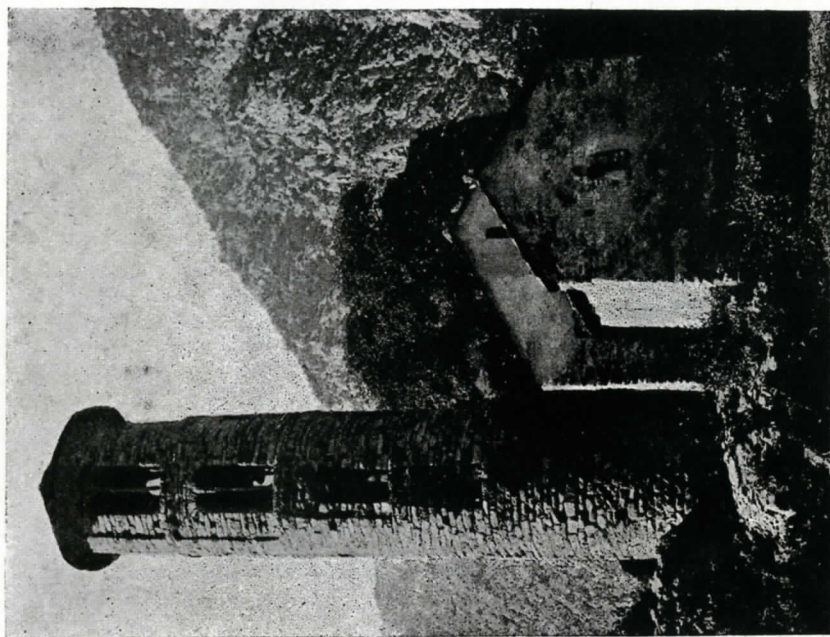
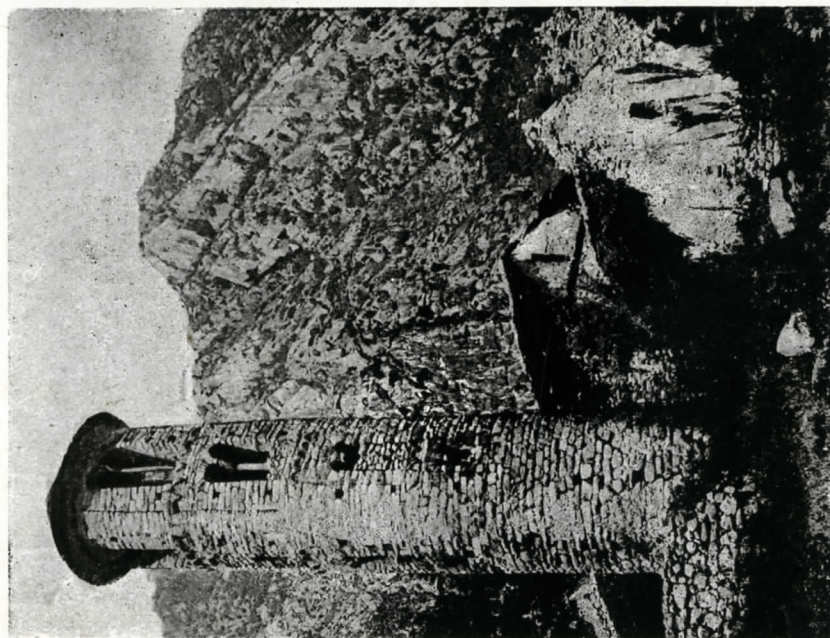
*Conjunt del retaule d'Ortoneda (segle XV)
després de restaurat i tornat al culte a la catedral de Tarragona
A baix: signatura del pintor, al mateix retaule*

Fragment de la taula central, abans i després de netejar-se

Fragment de l'Ascensió, al retaule d'Ortoneda, abans i després d'ésser restaurat.

*Campanar i absis romànics de Santa Coloma d'Andorra, abans i després de la consolidació i restauració
dutes a terme per AMICS DE L'ART VELL*

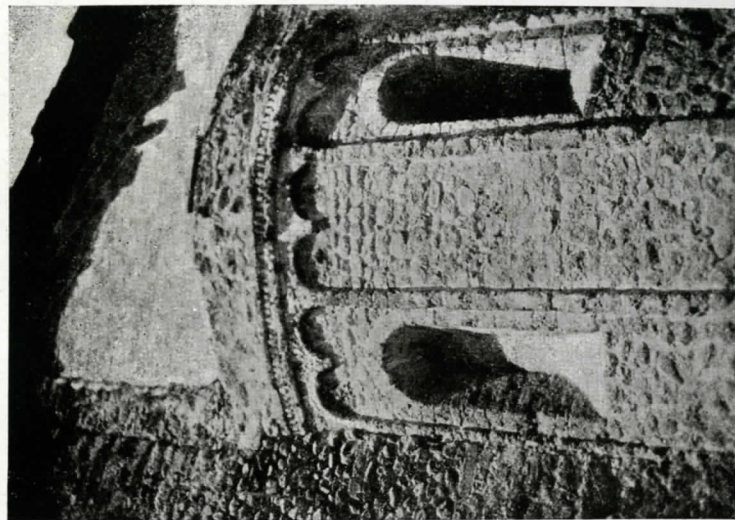
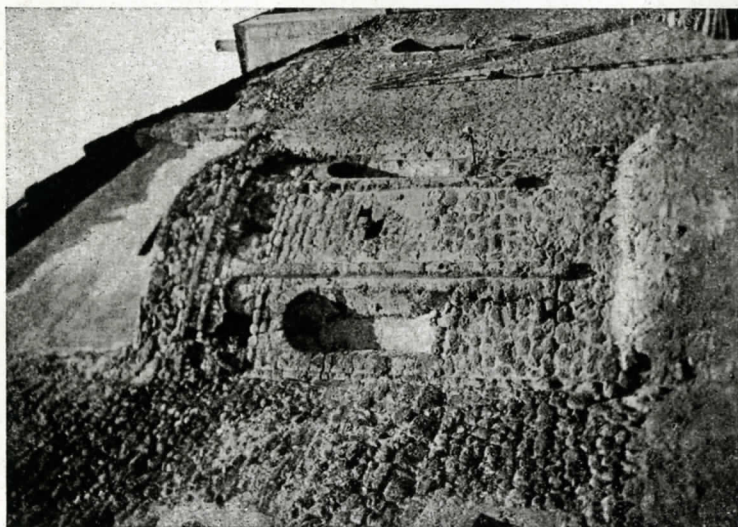
Presbiteri de l'església de Santa Coloma, abans de la seva restauració

Arc triomfal en forma de ferradura, existent a l'església de Santa Coloma, el qual restava ocult per l'altar i un massís de mamposteria, afegits probablement el segle XVIII.

Arc triomfal i pintures del segle XII, tal com aparegueren en ésser descoberts a la repetida església andorrana, i després de consolidats i restaurats

Absis romànic de l'antiga colegiata d'Organyà (s. XI) abans i després de la seva restauració

*Campanar, atri i església romànics de Sant Joan de Casellas
a Canillo (Andorra), abans i després de consolidats i restaurats
per AMICS DE L'ART VELL*

Stand que AMICS DE L'ART VELL tingué a la Setena Fira de Barcelona, celebrada en un dels palaus de Montjuïc l'any 1934

*Vista de l'Exposició organitzada el juny de 1935 a les
Galleries Laietanes, demostrativa de la labor realitzada
per AMICS DE L'ART VELL.*

Í N D E X

	<u>Pàgines</u>
Fundació d'«Amics de l'Art Vell»	7
Organització	9
Vida interna de l'entitat	13
Moviment de socis	17
Obra de relació i Cultural	19
Restauracions realitzades.	26
Atenció prestada a altres monuments	48
Obres en projecte	65
Estats de Comptes	67
Components d'«Amics de l'Art Vell»	73
Conferències radiades	103
Làmines	

INDEX

AQUESTA MEMORIA,
RESUM DE LA FEINA FETA PER "AMICS DE L'ART VELL"
D'ENÇA DE LA SEVA FUNDACIÓ,
S'HA ACABAT D'IMPRIMIR
EL 23 DE GENER DE L'ANY DE GRACIA
M.CM.XXXVI,
DIADA DE SANT RAMON DE PENYAFORT,
EN ELS OBRADORS TIPOGRAFICS DE PERE BAS I VICH,
ESTAMPER A IGUALADA,
HAVENT-SE'N TIRAT 325 EXEMPLARS
DAMUNT PAPER DE FIL,
CEDIT PEL SOCI LLUÍS GUARRO I CASAS,
I 1.000 MÉS EN PAPER VERJURAT,
TOTS ELLS ENCOBERTATS
AMB CARTOLINA DE FIL,
CEDIDA PER
LA GELIDENSE,
S. A.

20 €

I-1371